

บทที่ 4

การสร้างสรรคดีำนานพระศรีอารียในสังคมไทย

การเล่าเรื่องเป็นพฤติกรรมสำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้จึงมีเรื่องเล่ามากมายในแต่ละวัฒนธรรม ทั้งเรื่องเล่าที่คนในวัฒนธรรมเดียวกันแต่งขึ้นมา หรือเรื่องเล่าที่รับมาจากวัฒนธรรมอื่น ซึ่งรวมทั้งตำนาน และนิทานต่างๆ ที่พวกพ่อค้า หรือนักเดินทางมักนำมาเล่ากัน การได้ฟังเรื่องเล่าเหล่านี้เป็นการเปิดพรมแดนโลกทัศน์ใหม่ๆ ให้แก่คนในสังคม ยิ่งถ้าผู้ที่ฟังเรื่องเล่าจากต่างแดนเป็นนักเล่านิทานด้วยแล้ว เขาก็จะจดจำและนำไปดัดแปลงเล่าให้คนในวัฒนธรรมฟังอย่างสนุกสนาน เพราะได้เปรียบกว่าผู้เล่านิทานคนแรก เพราะรู้สัจนิยมและค่านิยมของคนในสังคม จึงสามารถที่จะดัดแปลงหรือประยุกต์เนื้อหาในเรื่องให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้มากกว่า ดังที่ ฟอน ซีดอฟ (Von Sydow) นักคติชนวิทยาชาวสวีเดน กล่าวไว้ว่า “นักคติชนจะสนใจเฉพาะตัวนิทานอย่างเดียวไม่พอ จำเป็นอย่างมากที่จะต้องสนใจการเล่านิทาน การดำรงอยู่ของนิทานในสังคมหนึ่งๆ ตลอดจนการถ่ายทอดนิทานในสังคมนั้นๆ และการแพร่กระจายของนิทานไปสู่สังคมอื่นๆ ด้วย”¹

ในประเพณีการถ่ายทอดนิทานด้วยการเล่า (oral transmission) จำนวนของนิทานย่อมขึ้นอยู่กับผู้เล่า เช่นเดียวกับประเพณีการถ่ายทอดนิทานด้วยลายลักษณ์ (literary transmission) ที่ผู้คัดลอกเรื่องไม่เพียงแต่คัดลอกตามตัวอักษรเท่านั้น แต่ยังมี การแก้จำนวน รวมถึงการตีความเนื้อหาบางตอน ตามความเห็นของผู้คัดลอกหรือผู้แปล ดังจะเห็นได้จากการ ความแตกต่างของวรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องเดียวกันแต่ต่างจำนวนกันในท้องถิ่นต่างๆ การเปลี่ยนแปลงหรือดัดแปลงเนื้อหานี้ย่อมขึ้นอยู่กับตัวนักเล่าเรื่อง หรือผู้คัดลอก ซึ่งมีปัจจัยเกี่ยวข้องหลายปัจจัย เช่น เพศ อายุ ความทรงจำ ความรอบรู้ ความสนใจ ศิลปะในการเล่า เป็นต้น

นักคติชนวิทยาชาวรัสเซีย ชื่อ อซาโดฟสกี (Azadovsky)² ได้ศึกษาเปรียบเทียบจำนวนนิทานเรื่องเดียวกันที่เล่าโดยนักเล่านิทานชาวรัสเซีย 3 คนจาก 3 หมู่บ้าน คือ อนานเยฟ นักเล่านิทานหนุ่ม เมดวีเดฟ นักเล่านิทานอายุ 75 ปี และ วิโนกุโรวา นักเล่านิทานผู้หญิง พบว่านักเล่านิทานทั้ง 3 คนทำให้จำนวนนิทานแตกต่างกันไป ดังนั้น จึงเห็นได้ว่านักเล่านิทานแต่ละคนมีส่วน

¹ ฟอน ซีดอฟ, 1999: 140 อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 148.

² Stith Thompson, "The Folktale as Living Art," *The Folktale* (Berkeley: University of California Press, 1977), pp. 451-452 อ้างถึงใน ศิราพร ฐิติฐาน, *ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2523), หน้า 24 - 25.

สำคัญในการทำให้เกิดสำนวนนิทานที่ต่างกัน อันเป็นคำอธิบายหนึ่งว่า เหตุใดจึงมีสำนวนต่างๆ ของนิทานเรื่องเดียวกันเกิดขึ้นได้มากมายในกระแสการถ่ายทอดนิทานในประเพณีบอกเล่า

อัลเบิร์ต ลอร์ด (Albert Lord) นักคติชนวิทยาผู้ศึกษาการขับลำนำมหากาพย์ *อีเลียด* และมหากาพย์ *โอดิสซีย์* ในยูโกสลาเวีย ได้ประมวลลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นจากผู้ขับลำนำหรือตัวนักเล่าเรื่องไว้ดังนี้³

1. ผู้เล่าอาจย่อเรื่องให้สั้นลง
2. ผู้เล่าอาจขยายความโดยใช้จินตนาการ “ตกแต่งประดับประดา” ให้ฉากสวยงาม และให้เรื่องสนุกสนานน่าตื่นตึ่งยิ่งขึ้น
3. ผู้เล่าอาจสลับเหตุการณ์ตามที่เห็นสมควร
4. ผู้เล่าอาจนำอนุภาคจากเรื่องอื่นมาใส่ปนเข้าไป หรืออาจนำมาจากรเรื่องเดียวกัน แต่เป็นคนละสำนวน
5. ผู้เล่าอาจตัดรายละเอียดเรื่องราวบางตอนในเรื่องเดิมทิ้งไป
6. ผู้เล่าอาจสับสนนำตอนหนึ่งตอนใดในเรื่องไปผสมเชื่อมโยงกับตอนอื่นๆ

ในบทความ “*The Life History of a Folktale*” สตีธ ธอมป์สัน ได้ประมวลสรุปลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นกับตัวนิทานเมื่อนิทานแพร่กระจายออกไป 15 ประการ ซึ่ง ศิราพร ณ กลาง แปลสรุปมาดังนี้⁴

1. รายละเอียดบางอย่างถูกลืม โดยเฉพาะรายละเอียดที่ไม่ค่อยสำคัญ
2. รายละเอียดบางอย่างถูกเพิ่มเติมเข้าไป ส่วนใหญ่มักเป็นอนุภาคจากนิทานเรื่องอื่น แต่บางครั้งก็เป็น “การสร้างสรรคใหม่” ของผู้เล่า มักมีการเพิ่มรายละเอียดเข้าไปในตอนต้นเรื่องและท้ายเรื่อง
3. ผูกนิทาน 2 เรื่องเข้าด้วยกัน
4. มีการซ้ำรายละเอียดบางประการ ส่วนใหญ่ทำให้เป็น 3 ครั้ง
5. มีการซ้ำเหตุการณ์ซึ่งมีอยู่ครั้งเดียวในเรื่องเดิม บางครั้งอาจไม่ใช่เป็นการซ้ำเหตุการณ์เสียทีเดียว อาจเป็นยกเหตุการณ์คล้ายๆกันในนิทานเรื่องอื่นมาเปรียบเทียบให้ฟังเพิ่มเติม

³ดูเพิ่มเติมใน Albert Lord, *The Singer of Tales* (Massachusetts: Harvard University Press), 1960, p. 123. หรือที่ ศิราพร รัฐะฐาน แปลสรุปไว้ใน *ทฤษฎีแพร่กระจายของนิทาน*, หน้า 26.

⁴สตีธ ธอมป์สัน (1977: 436) อ้างถึงใน ศิราพร ณ กลาง. *ทฤษฎีคติชนวิทยา*. หน้า 148-150.

6. มีการยกตัวอย่างให้เฉพาะเจาะจงลงไปทั้งๆ ที่ในเรื่องเดิมเป็นการกล่าวถึงอย่างกว้างๆ เช่น ระบุลงไปว่าเป็น *นกกระจอก* แทน *นก* หรือกลับกัน เช่น เล่าว่า *นก* แทนที่จะเล่าว่า *นกกระจอก*
7. มีการนำเหตุการณ์จากนิทานเรื่องอื่นมาใส่แทน โดยเฉพาะตอนจบ
8. มีการเปลี่ยนบทบาทตัวละคร และบ่อยครั้งที่เป็นการเปลี่ยนบทบาทหรือคุณสมบัติของตัวละครที่มีลักษณะตรงข้ามกัน เช่น *หมาป่าผู้ฉลาดกับหมีโง่* อาจถูกเปลี่ยนเป็น *หมาป่าโง่กับหมีฉลาด*
9. นิทานเรื่องสัตว์ซึ่งมีตัวละครเป็นสัตว์ในเรื่องเดิมอาจถูกแทนที่ด้วยตัวละครที่เป็นมนุษย์
10. นิทานเกี่ยวกับมนุษย์ที่มีตัวละครสัตว์ในเรื่องอาจถูกแทนที่ด้วยตัวละครที่เป็นมนุษย์
11. ในทำนองเดียวกัน ตัวละครที่เป็นสัตว์, ยักษ์ หรือปีศาจ อาจเปลี่ยนไปมาแทนที่สลับกันได้
12. อาจมีการเล่านิทานด้วยสรรพนามบุรุษที่ 1 เสมือนว่าผู้เล่าเป็นตัวละครตัวหนึ่งในเรื่องนั้น
13. การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดเพียงอันเดียวอาจทำให้ต้องเปลี่ยนอีกหลายจุดตามเพื่อให้เรื่องสอดคล้องกัน
14. เมื่อนิทานท่องเที่ยวไปในดินแดนต่างวัฒนธรรม ประเพณีที่ผู้ฟังจะไม่คุ้นเคย อาจถูกแทนที่ด้วยประเพณีที่ผู้ฟังคุ้นเคย เช่น การใช้ตัวละคร *เจ้าชายและเจ้าหญิง* อาจต้องเปลี่ยนเป็น *ลูกชายและลูกสาวหัวหน้าเผ่า* ในจำนวนอินเดียแดง
15. ในทำนองเดียวกันรายละเอียดบางอย่างที่ฟังดูล้ำสมัยอาจถูกเปลี่ยนให้ทันสมัย เช่น พระเอกอาจเดินทางไปผจญภัยด้วยรถไฟ

ข้อสรุปของ อัลเบิร์ต ลอร์ด ข้างต้นชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสำนวนของเรื่องเล่าที่อาจเกิดขึ้นเพราะ *ตัวนักเล่านิทาน* 6 ประการ และ ข้อสังเกตของสติด ธอมป์สัน ที่เน้นลักษณะความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับ *ตัวนิทาน* 15 ประการเมื่อมีการถ่ายทอดนิทานหรือเมื่อนิทานแพร่กระจายไปยังวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งความเห็นของ วอลเตอร์ แอนเดอร์สัน (Walter Anderson) ที่ตั้งข้อสังเกตว่า⁵ ไม่ว่าสำนวนนิทานจะเปลี่ยนไปอย่างไรแต่เอกลักษณ์ของนิทานเรื่องนั้นก็จะต้อง

⁵ สติด ธอมป์สัน 1977: 436-437. อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*, หน้า 148.

คงอยู่ ศิราพร รุติฐาน จึงได้สรุปเป็นลักษณะ 6 ประการที่อาจเกิดขึ้นในการแพร่กระจายของนิทาน ดังนี้⁶

1. การละความ (omission)
2. การเปลี่ยนรายละเอียด (changing detail)
3. การขยายความ (expansion)
4. การผนวกเรื่อง (adding another story)
5. การสลับเหตุการณ์ (transposition)
6. การอนุรักษ์ตนเอง (self-correction)

ฟอน ซีคอฟ นักคติชนวิทยาชาวสวีเดนเรียกการปรับเนื้อหาให้เข้ากับนิทานท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นว่า *oicotypification* ซึ่งก็คือ *การเกิดเป็นสำนวนท้องถิ่นของนิทานเรื่องหนึ่ง ๆ*^{*} ความคิดเรื่อง oicotype เป็นประโยชน์ในการศึกษาสำนวนท้องถิ่นสำนวนต่างๆ ของนิทานที่เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย ทำให้เข้าใจเรื่องความหลากหลายของสำนวนต่างๆ ของนิทานเรื่องเดียวกัน และทำให้เข้าใจเรื่อง การปรับเปลี่ยนนิทานให้ดำรงอยู่ได้ในแต่ละท้องถิ่นตามรสนิยมของแต่ละท้องถิ่นนั้น เช่น นิทานเรื่อง *ปลาบู่ทอง พระสุธนมโนห์รา นางสิบสอง ศรีธัญชัย-เชียงเมียง* รวมทั้ง *นิทานพระราม* ซึ่งล้วนแต่มีสำนวนท้องถิ่นของนิทานแต่ละเรื่องทั้งสิ้น

ศิราพร ณ ถลาง ได้ยกตัวอย่าง oicotype ของคลังข้อมูลนิทานไทยว่า นิทานเรื่องต่างๆ ใน *แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง* สามารถนำมาเป็นตัวอย่างของ oicotype ตามที่ฟอน ซีคอฟตั้งข้อสังเกตไว้ได้ นั่นคือ ทางภาคเหนือจะเกิดเป็นสังข์ทองสำนวนท้องถิ่นแบบ *ก้ากาดำ* ในกลุ่มไทเขินเกิดเป็นสำนวนแบบ *อะลองแพะคำ* คือ พระเอกเกิดในท้องแพะ ทางลาวและอีสานเกิดเป็นสำนวนท้องถิ่นแบบ *ท้าวเต่า* นอกจากนี้ ยังมีนิทานชื่อต่างๆ ของคนไท-ลาวกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็น *ท้าวหอยโข่ง ท้าวแบ้ ท้าวเต่าน้อย ท้าวเห็นอ้ม* นิทานในชื่อต่างๆ นี้มีโครงเรื่องที่จัดว่าอยู่ใน

⁶ศิราพร รุติฐาน, *ทฤษฎีแพร่กระจายของนิทาน* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2523), หน้า 31.

^{*}ฟอน ซีคอฟได้ขอยืมคำว่า oicotype มาจากทางพฤกษศาสตร์ คำว่า oico ก็คือ eco คือ สภาพทางนิเวศหรือภูมิศาสตร์ของที่ใดที่หนึ่ง ในทางพฤกษศาสตร์ คำว่า oicotype ใช้เรียกพืชหรือต้นไม้ที่นำไปปลูกในต่างสภาพแวดล้อมที่มีลักษณะภูมิศาสตร์ ทั้งดิน น้ำ อากาศ ที่ต่างไปจากสภาพแวดล้อมเดิม แล้วพืชหรือต้นไม้ นั้นได้ปรับตัวกับ "สภาพแวดล้อมใหม่" กลายเป็นพืชหรือต้นไม้ที่มีรูปลักษณะเฉพาะในสภาพแวดล้อมหรือท้องถิ่นนั้น ฟอน ซีคอฟ จึงเปรียบเทียบว่า นิทานก็เช่นกันเมื่อเข้าไปอยู่ในอีกวัฒนธรรมหนึ่งก็ปรับตัวจนกลายเป็น "สำนวนท้องถิ่น" ของท้องถิ่นนั้นๆ ไป. อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*, หน้า 149.

⁷ศิราพร ณ ถลาง, *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*, หน้า 149.

แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง เพราะพระเอกเกิดในรูปลักษณะประหลาด พบคู่ครองและถูกพ่อตาทดสอบ ตอนหลังจึงมีการเผยแพร่หรือถอดรูปจึงได้รับการยอมรับ แต่รายละเอียดในแต่ละสำนวนมีลักษณะเฉพาะตน เฉพาะท้องถิ่น ซึ่งอาจเรียกได้ว่าแต่ละเรื่องเป็น oicotype/ ecotype หรือ สำนวนท้องถิ่นของนิทานในแบบเรื่องสังข์ทอง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังจะได้ใช้กรอบแนวคิดเรื่อง “การแตกเรื่องของนิทาน” มาใช้ในการศึกษาด้านานพระศรีอารีย์ด้วย ซึ่งถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นค่อนข้างมากในตำนานพระศรีอารีย์ ที่อาจแตกเรื่องจากสำนวนหนึ่ง แล้วเปลี่ยนชื่อใหม่ เพิ่มรายละเอียด หรือพฤติกรรมใหม่ จนกลายเป็นตำนานพระศรีอารีย์สำนวนใหม่ ทำให้มีตำนานพระศรีอารีย์สำนวนต่างๆ เกิดขึ้นมากในสังคมไทย

ในชีวิตการเดินทางของตำนานและนิทาน พบว่ามีปรากฏการณ์อีกรูปแบบหนึ่งที่มักจะเกิดขึ้น คือ การที่นิทานเรื่องหนึ่งที่เป็นที่นิยมมากๆ “แตกเรื่อง” ไปเป็นนิทานเรื่องใหม่ ในชื่อใหม่ ทั้งๆ ที่ถ้าดูตามโครงเรื่องแล้วเห็นเค้าได้ว่าเป็นนิทานเรื่องเดียวกันกับ “นิทานต้นแบบ”⁸ ฟอน ซีดอฟ เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า⁹ การแตกเรื่อง (mutation) ซึ่งเป็นลักษณะของการเกิดเป็นนิทานเรื่องใหม่ (tale reproduction)

การแตกเรื่องของนิทานเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจในกระแสการถ่ายทอดตำนานและนิทานในประเด็นบอกเล่า จะพบว่ามีนิทานในชื่อต่างๆ กันซึ่งถ้าไม่ได้พิจารณาในเชิงโครงเรื่องก็จะไม่ได้คิดว่าเป็นนิทานเรื่องเดียวกันหรือเป็นนิทานที่แตกเรื่องไปจากนิทานเรื่องที่อยู่รู้จำกันดีอยู่แล้ว ศิราพร ณ ถลาง ยกตัวอย่างแบบเรื่องซินเดอเรลลา ซึ่งปรากฏว่าในยุโรปมีนิทานอีกหลายเรื่องในชื่อต่างๆ กัน เช่น รองเท้าสีทองในถ้ำ เสื้อผ้าชุดทอง ชุดเงินและชุดดวงดาว หนึ่งตา สองตา สามตา หรือ วัณน้อยสีแดง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของตัวเอกที่ถูกกลั่นแกล้ง ได้รับการช่วยเหลือจากอำนาจวิเศษ ต้องพิสูจน์หลักฐานบางประการจึงได้แต่งงานกับคู่ครอง แต่จะเห็นว่านิทานในชื่อต่างๆ เหล่านี้ บางเรื่องก็เน้นเรื่องการถูกกลั่นแกล้งจากแม่เลี้ยง (หนึ่งตา สองตา สามตา, วัณน้อยสีแดง) บางเรื่องก็เน้นการทดสอบด้วยการเด็ดผลไม้จากต้นไม้ทอง (หนึ่งตา สองตา สามตา) บางเรื่องก็เน้นการทดสอบด้วยรองเท้า (รองเท้าสีทองในถ้ำ, เสื้อผ้าชุดทอง ชุดเงินและชุดดวงดาว) ทำให้นิทานแต่ละเรื่องไม่เหมือนกัน แต่ก็พอจะเห็นได้ว่าเป็นเค้าโครงเรื่องแบบซินเดอเรลลา แม้ว่าจะเป็นกรยากที่จะบอกว่าเรื่องใดมาจากเรื่องใด ปรากฏการณ์ที่มีนิทานในชื่อต่างๆ กันที่มีลักษณะเหมือนกับจะเอาบางตอนในนิทานซินเดอเรลลามาลำทำให้เกิดเป็นนิทานเรื่องใหม่นี้เป็นปรากฏการณ์ที่พบได้ในการแพร่กระจายของนิทานเรื่องต่างๆ อื่นๆ อีกมากมาย มักเกิดขึ้นใน

⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

⁹ฟอน ซีดอฟ (1965: 234) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

กรณีนิทานที่ได้รับความนิยมมากๆ ในประเทศไทยพบว่ามีการแตกเรื่องนิทานไปจากนิทานที่เป็นที่นิยมหลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องพระราม สังข์ทอง ปลายุทอง นางสิบสอง¹⁰

ในแง่ของการศึกษาการแตกเรื่องนั้น ศิราพร ณ ถลาง กล่าวว่า แม้การแตกเรื่องนิทานก็เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการการแพร่กระจายของนิทานในประเพณีบอกเล่า แต่การศึกษาเรื่องการแตกเรื่องนิทานจะมีจุดเน้นที่ต่างจากการศึกษาลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในการแพร่กระจายของนิทาน การศึกษาการแตกเรื่องของนิทานจะดูความเปลี่ยนแปลงใน "ระดับโครงเรื่อง" ของนิทานเป็นหลัก ซึ่งไม่ได้เน้นการเปลี่ยนแปลงใน "ระดับอนุภาค" เป็นการศึกษาวิเคราะห์ว่า จากนิทานที่เป็นที่นิยมซึ่งในกรณีนี้อาจนับได้ว่าเป็น "นิทานต้นแบบ" ได้มีการแตกเรื่องออกไปเป็นนิทานเรื่องใหม่ในชื่อต่างๆกันในเงื่อนไขใดบ้าง หรือในลักษณะใดได้บ้าง¹¹

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังจะนำลักษณะการสร้างสรรค์มาวิเคราะห์ร่วมกับการ "ค้นหา" โครงสร้างชีวิตของพระศรีอารีย์ด้วย เพื่อจะแสดงให้เห็นว่าการสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอารีย์น่าจะมีความสัมพันธ์กับช่วงชีวิตของพระศรีอารีย์ ซึ่งอาจเชื่อมโยงถึงบทบาทหน้าที่ต่อไป ผู้วิจัยจึงได้นำทฤษฎีโครงสร้างนิทาน ของวลาดิมีร์ พรอพพ์ นักคติชนวิทยาชาวรัสเซียมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาด้านานพระศรีอารีย์ในครั้งนี้ด้วย

ทฤษฎีโครงสร้างนิทานของวลาดิมีร์ พรอพพ์ นั้น เริ่มต้นจากที่พรอพพ์ได้ศึกษานิทานพื้นบ้านรัสเซียจำนวน 100 เรื่องที่ อฟานาสเซฟ (Afanasev) ได้รวบรวมและได้วิเคราะห์โครงสร้างนิทานรัสเซีย และเรียบเรียงเป็นหนังสือชื่อ "Morphology of the Folktale" งานของพรอพพ์เป็นงานบุกเบิกทางการศึกษาโครงสร้างทางคติชนวิทยา จากการศึกษาพื้นบ้านของรัสเซียทำให้พรอพพ์ได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจว่าในนิทานมหัศจรรย์เรื่องต่างๆ ของรัสเซีย ตัวละครจะเปลี่ยนไปได้เรื่อยๆ แต่ตัวละครเหล่านั้นมักกระทำพฤติกรรมซ้ำๆ กัน นิทานเรื่องหนึ่งๆ จึงประกอบด้วยพฤติกรรมต่างๆ มาเรียงร้อยต่อเนื่องกันไป พรอพพ์ใช้คำว่า function สำหรับพฤติกรรมตัวละคร เพราะคำว่า function มีความหมายแฝงนัยว่าเป็น พฤติกรรมที่จำเป็น หรือ พฤติกรรมที่มีหน้าที่ในฐานะองค์ประกอบสำคัญในโครงสร้างของนิทาน¹²

จากการวิเคราะห์โครงสร้างของนิทานรัสเซีย ทำให้พรอพพ์ได้สมมติฐาน 4 ข้อ ดังนี้คือ

1. พฤติกรรมของตัวละครจะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้จะไม่ขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้กระทำ และกระทำอย่างไร
2. จำนวนของพฤติกรรมในนิทานมหัศจรรย์ของรัสเซียเท่าที่คนรัสเซียรู้จักมีจำกัด
3. การเรียงลำดับพฤติกรรมในนิทานเรื่องต่างๆ จะเหมือนกัน

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 208-211.

4. นิทานมหัศจรรย์ทั้งหมดมีโครงสร้างเดียวกัน

ความคิดเรื่องโครงสร้างนิทานของพรอพข้างต้นน่าสนใจที่จะได้นำมาประยุกต์ใช้กับตำนานพระศรีอารียีสำนวนต่างๆ เพื่อให้เห็นโครงสร้างหรือภาพรวมของนิทาน ซึ่งจะให้เห็นถึงลักษณะสากลและลักษณะเฉพาะของตำนานพระศรีอารียีในสังคมไทยด้วย

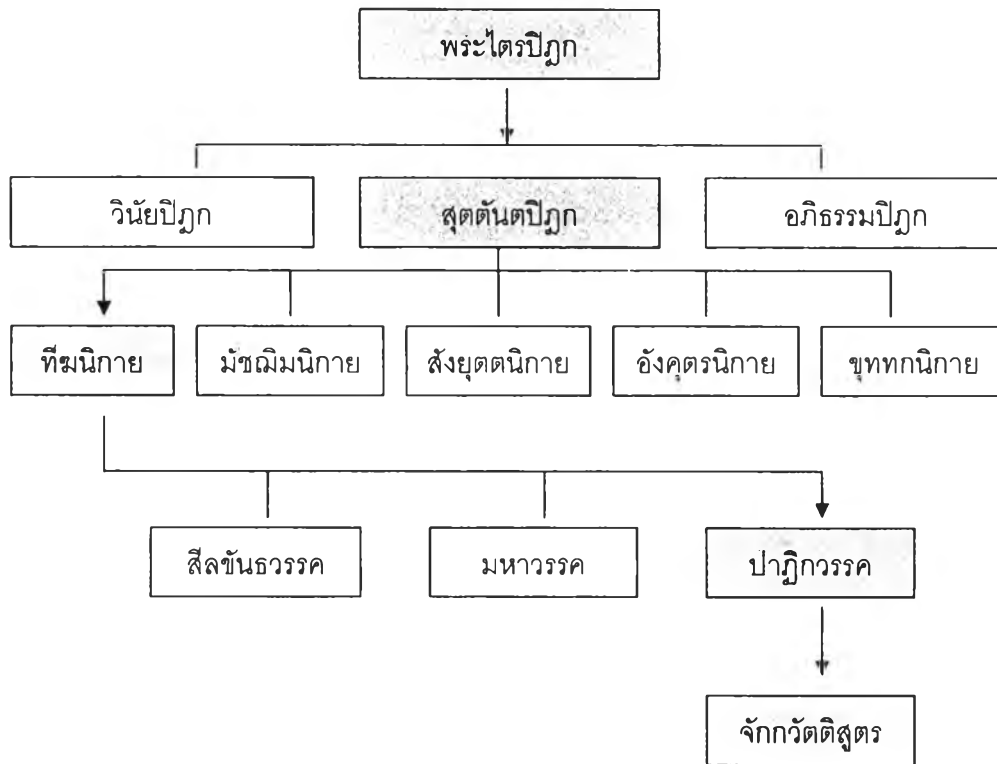
แม้ว่าความเชื่อเรื่องพระศรีอารียีในสังคมไทยจะได้รับมาจากแนวคิดในพระพุทธศาสนาที่เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนประเทศไทยก็ตาม แต่ความเชื่อดังกล่าวก็ได้มีการ "ปรับเปลี่ยน" ให้เข้ากับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยอาศัยองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาผนวกกับข้อมูลท้องถิ่น จนเกิดเป็นตำนานพระศรีอารียีสำนวนต่างๆ ซึ่งในวิทยานิพนธ์นี้จะเรียกว่า "การสร้างสรรค" ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอและจัดกลุ่มเรื่องตามเนื้อหาต่างๆ ที่พบในสังคมไทยดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำทฤษฎีการแพร่กระจายและการแตกเรื่องของนิทาน รวมถึงทฤษฎีโครงสร้างนิมของพรอพข้างต้นมาใช้เป็นกรอบความคิดในการวิเคราะห์การสร้างสรรคตำนานพระศรีอารียีในบทที่ 4 นี้

อนึ่ง ดังที่กล่าวแล้วในบทที่ 2 ว่า คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงเรื่องพระศรีอารียีที่เก่าแก่ที่สุดและรู้จักกันทั่วไปคือ *จักกวัตติสูตร* *พระไตรปิฎก* *สุตตันตปิฎก* *ทิมมิกาย* *ปาฎิกวรรค* ซึ่งเนื้อเรื่องกล่าวถึงพระธรรมเทศนาเรื่องการเมืองการมีตนและมีธรรมเป็นที่พึ่ง โดยพระพุทธองค์ทรงยกนิทานมาประกอบ 2 เรื่อง คือ เรื่องพระเจ้าทลนเนมิ และเรื่องพระเจ้าสังขะ ซึ่งปรากฏเรื่องพระศรีอารียีและยุคสมัยของพระศรีอารียีอยู่ในนิทานทั้ง 2 เรื่องนี้ด้วย ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงจะใช้ เรื่องพระศรีอารียีที่ปรากฏอยู่ใน *จักกวัตติสูตร* *พระไตรปิฎก* *สุตตันตปิฎก* *ทิมมิกาย* *ปาฎิกวรรค* เป็นเรื่องหลักในการนำมาใช้เปรียบเทียบกับตำนานพระศรีอารียีสำนวนต่างๆ ที่พบในสังคมไทย

ในเบื้องต้นก่อนที่จะกล่าวถึงจักกวัตติสูตร ผู้วิจัยใคร่ขออธิบายรายละเอียดของพระไตรปิฎกอันเป็นที่มาของพระสูตรนี้ กล่าวคือ *พระไตรปิฎก* แบ่งออกเป็น 3 หมวดหมู่ คือ *พระวินัย* *พระสุตตันตปิฎก* (หรือพระสูตร) และ*อภิธรรมปิฎก* (หรือพระปรมาัตถ์) ซึ่งเฉพาะ *พระสุตตันตปิฎก* นั้นประกอบไปด้วย *ทิมมิกาย* *มัชฌิมิกาย* *สังยุตตนิกาย* *อังคุตรนิกาย* และ *ขุททกนิกาย*¹³ ซึ่งในแต่ละนิกายยังมีส่วนย่อยไปอีก ดังที่ในทิมมิกายแบ่งออกเป็น 3 วรรค ได้แก่ *ศีลขันธวรรค* *มหาวรรค* และ *ปาฎิกวรรค* โดย *จักกวัตติสูตร* ที่เล่าเรื่องพระศรีอารียีและยอมรับกันว่าเก่าแก่ที่สุดนั้นจัดอยู่ใน *ปาฎิกวรรค* นี้เอง

¹³ ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย* (ที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา ณ วัดโสมนัสวิหาร วันอาทิตย์ที่ 13 มกราคม 2545), หน้า 1-2.

ภาพประกอบที่ 1 แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง จักกวัตตีสูต
กับพระสูตรหมวดหมู่อื่นในพระไตรปิฎก

จักกวัตตีสูต เป็นพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าที่ทรงเทศนาเพื่อที่จะให้พระภิกษุมีตน และมีธรรมเป็นที่พึ่ง ถ้อยคำธรรมทั้งหลายอันเป็นบุคคล ซึ่งพระสูตรนี้ทรงแสดงขณะที่ประทับอยู่ ณ เมืองมาตุลา แคว้นมคธ เนื้อหาของ จักกวัตตีสูต นั้น แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. ตำนานเรื่องพระเจ้าทัฬหเนมิ (พระเจ้าจักรพรรดิในอดีต)

ตำนานเรื่องพระเจ้าทัฬหเนมิ กล่าวถึงพระเจ้าทัฬหเนมิเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีแก้ว 7 ประการ ทรงทศพิธราชธรรม พันปีต่อมา พระเจ้าทัฬหเนมิให้บุรุษคนหนึ่งให้เฝ้าจักรแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิ หากเคลื่อนจากที่ให้มาแจ้งแก่พระองค์ และพันปีต่อมา บุรุษนั้นได้แจ้งแก่พระเจ้าทัฬหเนมิว่า จักรแก้วเคลื่อนจากที่แล้ว พระเจ้าทัฬหเนมิจึงสั่งเสี้ยแก่พระโอรสว่า การที่จักรแก้วเคลื่อนจากที่นี้หมายถึงกาลอวสานของพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าทัฬหเนมิมอบราชสมบัติแก่พระโอรสแล้วเสด็จออกบวช พระโอรสทราบข่าวจักรแก้วอันตรธาน จึงมาเฝ้าพระฤๅษีทัฬหเนมิ พระฤๅษีทัฬหเนมิทรงตรัสสอนจักกวัตตีสูต ธรรมะของพระเจ้าจักรพรรดิแก่พระโอรส พระโอรสประพฤติตามคำสอนจักกวัตตีสูต และได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จักรแก้วได้เคลื่อนมายังปราสาทของพระโอรส จักรแก้วได้นำพระโอรสซึ่งเป็นพระจักรพรรดิองค์ใหม่ไปยังทิศต่างๆ เพื่อให้พระเจ้าแผ่นดินเมืองต่างๆ เฝ้า และพระราชทานพระโอรสแก่พระเจ้าแผ่นดินเหล่านั้น จักรแก้วกลับสู่

พระราชวัง และอยู่จนกระทั่งครบอายุขัยของพระเจ้าจักรพรรดิ จักรแก้วจึงเคลื่อนไป แล้วพระเจ้าจักรพรรดิก็จะเสด็จออกบวช เป็นเช่นนี้จนพระเจ้าจักรพรรดิองค์ที่ 2 กิติ องค์กรที่ 3 กิติ องค์กรที่ 4 กิติ องค์กรที่ 5 กิติ องค์กรที่ 6 กิติ องค์กรที่ 7 กิติ

ในสมัยพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่ง จักรแก้วเคลื่อนที่ จึงได้ทรงสั่งเสียแก่พระราชโอรสมอบพระราชสมบัติและเสด็จออกบวชตามประเพณีของพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิออกบวชได้ 7 วัน จักรแก้วก็อันตรธานไป พระโอรสทรงเสียพระทัย แต่มิได้เสด็จมาเฝ้าพระญาติ ประเพณีที่พระโอรสของพระเจ้าจักรพรรดิทำสืบกันมา จึงไม่ได้รับโอรสเรื่องจักรกวัตติวัตตจากพระญาติ พระโอรสทรงปกครองบ้านเมืองตามใจชอบ บ้านเมืองจึงไม่เจริญ เสนาบดีจึงทูลเรื่องจักรกวัตติวัตตถวาย พระโอรสทรงปกครองบ้านเมืองด้วยธรรมะ แต่ก็มิได้พระราชทรัพย์แก่ประชาชนที่ยากจน ประชาชนเกิดภาวะขัดสน ขโมยทรัพย์สินผู้อื่น เมื่อทรงทราบว่าเป็นเพราะความยากจน จึงพระราชทานเงินแก่ขโมยนั้น ต่อมาเกิดการขโมยเกิดขึ้นอีกเรื่อยๆ พระโอรสเกรงว่าหากชาวเมืองเห็นพระโอรสพระราชทานเงินแก่ขโมย จะพากันเอาอย่าง ทำให้บ้านเมืองมีแต่ขโมยทั่วทั้งเมือง จึงให้เอาขโมยไปตัดศีรษะ ชาวเมืองเห็นว่าการตัดศีรษะ จะทำให้การขโมยน่ากลัวมากขึ้น จึงพากันสะสมอาวุธ เพื่อใช้ในการปล้นและฆ่าชาวบ้านที่ขัดขืน มีการฆ่าฟัน ฆาตกรรม ขโมย พุดโกหก เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก

2. ตำนานเรื่องพระเจ้าสังขะ (พระเจ้าจักรพรรดิในอนาคต)

ตำนานพระเจ้าสังขะกล่าวถึงความเลวร้ายของสภาพสังคมที่ทำให้บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ 40,000 ปี ก็มีอายุลดลงเหลือ 20,000 ปี จนกระทั่งอายุขัยเหลือเพียง 100 ปี ต่อมามนุษย์เหล่านี้มีบุตรอายุ 10 ปี ในเมื่อมนุษย์มีอายุ 10 ปี เด็กหญิงมีอายุ 5 ปีจักสมควรจะมีสามีได้ และจะกินหญ้ากับแก้ว* เป็นอาหารแทนข้าว ไม่ทำกุศล สมสู่ปะปนกันไปหมด เกิดสัตว์ดิรัจฉาน** ลึน 7 วัน เป็น

* หญ้ากับแก้ว (กุทลสะ) คือ เมล็ดพืชชนิดหนึ่ง บ้างเรียก ข้าวหญ้ากับแก้ว เป็นอาหารเลว ดังนั้นการที่ในสมัยนั้น หญ้ากับแก้วจะเป็นโภชนะอันเลิศเสมือนหนึ่งข้าวสุกแห่งข้าวสาลีและเนื้อสัตว์เป็นโภชนะอันเลิศ จึงหมายถึง ของเลวในสมัยนี้จะกลายเป็นของดีในสมัยที่เสื่อม)

** สัตว์ดิรัจฉาน หรือ สัตถุบุตรรูปไป หมายถึง กัปที่พิณาศในระหว่างด้วยศาสตร์ 7 วัน คือยังไม่ทันถึงสังวัฏฏกัป โลกก็พิณาศเสียในระหว่าง ก็ชื่อว่า อันตรกัป นี้มีอยู่ 3 อย่างคือ ทุพภิกขันตรกัป กัปที่โลกพิณาศในระหว่างด้วยทุพภิกขภัย 1 ไรศันตรกัป กัปที่พิณาศในระหว่างด้วยโรค 1 สัตถุบุตรกัป กัปที่พิณาศในระหว่างด้วยศาสตร์ 1 ในกัปเหล่านั้น ทุพภิกขันตรกัป มีขึ้นได้แก่หมู่สัตว์ที่หนาด้วยความโลภ ไรศันตรกัป มีขึ้นได้แก่หมู่สัตว์ที่หนาด้วยความโมหะ สันถุบุตรกัป มีขึ้นได้แก่หมู่สัตว์ที่หนาด้วยโทสะ. อ้างถึงใน "อรรถกถา จักกวัตติวัตต ปาฏิหาริชา ทิฆนิกาย," ใน พระไตรปิฎก และอรรถกถาแปล ของมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ เล่มที่ 15, หน้า 138.

มิลล์ญูญี่* มนุษย์ฆ่ากันเองเพราะเข้าใจว่าอีกฝ่ายเป็นเนื้อกวาง บางพวกที่ไม่คิดฆ่าใครก็หลบเข้าป่ากินรากไม้และผลไม้ประทังชีวิตตลอด 7 วัน เมื่อครบ 7 วันพวกที่ไปซ่อนในป่าจึงออกมาและสวมกอดกันด้วยความดีใจ และสำนึกว่าการที่เหตุการณ์เช่นมิลล์ญูญี่นี้เกิดขึ้นเป็นเพราะไม่ได้ตั้งอยู่ในกุศลจึงได้เริ่มต้นสมาทานศีล อายุขัยของมนุษย์เพิ่มขึ้นเป็น 20 ปี จนกระทั่งถึง 80,000 ปี เด็กหญิงมีอายุ 500 ปี จึงจักสมควรมีสามีได้ จักเกิดมีอาพาธ 3 อย่าง คือ ความอยากกิน 1 ความไม่อยากกิน 1 ความแก่ 1 ชมพู่ทวีปจะมั่งคั่งรุ่งเรือง และมีคนอาศัยยึดเยียดกัน

ต่อมาเมื่อมนุษย์มีอายุ 80,000 ปี เมืองพาราณสี เป็นเมืองหลวง จะมีชื่อใหม่ว่า เกตุมดี เป็นเมืองที่มั่งคั่งและรุ่งเรืองมีพลเมืองมาก มีผู้คนคับคั่ง และมีอาหารสมบูรณ์ เกิดพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่าพระเจ้าสังฆะ ทรงมีแก้ว 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระพุทธรูปเจ้ามาอุบัติ พระนามว่า เมตไตรย ทรงปฏิบัติเช่นเดียวกับพระพุทธรูปเจ้าในปัจจุบัน พระเจ้าสังฆะจะทรงยกปราสาทที่พระเจ้ามหาปนาทะ** ทรงสร้างไว้ แล้วประทับ ณ ที่นั้น พระเจ้าสังฆะจะทรงบำเพ็ญทานสละราชสมบัติ และออกผนวชในสำนักของพระเมตไตรย

3. เทศนาคำสอนเรื่องการมีตนและมีธรรมเป็นที่พึ่ง

ส่วนเทศนาคำสอนเรื่องการมีตนและมีธรรมเป็นที่พึ่งนั้น เป็นหลักธรรมเรื่องเกี่ยวข้องกับ การให้มีตนและธรรมเป็นที่พึ่ง ให้พิจารณาเห็นภายในกายเวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม อยู่ สิ่งเหล่านี้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลกเสียได้ นอกจากนี้

* มิลล์ญูญี่ หรือ มิลล์ญูญี่ หมายถึง ภาวะที่มนุษย์เกิดสำคัญขึ้นว่า ผู้นี้เป็นเนื้อ ผู้นี้เป็นเนื้อ. อ้างถึงในเรื่องติม, หน้าเดิม.

** เรื่องพระเจ้ามหาปนาทนี้ สันนิษฐานว่าคงเป็นตำนานเก่าแก่ที่สำคัญเรื่องหนึ่งในอินเดีย เพราะปรากฏพระนามอยู่ใน พระไตรปิฎก หลายแห่ง นอกจากจะอ้างอิงอยู่ใน จักกวัตติสูตร แล้ว ยังปรากฏเป็นเรื่องชาดก ชื่อว่า มหาปนาทชาดก (ว่าด้วยปราสาทของพระเจ้ามหาปนาท) อีกด้วย โดยมีเนื้อเรื่องดังนี้คือ "พระเจ้ามหาปนาทนั้น มีปราสาทล้วนแล้วไปด้วยทอง กว้าง 16 ชั่วธนูตก สูง 1 พันชั่วธนู และปราสาทนั้นมีพื้น 7 ชั้น ประกอบไปด้วยธง แล้วไปด้วยแก้วมณีเขียว มีนางพื่อน 6 พัน แบ่งออกเป็น 7 พวก พื่อนรำอยู่ในปราสาทนั้น ดูกร ภัททชิ ท่านกล่าวถึงปราสาทนั้นมีแล้วในกาลนั้น ในครั้งนั้น เราเป็นท้าวสักกะผู้รับใช้การงานของท่าน" นอกจากนี้แล้วยังปรากฏใน ประวัติพระภัททชิเถระ ใน เถรคาถา อีกด้วย ซึ่งขยายความเรื่องพระเจ้ามหาปนาทะ ทำให้ทราบว่า พระภัททชิเถระ ในสมัยพุทธกาลนั้น ครั้งหนึ่งเคยเกิดเป็น พระเจ้ามหาปนาทะ เจ้าของปราสาทที่พระเจ้าสังฆะจะทรงยกขึ้นมาและใช้ประทับในสมัยพระเมตไตรย ซึ่งพระเจ้ามหาปนาทะ นี้ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุริจ และทรงมีพระอัยกาพระนามว่า พระเจ้าสุริจ เช่นกัน และทั้ง 3 พระองค์นั้นก็ล้วนแต่เป็นผู้ครอบครองปราสาทนี้ทั้งสิ้น ในอรรถกถาภัททชิเถรคาถา กล่าวไว้ว่า เหตุที่บุคคลเหล่านั้นได้ครอบครองปราสาทก็เนื่องมาจากที่บิดาและบุตรทั้งสองได้สร้างบรรณศาลาเป็นที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยไม้ธ้อสละไม้มะเดื่อ ซึ่งเรื่องพระเจ้าสุริจ นี้ มีกล่าวโดยพิสดารใน สุริจชาดก ในปกิณณนิบาต

พระพุทธรูปเจ้ายังทรงอธิบายเรื่องอายุของพระภิกษุ วรรณะของภิกษุ สุขของภิกษุ โภคะของภิกษุ และผลของภิกษุ และทรงสรุปในตอนท้ายเรื่องว่า กำลังของมารเป็นกำลังที่ข่มได้ยาก ดังนั้นหากจะให้บุญเจริญขึ้น ก็ด้วยเพราะถือมั่นในกุศลกรรม

จากเนื้อหาข้างต้นได้เห็นว่าเรื่องที่เล่าอยู่ใน *จักกวัตติสูตร* นั้นมีเนื้อหากล่าวถึง เรื่องประวัติพระศรีอารีย์ และยุคสมัยของพระศรีอารีย์ ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้เอง นักวิชาการส่วนใหญ่สันนิษฐานว่าเนื้อหานี้ได้เป็น "ต้นเค้า" ให้แก่คัมภีร์ที่เล่าเรื่องพระศรีอารีย์หรือยุคสมัยของพระศรีอารีย์ที่แต่งขึ้นในสมัยหลังพระไตรปิฎก

ต่อมาภายหลังจากที่ *จักกวัตติสูตร* แพร่หลายไปทั่วอินเดียและลังกาพร้อมๆ กับความเจริญของพระพุทธศาสนาแล้ว จึงทำให้เรื่องพระศรีอารีย์และยุคสมัยของพระศรีอารีย์ (ส่วนที่ 2) ที่เล่าอยู่ใน *จักกวัตติสูตร* แพร่หลายไปด้วย เรื่องพระศรีอารีย์ที่เล่าอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นเป็นที่สนใจใคร่รู้ของพุทธศาสนิกชนอย่างยิ่ง เนื่องจากในพระไตรปิฎกระบุว่าพระศรีอารีย์จะมาเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต และในฐานะที่พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ที่ชาวพุทธเชื่อกันว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงเล่าหรือสั่งสอนไว้ในสมัยพุทธกาล จึงเท่ากับเป็นการรับรองความน่าเชื่อถือ เรื่องพระศรีอารีย์จึงอยู่ในฐานะ "เรื่องเล่าจากพระโอษฐ์" ด้วยเหตุดังนั้นจึงทำให้คนในยุคสมัยต่อมาสนใจและเรียบเรียงประวัติพระศรีอารีย์ให้พิสดารกว้างขวางมากยิ่งขึ้น เช่น การขยายความเรื่องพระศรีอารีย์แทรกอยู่ในอรรถกถาอยู่หลายแห่ง เช่น ใน *อรรถกถา อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต ปฐมปณณาสก จุฬวรรคที่ 5 อรรถกถาฐานสูตรที่ 2* เรื่องพระเจ้าสัทธาติสสมหาราช ซึ่งกล่าวว่า "พระเจ้าสัทธาติสสมหาราชจักเป็นอัครสาวกรูปที่ 2 ของพระศรีอารียเมตไตรย (ต่อไปในอนาคต)." * และการเริ่มปรากฏความเชื่อที่เกี่ยวกับพระศรีอารีย์ในอรรถกถานี้ด้วย เช่น ใน *อรรถกถา ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส (พระคัมภีร์สัทธัมมปัสโชติกา)* ในตอนท้ายปรากฏคำปรารภของผู้อรรถกถาพระคัมภีร์ มีใจความดังนี้ "ด้วยบุญที่เกิดจากการรจนาคัมภีร์นี้ ขออย่าให้ข้าพเจ้าต้องสมาคมกับคนพาล ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ ทรงพระไตรปิฎกในสำนักของพระศรีอารียเมตไตรยพระองค์นั้น เทอญ."

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการกล่าวถึงพระศรีอารีย์ในคัมภีร์ต่างๆ เพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังมิได้มีคัมภีร์ใดๆ ที่กล่าวถึงเรื่องพระศรีอารีย์หรือยุคสมัยของพระศรีอารีย์โดยตรง จนกระทั่งต่อมาในสมัยหลังอรรถกถา มีการแต่งประวัติของพระศรีอารีย์อย่างพิสดารขึ้น คือ *คัมภีร์อนาคตวงศ์ (อนาคตวงศ์)*** รวมถึงการแต่งคัมภีร์ที่พรรณนาถึงยุคสมัยของพระศรีอารีย์ คือ *คัมภีร์มาเลย์ย เทวตเถรวตถุ* ซึ่งต่อมาคัมภีร์ทั้งสองเรื่องนี้ได้กลายเป็นคัมภีร์สำคัญที่ส่งอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอารีย์จำนวนต่างๆ ขึ้นในสังคมไทย ดังนั้นผู้วิจัยจึงใคร่ขอแบ่งโครงเรื่องของ *อนาคต*

* โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 2

** โปรดดูประวัติและความเป็นมาของคัมภีร์อนาคตวงศ์ได้ในบทที่ 2

วงศ์ (ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า อค.) และโครงเรื่องของ มาเลยยเทวดุเถรวตฺต (ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า มท) เพื่อให้เห็นเค้าโครงของเรื่องและใช้ในการเปรียบเทียบกับตำนานพระศรีอารีย์สำนวนต่างๆ ที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

อค (อนาคตวงศ์ ฉบับ Journal of Pāli Text Society)*

- อค1 ประณามพจน์ พระสารีบุตรทูลถามพระพุทธเจ้าถึงพระพุทธเจ้าที่จะมาอุบัติในอนาคต
- อค2 พระพุทธเจ้ากล่าววาทะเรื่องของพระอชิตตะ (พระศรีอารีย์) นั้นพิสดารมาก จะขอนำมาเล่าเพียงส่วนเดียว
- อค3 พระอริยมตไตรยจะมาอุบัติในภทรกัปนี้ เมื่อหนึ่งโกฏิปียังไม่มาถึง
- อค4 พระองค์เป็นผู้มีบุญ มีปัญญา และมีญาณยิ่งใหญ่มาก
- อค5 ครั้งนั้นมีเมืองหลวงชื่อว่า เกตุมตี บ้านเมืองงดงามผู้คนในเมืองมีธรรม
- อค6 มีพระราชapakrongชื่อว่า พระเจ้าสังขะ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ สมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ และทรงศพิศราชธรรม
- อค7 พระเจ้าสังขะประทับอยู่ในปราสาทของพระเจ้ามหาปนาทที่ผุดขึ้นมา มีความงามมาก
- อค8 ประตูเมือง 4 ด้าน และที่กลางเมืองซึ่งมีศาลาจัตุรมุข 4 หลัง จะมีต้นกัลปพฤกษ์สีเขียว เหลือง แดง และขาว และมีผ้าทิพย์ เครื่องประดับทิพย์ และเครื่องใช้สอยห้อยอยู่
- อค9 ชาวเมืองถึงพร้อมไปด้วยอาหารและทรัพย์สมบัติมากมาย อายุยืนไม่ทะเลาะกัน เป็นคนดี
- อค10 พระอริยมตไตรยจะทรงลักษณะอันประเสริฐ 32 ประการ มีรูปงาม
- อค11 พระองค์จะเกิดในตระกูลพราหมณ์ และมีปราสาทแก้ว 4 หลัง คือ ปราสาทสิริวิฑณะ ปราสาทวิฑณะมานะ ปราสาทสิทธิธตตะ และปราสาทจันทกะ

*ในวิทยานิพนธ์นี้ ส่วนที่กล่าวถึงคัมภีร์พระอนาคตวงศ์ ในฐานะต้นเค้าของตำนานพระศรีอารีย์สำนวนต่างๆ นั้น จะใช้เนื้อหาจาก พระมหาชนะ ธรรมธโช (ป.ธ.9) ผู้แปล คัมภีร์วิสุทธิญาณกถา และอนาคตวงศ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) เจ้าอาวาสวัดยานนาวา วันอาทิตย์ที่ 29 เมษายน พ.ศ.2545. ซึ่งแปลจากอนาคตวงศ์ 142 คาถาเป็นภาษาไทย โดยแปลจากต้นฉบับ Anāgata-Vamsa ฉบับ Journal of Pāli Text Society, Maniyeff, J. "Anāgata-Vamsa." Journal of Pāli Text Society Vol. II (1886): 34-53.

- อค12 พระองค์ทรงมีมเหสีเอกชื่อ จันทมุขี มีนางสนม 100,000 คน และจะทรงมีพระราชโอรสทรงพระนามว่า พรหมวัธน
- อค13 เมื่อทรงครองเรือนได้ 8,000 ปี ก็ทรงเห็นโทษในกาม เห็นนิमितจากเทวดาทั้ง 4 (เกิด แก่ เจ็บ ตาย) จึงทรงตัดสินใจออกผนวช
- อค14 จะมีผู้คนออกบวชตามพระองค์เป็นจำนวนมาก
- อค.14.1 พราหมณ์ผู้บรรลุประเวท 84,000 คน
- อค.14.2 สองพี่น้อง อธิทัตตะและปุราณะ และบริวาร 84,000 คน
- อค15 จะมีผู้ไปเข้าเฝ้าพระองค์เป็นจำนวนมาก
- อค.15.1 คู่แห่งบุรุษ ชาติมัตต และวิชัย พร้อมด้วยบริวาร 84,000 คน
- อค.15.2 คฤหบดีชื่อ สุทธิกะ และอุบาสิกาชื่อ สุทธนา พร้อมด้วยบริวาร 84,000 คน
- อค.15.3 อุบาสกชื่อ สังขะ และอุบาสิกา ชื่อ สังขา พร้อมด้วยบริวาร 84,000 คน
- อค.15.4 คฤหบดีชื่อว่า สุธน และชายชื่อ สุทัตต์ พร้อมด้วยบริวาร 84,000 คน
- อค.15.5 หญิงชื่อว่า ยสวดี และนางวิสาขา พร้อมด้วยชายหญิงอีก 84,000 คน
- อค16 ในครั้งนั้นมีชาวเมืองอื่น เชื้อชาติอื่นออกบวชเนกขัมมะตามพระอริยมตไตรยเป็นจำนวนมาก
- อค17 พระองค์ทรงตรัสรู้อรุณสังข์ 4 ที่ป่าไม้กาคะทิง เทวดาจำนวนมากจะเข้าไปเฝ้า พระองค์จะทรงปลดความทุกข์ให้แก่เทวดาเหล่านั้น
- อค18 พระเจ้าสังขะจะได้ถวายปราสาทแก้วแต่พระอริยมตไตรย และบำเพ็ญมหารทาน
- อค19 พระอริยมตไตรยทรงประกาศอรุณสังข์ 4 แก่มนุษย์ทั้งปวง
- อค20 พระชีณาสพ จำนวน 1 แสนโกฏิจะเดินทางมา และจะพิจารณาพร้อมด้วยพระชีณาสพ 9 หมื่นโกฏิ
- อค21 เมื่อพระอริยมตไตรยเสด็จปลีกวิเวกที่เงื่อมผาเงินผาทอง ณ ภูเขาหิมพานต์ และภูเขาคันทมาทน์ จะทรงเล่นกีฬาฉาณ กับพระชีณาสพ จำนวน 8 หมื่นโกฏิ
- อค22 พระองค์จะทรงพาสัตว์โลกและเทวดาให้ถึงพระนิพพาน โดยจะประกาศธรรมทั้งในชนบทและเมืองหลวง

- อค23 พระองค์จะมีพระมารดาชื่อว่า นางพรหมวดี และมีพระบิดาชื่อว่า
สุพราหมา ผู้เป็นอำมาตย์บอกธรรมของพระเจ้าสังขะ
- อค24 พระอโศกและพระพรหมเทพ จะเป็นพระอัครสาวก และมีนายสีหะ
เป็นผู้เฝ้าอุปัฏฐาก มีพระนางปทุมและพระนางสุมน เป็นอัครสาวิกา
นายสุมนและนายสังข์จะเป็นนายอุปัฏฐากฝ่ายชาย นางยสวดีและนาง
สังข์ จะเป็นนายอุปัฏฐากฝ่ายหญิง
- อค25 ต้นไม้กาะทิงจะเป็นต้นไม้ตรีสุรุ
- อค26 พระองค์จะทรงสูง 88 ศอก และมีอกกว้าง 25 ศอก มีพระเนตรกว้าง
ไม่กระพริบทั้งวันทั้งคืน ทรงมองเห็นสิ่งที่ไม่มียะไรขวางกั้นระยะ 25
โยชน์ และจะทรงมีรัศมีแผ่ชาน 25 โยชน์
- อค27 ทุกย่างก้าวพระบาท จะมีดอกบัวมารองรับ และเทวดาชั้นกามาจร
พญานาค และพญาครุฑ จะเนรมิตสิ่งมีค่าทั้งหลาย
- อค28 ผู้ที่ได้ฟังพระธรรมของพระองค์จะข้ามพันสงสาร สูแดนพระนิพพาน
ชาวมนุษย์จะเป็นสุขมาก
- อค29 เมื่อพระอริยมตไตรยทรงสั่งสอนธรรมสำเร็จแล้ว จะทรงดับขันธ
ปรินิพพาน คำสั่งสอนของพระองค์จะดำรงอยู่ถึง 180,000 ปี จากนั้น
คำสอนก็จะอันตรธานหายไปจากโลก
- อค30 พระพุทธเจ้าได้ทรงสรุปในตอนท้ายว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่จีรัง
ยั่งยืน ไม่ควรประมาท ให้ยึดมั่นในกุศลกรรมและพระธรรมวินัย

มท. (มาเลยุยเทวดุเกรวดตุ)*

- มท1 ประณามพจน์ (บุชาพระรัตนตรัย) กล่าวถึงพระเถระองค์หนึ่ง ชื่อมาลัย
เทวดุเกร มีฤทธิ์และญาณอันสูงสุด อาศัยอยู่ในลังกา ที่บ้านกัมโพช
ในโรชนบท

*ในวิทยานิพนธ์นี้ ส่วนที่กล่าวถึง มาเลยุยเทวดุเกรวดตุ ในฐานะต้นเค้าของตำนานพระศรีอาริย์สำนวน
ต่างๆ นั้น จะใช้เนื้อหาจาก สุภาพร มากแจ้ง, "มาเลยุยเทวดุเกรวดตุ: การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิง
วิเคราะห์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521). สาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกใช้ มาเลยุยเทวดุเกรวดตุ ฉบับดังกล่าว เนื่องจากเป็น
คัมภีร์เรื่องพระมาลัยที่เก่าแก่ที่สุดที่สามารถหาต้นฉบับพบ (ดูเพิ่มเติมใน สุภาพร ณ บางช้าง, วิวัฒนาการ
วรรณคดีบาลีสายสุดต้นตอที่ปรากฏที่แต่งในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า
315-319.

- มท2 พระมาลัยมีฤทธิ์ที่จะไปได้ทั้งยมโลกและเทวโลก
- มท3 พระมาลัยมักนำเรื่องราวของสัตว์นรกมาแล้วแก้หมุ่ญาติของสัตว์นรกอยู่เสมอ เพื่อให้เขาเหล่านั้นทำทาน
- มท4 วันหนึ่งพระมาลัยไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน
- มท5 มีชายยากจนคนหนึ่งไปอาบน้ำแล้วเห็นดอกบัว 8 ดอก จึงเก็บเอามา
- มท6 ชายผู้นั้นถวายดอกบัวแต่พระมาลัย และอธิษฐานว่าขออย่าให้ได้เกิดมาเป็นคนยากจนอีก
- มท7 พระมาลัยกล่าวอนุโมทนาและดำริจะนำดอกบัวไปบูชาพระเจดีย์จุฬามณี
- มท8 พระมาลัยเหาะไปบนสวรรค์เพื่อไปยังพระเจดีย์จุฬามณี
- มท9 พระมาลัยไปบูชาพระเจดีย์จุฬามณี
- มท10 พระอินทร์และบริวารมาบูชาพระเขี้ยวแก้วและพระเจดีย์จุฬามณี
- มท11 พระอินทร์สนทนาศรรคมกับพระมาลัยเรื่องบุญ (อานิสงส์) ของเทวดา 12 องค์ที่ไม่เท่ากัน เป็นไปตามการกระทำ
- มท11.1 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 1 มีบริวาร 100 องค์ซึ่งอดีตชาติเป็นชายเกี่ยวหญ้าให้ข้าวก่อนหนึ่งแ่งกา
- มท11.2 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 2 มีบริวาร 1,000 องค์ซึ่งอดีตชาติเป็นโคบาลหนุ่ม เมื่อบริโภคอาหารให้ส่วนของตนแก่โคบาล
- มท11.3 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 3 มีบริวาร 10,000 องค์ซึ่งอดีตชาติได้ให้ภิกษาแก่สามเณรผู้ทรงศีล
- มท11.4 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 4 มีบริวาร 20,000 องค์ซึ่งอดีตชาติได้ให้ภิกษาแก่ภิกษุเป็นประจำ
- มท11.5 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 5 มีบริวาร 30,000 องค์ซึ่งอดีตชาติได้เป็นช่างทอผ้ามีชื่อเสียง ได้จัดการเผาศพให้แก่คนต่างๆ และให้ยาบิณฑบาต จีวร และที่อยู่อาศัยแก่ผู้มีศีล

- มท11.6 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 6 มีบริวาร 40,000 องค์ซึ่งอดีตชาติได้เกิดเป็นมหาเศรษฐีชื่อ หริตล เลี้ยงชีพด้วยอาชีพสุจริต ได้ให้ยาจิวร อาหารและน้ำแก่ผู้ทรงศีล
- มท11.7 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 7 มีบริวาร 50,000 องค์ซึ่งอดีตชาติได้เกิดเป็นพระเจ้าแผ่นดินชื่อว่า สัทธาติส ถือศีล 5 ศีล 8 ในวันอุโบสถ ให้ทานแก่ผู้มีศีลทั้งหลาย ไม่ตระหนี่
- มท11.8 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 8 มีบริวาร 60,000 องค์ซึ่งอดีตชาติได้เป็นพระเจ้าอภัยทฤษฎ์ ให้จตุปัจจัยและสร้างสถูปของพระพุทธเจ้าปลุกดันโพธิ์ ถวายทักษิณาทานแก่นมูภิษุ ผู้มีศีล เพื่อประโยชน์แก่บิดามารดา ให้ทานแก่ยาก
- มท11.9 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 9 มีบริวาร 70,000 องค์ซึ่งอดีตชาติได้เกิดเป็นสามเณร และได้ปรนนิบัติบำรุงพระสงฆ์ ไม่เกียจคร้านตลอดคืนและวัน
- มท11.10 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 10 มีบริวาร 80,000 องค์ซึ่งอดีตชาติได้เกิดในตระกูลยากจน เลี้ยงชีพด้วยการรับจ้าง ได้เห็นภิกษุยื่นบิณฑบาตที่หน้าบ้านหลังหนึ่ง จึงกล่าวแก่เจ้าของบ้านให้มาใส่บาตรด้วยถ้อยคำอันไพเราะ
- มท11.11 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 11 มีบริวาร 90,000 องค์ซึ่งอดีตชาติได้บูชาสถูปของพระพุทธเจ้าด้วยดอกกรรณิการ์ และด้วยกาย วาจา ใจ
- มท11.12 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องบุญกรรมแห่งการได้เป็นเทวดาของเทวดาองค์ที่ 12 มีบริวาร 100,000 องค์ซึ่งอดีตชาติได้เกิดเป็นชายเกี่ยวหญ้ายากจน เห็นทรายสีเงินที่แม่น้ำจึงรวบรวมทรายมาทำเป็นเจดีย์ แล้วบูชาด้วยกาย วาจา ใจ และดอกไม้ทั้งหลาย และให้ทานแก่ผู้มีศีล

- มท12 พระศรีอารีย์เสด็จมาพร้อมด้วยบริวารแสนโกฏิ
- มท13 พระมาลัยถามพระอินทร์ถึงเหตุแห่งการเป็นเทวดาแวดล้อมพระศรีอารีย์
- มท13.1 เทวดาที่อดีตชาติเคยถวายผ้าขาว พวงดอกไม้ขาว ของหอม และเครื่องลูบไล้สีขาว อาหารสีขาว แก่ภิกษุ จะได้มาอยู่เบื้องหน้าพระศรีอารีย์ และมีรัศมีสีขาว ภูษาขาว อภรณ์ขาว
- มท13.2 เทวดาที่อดีตชาติเคยถวายผ้าสีเหลือง พวงดอกไม้สีเหลือง ของหอมและเครื่องลูบไล้สีเหลือง อาหารสีเหลืองแก่ภิกษุ จะได้มาอยู่เบื้องขวาของพระศรีอารีย์ และมีรัศมีสีเหลือง ภูษาสีเหลือง อภรณ์สีเหลือง
- มท13.3 เทวดาที่อดีตชาติเคยถวายผ้าสีแดง พวงดอกไม้สีแดง ของหอมและเครื่องลูบไล้สีแดง อาหารสีแดงแก่ภิกษุ จะได้มาอยู่เบื้องซ้ายของพระศรีอารีย์ และมีรัศมีสีแดง ภูษาสีแดง อภรณ์สีแดง
- มท13.4 เทวดาที่อดีตชาติเคยถวายผ้าสีทอง พวงดอกไม้สีทอง ของหอมและเครื่องลูบไล้สีทอง อาหารสีทองแก่ภิกษุ จะได้มาอยู่เบื้องหลังของพระศรีอารีย์ และมีรัศมีสีทอง ภูษาสีทอง อภรณ์สีทอง
- มท14 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องเหตุที่มาของบุญบารมีของพระศรีอารีย์ พระอินทร์จึงแจ้งว่าเป็นเพราะพระศรีอารีย์เป็นพระโพธิสัตว์ประเภท วิริยาธิกโพธิสัตว์ และมีบารมีถ้วน 30 ใน 16 อสงไขยกำไรแสนกัปป์
- มท15 พระศรีอารีย์บูชาพระเจดีย์จุฬามณี
- มท16 พระศรีอารีย์สนทนากับพระมาลัยถึงความประพฤติของชาวชมพูทวีป
- มท17 พระศรีอารีย์ถามถึงความปรารถนาของชาวชมพูทวีป พระมาลัยแจ้งว่า ชาวชมพูทวีปปรารถนาไปเกิดในยุคของพระศรีอารีย์เป็นพระพุทธเจ้า
- มท18 พระศรีอารีย์แจ้งข้อปฏิบัติในการไปเกิดและบรรลุลุทธิผลเฉพาะหน้าของพระองค์ในยุคสมัยที่พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
- มท19 พระศรีอารีย์กล่าวถึงกาลเมื่อศาสนาพระโคตมสัน 5,000 ปี
- มท19.1 เกิดความเสื่อมตามลำดับมา อายุขัยมนุษย์จาก 100 ปี จะเหลือเพียง10 ปี เกิดเป็นสัตว์กันตรกับขึ้น ชาวเมืองเป็น มิคสัญญี ตลอด 7 วัน

- มท19.2 มนุษย์ที่เป็นบัณฑิตจะเข้าไปซ่อนตัวเมื่อพ้น 7 วันแล้วจึงออกมา และเริ่มพากันทำบุญจนอายุขัยมนุษย์ยืนถึงสองไชย
- มท19.3 มนุษย์เกิดความประมาทในความแก่และความตาย อายุขัยเสื่อมลงเหลือเพียง 80,000 ปี
- มท20 พระศรีอารีย์พรรณนาถึงสภาพบ้านเมืองและสังคมในยุคสมัยพระศรีอารีย์
- มท21 พระศรีอารีย์กล่าวถึงเหตุที่ชาวเมืองจะเป็นผู้มีอวัยวะสมบูรณ์ เพราะพระองค์บำเพ็ญบารมีมาเป็นพระวิริยาธิกโพธิสัตว์ และทรงบริจาคร่างกายเป็นทาน ชาวเมืองจึงมีแต่ความสุข
- มท22 พระศรีอารีย์ให้พระมาลัยนำเรื่องราวที่ฟังไปเล่าแก่ชาวชมพูทวีป แล้วพระศรีอารีย์จึงไปนมัสการลาพระเจดีย์จุฬามณี กลับวิมาน
- มท23 พระมาลัยกลับมาแจ้งโลกมนุษย์ และเล่าเรื่องราวที่พระศรีอารีย์เล่ามาให้ชาวชมพูทวีปฟัง คนทั้งหลายก็เลื่อมใสและพากันทำบุญ เมื่อตายก็ไปเกิดในเทวโลกเป็นอันมาก
- มท24 ต่อมาชายยากจนที่ถวายดอกบัวแด่พระมาลัย ตายไปบังเกิดเป็นอุบลเทพบุตร

จากโครงเรื่องของทั้ง 2 เรื่องข้างต้นจะเห็นว่าเมื่อเปรียบเทียบกับ เนื้อหาทั้ง 3 ส่วนใน จักกวัตตสูตร แล้วมีความแตกต่างกันมาก เพราะมีการตัดรายละเอียดในเนื้อหาส่วนที่ 1 และส่วนที่ 3 ของ จักกวัตตสูตรออกไป คงไว้แต่เฉพาะในส่วนที่ 2 คือตำนานพระเจ้าสังขะเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากเนื้อหาในส่วนอื่นไม่เกี่ยวข้องกับประวัติหรือยุคสมัยของพระศรีอารีย์โดยตรงดังเช่นใน ส่วนที่ 2 อย่างไรก็ตามแม้ว่าคัมภีร์ทั้งสองเรื่องคือ อค. และ มท. จะมีเนื้อหาใกล้เคียงกับในส่วนที่ 2 ก็ตาม แต่ทั้ง 2 เรื่องนี้ก็มีการให้ความสำคัญของเนื้อหาในส่วนที่ 2 ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ใน อค. เน้นความสำคัญของประวัติพระศรีอารีย์เป็นหลัก ในขณะที่ มท. เน้นความสำคัญของรายละเอียดในยุคสมัยของพระศรีอารีย์เป็นหลัก ด้วยเหตุดังนี้ผู้วิจัยจึงเลือกให้ทั้ง อค. และ มท. เป็นต้นเค้าของตำนานพระศรีอารีย์ในสังคมไทยที่รวบรวมไว้ในวิทยานิพนธ์นี้และใช้ทั้ง 2 เรื่องนี้เป็นเรื่องตั้งต้นในการวิเคราะห์การสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอารีย์ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

อนึ่ง ในบทที่ 3 ผู้วิจัยได้แบ่งตำนานพระศรีอารีย์ตามกลุ่มเรื่องที่พบได้ 8 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเรื่องประวัติพระพุทธเจ้า กลุ่มเรื่องพระมาลัย กลุ่มเรื่องพญากาเผือก กลุ่มเรื่องบุพกรรมของพระศรีอารีย์ กลุ่มเรื่องพระศรีอารีย์เป็นพระเกจิชื่อดัง กลุ่มเรื่องพระโคตม พระศรีอารีย์เสด็จหายดอกบัว กลุ่มเรื่องพระยารัทธิกราช และ กลุ่มเรื่องคำพยากรณ์

จากกลุ่มเรื่องทั้ง 8 กลุ่มนี้ ผู้วิจัยยังได้แบ่งออกตามการสร้างสรรคได้เป็น 2 ประเภทคือ การสร้างสรรคโดยการปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนา และ การสร้างสรรคโดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่ที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยจะได้จำแนกและวิเคราะห์การสร้างสรรคตำนานพระศรีอาริย์ดังนี้

4.1 การสร้างสรรคโดยการปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนา

การวิเคราะห์การสร้างสรรคโดยการปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนานั้น ในวิทยานิพนธ์นี้จะหมายถึงตำนานที่สร้างสรรคขึ้นโดยวิธีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อหาบางส่วนจากคัมภีร์พุทธศาสนาสำคัญที่เกี่ยวกับประวัติและยุคสมัยของพระศรีอาริย์ ในที่นี้หมายถึง อค. และ มท. ที่ได้กล่าวแล้วในข้างต้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่าในจำนวนกลุ่มเรื่องทั้ง 8 กลุ่ม มี 2 กลุ่มที่ใช้วิธีการสร้างสรรคโดยการปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนา ได้แก่ **กลุ่มเรื่องประวัติพระพุทธเจ้า (ปพ)** ซึ่งเป็นกลุ่มตำนานที่เน้นเล่าถึงประวัติของพระพุทธเจ้าพระองค์ต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับพระศรีอาริย์รวมถึงประวัติของพระศรีอาริย์เองในฐานะพระอนาคตพุทธเจ้า ซึ่งตำนานที่เล่าถึงเรื่องราวความเชื่อมโยงกันระหว่างพระอดีตพุทธเจ้าและพระปัจจุบันพุทธเจ้ากับพระศรีอาริย์ (พระอนาคตพุทธเจ้า) ได้แก่ **เรื่องพระเจ้าห้าพระองค์** ตำนานที่เล่าเรื่องความเชื่อมโยงระหว่างพระศรีอาริย์ในฐานะพระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ในอนาคต หรือ พระอนาคตพุทธเจ้า กับพระอนาคตพุทธเจ้าองค์อื่นๆ ได้แก่ **อนาคตวงศ์** และตำนานที่เล่าเรื่องพระศรีอาริย์โดยตรงได้แก่ **เมตเตยยสูตร** และ **เมตเตยยวงศ์** ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 14 เปรียบเทียบโครงเรื่องสำคัญในตำนานต้นเค้า กับตำนานพระศรีอาริย์กลุ่ม ปพ.

ลำดับที่	โครงเรื่องสำคัญในตำนานต้นเค้า (อค.)	โครงเรื่องสำคัญในตำนานในกลุ่มเรื่อง ปพ.	รายชื่อตำนานที่พบ
1	อค1 ปณามพจน์ พระสารีบุตรทูลถามพระพุทธเจ้าถึงพระพุทธเจ้าที่จะมาอุบัติในอนาคต	ปพ a พระพุทธเจ้าทรงเล่าให้ภิกษุฟังถึงเรื่องของพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ (พระอดีตพุทธเจ้า พระปัจจุบันพุทธเจ้า และพระอนาคตพุทธเจ้า) (ปพ1- ปพ8, ปพ9) พระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ (ปพ10 - ปพ17, ปพ20) พระพุทธเจ้าประทับอยูริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี ใน	ปพ1 - ปพ8, ปพ9, ปพ10 - ปพ17, ปพ20

ลำดับ ที่	โครงเรื่องสำคัญ ในตำนานต้นเค้า (อค.)	โครงเรื่องสำคัญในตำนาน ในกลุ่มเรื่อง ปพ.	รายชื่อ ตำนานที่พบ
		เมืองกบิลพัสดุ์ พระองค์ทรงแสดง ธรรมเมตเตยยสูตรนี้เพื่อแสดงบุญ สมภารแห่งพระศรีอาริยมตไตรย พระสารีบุตรถามเรื่องพระอนาคต พุทธเจ้า (ปพ18)	
2		ปพ b พระพุทธเจ้าทรงเล่าประวัติ ของพระกุกกุสันธพุทธเจ้า พระโกนา คมพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า พระ โคดมพุทธเจ้า	ปพ1 - ปพ8, ปพ9
3		ปพ c พระพุทธเจ้าทรงเล่าประวัติ ของพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์	ปพ10 - ปพ17, ปพ 20
4		ปพ d เมื่อพระพุทธานามิอายุได้ 5,000 ปี ความเลวร้ายต่างๆ ก็จ เกิดขึ้นในโลกมนุษย์ เมื่อโลกเสื่อม เต็มที่แล้ว โลกก็จะกลับเจริญขึ้นมา อีก	ปพ10 - ปพ17, ปพ 18, ปพ20, ปพ21
5	อค2 พระพุทธเจ้ากล่าวว่าเรื่องของ พระศรีอาริยพิสดารมาก จะขอนำมา เล่าเพียงส่วนเดียว	ปพ e พระพุทธเจ้าทรงเล่าประวัติ พระศรีอาริย	ปพ1 - ปพ8, ปพ9, ปพ18, ปพ20, ปพ 21
6		ปพ f พระศรีอาริยเคยเกิดเป็น พระอชิตะ โอรสแห่งพระเจ้าอชาต- ศัตรู เมื่อเติบโตใหญ่ได้บวชในบวร พระพุทธานามิในสำนักของ พระพุทธเจ้าสมณโคดม	ปพ18, ปพ19, ปพ 20
7		ปพ g วันหนึ่งพระนางปชาบดีโคตมี ถวายผ้าคู่หนึ่งแด่พระพุทธเจ้า แต่ พระองค์ไม่ทรงรับ รับสั่งให้ถวาย เป็นทานแก่สงฆ์ทั้งปวง ที่สุดแล้ว ภิกษุผู้รับผ้านั้น ได้แก่ พระอชิตเถระ ทำให้พระนางปชาบดีโคตมีทรงน้อย พระทัยว่า ผ้าที่ถวายได้แก่นวกภิกษุ	ปพ18, ปพ19, ปพ 20
8		ปพ h ต่อมาพระพุทธานามิทรง อธิษฐานให้บาตรของพระองค์ลอย	ปพ18, ปพ19, ปพ 20

ลำดับ ที่	โครงเรื่องสำคัญ ในตำนานต้นเค้า (อค.)	โครงเรื่องสำคัญในตำนาน ในกลุ่มเรื่อง ปพ.	รายชื่อ ตำนานที่พบ
		ไปในท้องฟ้า พระสาวกรูปต่างๆ ก็ ไม่สามารถนำกลับมาได้ เว้นแต่ พระอชิตะ พระอชิตะได้นำผ้า ดังกล่าวไปด้ายเพดานพระคันธกุฎี	
9		ปพ i พระพุทธเจ้าจึงทรงมีพุทธ ทำนายว่า พระอชิตเถระนี้เป็นพระ หน่อพุทธเจ้าโพธิสัตว์พระองค์หนึ่ง จะสำเร็จพระสัมพันธัญญาณเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า	ปพ18, ปพ19, ปพ 20
10		ปพ j ชาตินี้พระอชิตเถระได้เกิด เป็นพระยารามมิกราชปราบได้ทั้ง 4 ทิศ ชื่อ ปกาวนต์จักรพรรดิราช แล้ว ก็สร้างพระวิหารถวายพระสุมิตต พุทธเจ้า ในสมัยพระพุทธเจ้ามหุต- ตะ และได้รับพยากรณ์จากพระ- พุทธเจ้าพระองค์นี้ว่าจะได้ทรงตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าในกาลภายหน้า	ปพ18, ปพ20
11		ปพ k ในชาตินี้พระพุทธเจ้าโคดม เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าอติเทวะ แห่งเมืองกรณทระนครพระศรีอารีย์ เสวยพระชาติเป็นสิริคุตอำมาตย์ ใน สมัยของพระพุทธเจ้าพรหมเทโว ใน คราวนั้นสิริคุตอำมาตย์ตั้งปณิธาน ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า และ จากนั้นก็ทรงตั้งปณิธานในทุกชาติ	ปพ21
12		ปพ l ต่อมาพระอชิตเถระก็ได้รับ การพยากรณ์มากอีกหลายชาติจาก พระพุทธเจ้า 27 พระองค์ มีพระ- พุทธเจ้าต้นหงกรเป็นอาทิ (ปพ18, ปพ20) 25 พระองค์ (ปพ21)	ปพ18, ปพ20, ปพ 21
13	อค3 พระอริยมตไตรยจะมาอุบัติใน ภทธรกัปนี เมื่อหนึ่งโกฏิปียังไม่มาถึง		
14	อค4 พระองค์เป็นผู้มีบุญ มีปัญญา และมีญาณยิ่งใหญ่มาก		

ลำดับ ที่	โครงเรื่องสำคัญ ในตำนานต้นเค้า (อค.)	โครงเรื่องสำคัญในตำนาน ในกลุ่มเรื่อง ปพ.	รายชื่อ ตำนานที่พบ
15	อค5 ครั้งนั้นมีเมืองหลวงชื่อว่าเกตุมดี บ้านเมืองงดงามผู้คนในเมืองมีธรรม เป็นที่ตั้ง	ปพ ๓ ครั้งนั้นทรงประทับในเมือง เกตุมดี (ปพ1 - ปพ8, ปพ10 - ปพ 17, ปพ19, ปพ20, ปพ21) ในครั้ง นั้นจะมีนครชื่อสุวรรณดี/ กุสวัตดีเป็น เมืองอันสุขสมบูรณ์ ประชาชนล้วนมี บุญ (ปพ18)	ปพ1 - ปพ8, ปพ10 - ปพ17, ปพ18, ปพ19, ปพ20, ปพ 21
16	อค6 มีพระราชapakrongชื่อว่า พระ- เจ้าสังขะ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ สมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ ทรง ทศพิธราชธรรม	ปพ ๓ พระองค์จะทรงอุปบัติเมื่อพระ เจ้าจักรพรรดินามว่าสังขะ	ปพ10 - ปพ17, ปพ 20, ปพ21
17		ปพ ๑ พระองค์ทรงเล่าตำนานเรื่อง พระเจ้าสุริย และพระเจ้ามหาปนา- ทะ และเรื่องพระภัททิเถระ ผู้ซึ่ง เป็นเจ้าของปราสาทของพระเจ้า สังขะในอดีตกาล	ปพ21
18	อค7 พระเจ้าสังขะประทับอยู่ใน ปราสาทของพระเจ้ามหาปนาทะที่ผุด ขึ้นมางดงามมาก		
19	อค8 ประตูเมือง 4 ด้าน และที่กลาง เมืองซึ่งมีศาลาจัตุรมุข 4 หลัง จะมีต้น กัลปพฤกษ์สีเขียว เหลือง แดง และ ขาว และมีผ้าทิพย์ เครื่องประดับทิพย์ และเครื่องใช้สอยห้อยอยู่	ปพ ๑ คนในยุคนั้นจะอุดมสมบูรณ์ ด้วยโภควัตถุ โดยมีต้นกัลปพฤกษ์ คอยอำนวยประโยชน์ให้	ปพ10 - ปพ17, ปพ 18, ปพ21
20	อค9 ชาวเมืองถึงพร้อมไปด้วยอาหาร และทรัพย์สมบัติมากมาย อายุยืน ไม่ ทะเลาะกัน เป็นคนดี	ปพ ๑ ต่อจากนั้นจึงบรรยายถึง สภาพชาวเมืองในสมัยพระศรีอารีย- เมตไตรย มีอายุ 80,000 ปี	ปพ1 - ปพ8, ปพ10 - ปพ17, ปพ18, ปพ21
21	อค10 พระอริยมะตไตรยจะทรง ลักษณะอันประเสริฐ 32 ประการ มี รูปงดงาม		
22	อค11 พระองค์จะเกิดในตระกูล พราหมณ์ และมีปราสาทแก้ว 4 หลัง		

ลำดับ ที่	โครงเรื่องสำคัญ ในตำนานต้นเค้า (อค.)	โครงเรื่องสำคัญในตำนาน ในกลุ่มเรื่อง ปพ.	รายชื่อ ตำนานที่พบ
	คือ ปราสาทสิริวิฑฒะ ปราสาทวิฑฒ- มานะ ปราสาทสิริธัตถะ และปราสาท จันทกะ		
23	อค12 พระองค์ทรงมีมเหสีเอกชื่อ จันทมุขี มีนางสนม 100,000 คน และ จะทรงมีพระราชโอรสทรงพระนามว่า พรหมวิฑฒ์	ปพ r มีมเหสีชื่อจันทมุขี มีพระ โอรสนามดิศรารามราชกุมาร (ปพ9) นางจันทมุขีเป็นชายา โอรสนามว่า วิฑฒนกุมาร (ปพ10-ปพ17) พระ โอรสนามว่าพรหมรัฐกุมาร (ปพ 20)	ปพ9, ปพ10 - ปพ 17, ปพ20
24	อค13 เมื่อทรงครองเรือนได้ 8,000 ปี ก็ทรงเห็นโทษในกาม เห็นนิมิตจาก เทวดาทั้ง 4 (เกิด แก่ เจ็บ ตาย) จึง ทรงตัดสินใจออกผนวช	ปพ s ก่อนจะตรัสรู้มีพระชนม์ได้ 40,000 ปี (ปพ9) ชนอายุ 80,000 ออกผนวชเพราะจตุรนิมิต (ปพ10- ปพ17, ปพ18, ปพ20, ปพ 21)	ปพ9, ปพ10 - ปพ 17, ปพ18, ปพ20, ปพ21
25		ปพ t พระองค์ทรงรับข่าวบิดบาต มรุปายาส นางจันทมุขีอัศรมเหสี แล้วลอยภาคอิฐฐานโนแม่น้ำตาม พุทธประเพณี	ปพ20
26	อค14 จะมีผู้คนออกบวชตามพระองค์ เป็นจำนวนมาก	ปพ u ครั้งนั้นมีคนบวชตามเสด็จ ด้วยเป็นอันมาก	ปพ18
27	อค15 จะมีผู้ไปเข้าเฝ้าพระองค์เป็น จำนวนมาก		
28	อค16 ในครั้งนั้นมีชาวเมืองอื่น เชื่อ ชาติอื่นออกบวชเนกขัมมะตามพระ อริยมตไตรยเป็นจำนวนมาก		
29	อค17 พระองค์ทรงตรัสรู้อรียสัจ 4 ที่ ป่าไม้กาคะทิง เทวดาจำนวนมากจะ เข้าไปเฝ้า พระองค์จะทรงปลดความ ทุกข์ให้แก่เทวดาเหล่านั้น	ปพ v พระองค์ทรงตรัสรู้ได้ต้นกระทิง	ปพ9
30	อค18 พระเจ้าสังขะจะได้ถวาย ปราสาทแก้วแต่พระอริยมตไตรย และบำเพ็ญมหาทาน		
31	อค19 พระอริยมตไตรยทรงประกาศ อรียสัจ 4 แก่มนุษย์ทั้งปวง		

ลำดับ ที่	โครงเรื่องสำคัญ ในตำนานต้นเค้า (อค.)	โครงเรื่องสำคัญในตำนาน ในกลุ่มเรื่อง ปพ.	รายชื่อ ตำนานที่พบ
32	อค20 พระชีณาสพ จำนวน 1 แสน โกฏิจะเดินทางมา และจะปวารณา พร้อมด้วยพระชีณาสพ 9 หมื่นโกฏิ		
33	อค21 เมื่อพระอริยมตไตรยเสด็จปลีก วิเวกที่เงื่อมผาเงินผาทอง ณ ภูเขา หิมพานต์ และภูเขาคันทมาทน์ จะ ทรงเล่นกีฬาผานกับพระชีณาสพ จำนวน 8 หมื่นโกฏิ		
34	อค22 พระองค์จะทรงพาสัตว์โลกและ เทวดาให้ถึงพระนิพพาน โดยจะ ประกาศธรรมทั้งในชนบทและเมือง หลวง		
35	อค23 พระองค์จะมีพระมารดาชื่อว่า นางพรหมวดี และมีพระบิดาชื่อว่า สุพราหมา ผู้เป็นอำมาตย์บอกรกรรม ของพระเจ้าสังขะ	ปพ w พระศรีอาริยมตไตรย จะมี ทำวมหาโสดสันมหาพรหมณ์และ นางนาฏสวี่พรหมณี เป็นบิดาและ มารดา (ปพ1 - ปพ8) ประสูติใน ตระกูลพรหมณ์ ปุโรหิตของ จักรพรรดิสังขจักรนามว่า สุพราหมา เป็นบิดา นางพรหมณีชื่อพรหมวดี เป็นมารดา (ปพ10- ปพ17, ปพ18, ปพ 19)	ปพ1 - ปพ8, ปพ10 - ปพ17, ปพ18, ปพ19
36		ปพ x หลังจากประสูติได้ 7 วันพระ พุทธมารดาก็สิ้นพระชนม์ ตามพุทธ ประเพณี	ปพ18, ปพ20
37	อค24 พระอโศกะและพระพรหมเทพ จะเป็นพระอัครสาวก และมีนายสีหะ เป็นผู้เฝ้าอุปัฏฐาก มีพระนางปทุม และพระนางสุมน เป็นอัครสาวิกา นายสุมนและนายสังข์จะเป็นนาย อุปัฏฐากฝ่ายชาย นางยสวดีและนาง สังข์ จะเป็นนายอุปัฏฐากฝ่ายหญิง		
38	อค25 ต้นไม้กาะทิงจะเป็นต้นไม้ ตรัสรู้	ปพ y มีไม้กาะทิงเป็นมหาโพธิ์	ปพ10 - ปพ17

ลำดับ ที่	โครงเรื่องสำคัญ ในตำนานต้นเค้า (อค.)	โครงเรื่องสำคัญในตำนาน ในกลุ่มเรื่อง ปพ.	รายชื่อ ตำนานที่พบ
39	อค26 พระองค์จะทรงสูง 88 ศอก และมีอกกว้าง 25 ศอก มีพระเนตรกว้าง ไม่กระพริบทั้งวันทั้งคืน ทรงมองเห็นสิ่งที่ไม่มียะไรขวางกั้นระยะ 25 โยชน์ และจะทรงมีรัศมีแผ่ซ่าน 25 โยชน์	ปพ z พระศรีอาริย์จะมีพระวรกายสูง 18 ศอก (ปพ9) พระศรีอาริย์มีพระวรกายสูงได้ 88 ศอก และพรรณาสรีรกายของพระศรีอาริย์ (ปพ18, ปพ20, ปพ 21)	ปพ9, ปพ18, ปพ 20, ปพ21
40	อค27 ทุกย่างก้าวพระบาท จะมีดอกบัวมารองรับ และเทวดาชั้นกามาวจร พญานาค และพญาครุฑ จะเนรมิตสิ่งมีค่าทั้งหลาย		
41	อค28 ผู้ที่ได้ฟังพระธรรมของพระองค์ จะข้ามพ้นสังสาร สู่แดนพระนิพพาน ชาวมนุษย์จะเป็นสุขมาก	ปพ aa ในศาสนาของพระองค์ เมื่อสัตว์ทั้งหลายตายแล้วก็ไปเกิดในสวรรค์ทั้งหมด (ปพ.1-ปพ.9) ถ้าใครได้ฟังพระธรรม พระพุทธศักราช ศาสนาสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ จะได้านิสงส์ตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์และเข้าสู่พระนิพพาน (ปพ.9)	ปพ1 - ปพ8, ปพ9
42	อค29 เมื่อพระอริยมะตไตรยทรงสั่งสอนธรรมสำเร็จแล้ว จะทรงดับขันธปรินิพพาน คำสั่งสอนของพระองค์จะดำรงอยู่ถึง 180,000ปี จากนั้นคำสอนก็จะอันตรธานหายไปจากโลก	ปพ ab กล่าวถึงการบำเพ็ญพุทธกิจของพระศรีอาริย์จนกระทั่งปรินิพพาน และข้อปฏิบัติเพื่อได้ไปเกิดในยุคศาสนาพระอริยะเมตไตรย	ปพ21
43		ปพ ac ในอดีตพระองค์เสวยราชเป็นพระเจ้าจักรพรรดินามว่าสังขจักร ครองเมืองอินทปัตถ์	ปพ10 - ปพ17, ปพ 20
44		ปพ ad พระองค์ได้สดับข่าวว่า พระรัตนตรัยและพระพุทธเจ้าสิริมิตร ทรงอุบัติขึ้น และประทับอยู่บุพพาราม (บุปผาราม) จากสามเนตรองค์หนึ่งที่เกี่ยวข้องบิดาบาตนาททรัพย์ เพื่อนำไปไถ่มาดาซึ่งตกเป็นทาสของคนอื่น	ปพ10 - ปพ17, ปพ 20

ลำดับ ที่	โครงเรื่องสำคัญ ในตำนานต้นเค้า (อค.)	โครงเรื่องสำคัญในตำนาน ในกลุ่มเรื่อง ปพ.	รายชื่อ ตำนานที่พบ
45		ปพ ae ชาวนันทำให้พระองค์ทรงมี พระโสมนัสและสละราชสมบัติให้ สามเนรครองแทน	ปพ10 - ปพ17, ปพ 20
46		ปพ af พระองค์นั้นได้เดินทางไปเฝ้า พระพุทธเจ้าด้วยความยากลำบาก ต้องคลานและค้อยๆ เลื่อนไปด้วย อก จนถึงที่พระพุทธเจ้าประทับ	ปพ10 - ปพ17, ปพ 20
47		ปพ ag พระองค์ได้สดับธรรมเทศนา เรื่องนิพพานธรรม ต้องทูลขอให้ พระพุทธองค์ทรงพักไว้ เพราะ พระองค์ขาดจุดปัจจัยที่จะบูชา	ปพ10 - ปพ17, ปพ 20
48		ปพ ah พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า พระเศียรของพระองค์เท่านั้นที่เป็น ส่วนสูงสุดในพระวรกาย และสมควร ที่จะเป็นไทยธรรม เครื่องกัณฑ์เทศน์ ดังนั้นพระองค์จึงทรงตัดสใจตัด เศียรบูชาธรรมพร้อมกับทรง ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า	ปพ10 - ปพ17, ปพ 20
49		ปพ ai สีสทานบารมี ปรมัตถบารมี อันนี้ทำให้พระองค์ เมื่อเป็นพระ- พุทธเจ้าในอนาคตจึงมีบุญสมภาร มากดังกล่าว	ปพ10 - ปพ17, ปพ 20
50	อค30 พระพุทธเจ้าได้ทรงสรุปใน ตอนท้ายว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่จริงยั่งยืน ไม่ควรประมาท ให้ยึดมั่น ในกุศลกรรมและพระธรรมวินัย		

นอกจากนี้ ยังมี **กลุ่มเรื่องพระมาลัย (มล)** ซึ่งเป็นกลุ่มตำนานที่เน้นการเล่าเรื่องการ
สนทนาระหว่างพระมาลัยเถระกับพระศรีอาริย์บนสวรรค์ เมื่อครั้งที่พระมาลัยเหาะขึ้นไปบูชาพระ
จุฬามณี เนื้อเรื่องพรรณนาถึงความงามและความสงบสุขในสมัยที่พระศรีอาริย์ลงมาตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้า เรื่องที่แพร่หลายในสังคมไทยได้แก่เรื่องพระมาลัยสำนวนต่างๆ มาลัยหมื่นมาลัย
แสนในเรื่องมหาชาติสำนวนอีสาน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 15 เปรียบเทียบโครงเรื่องสำคัญในตำนานต้นเค้า
กับตำนานพระศรีอารีย์กลุ่ม มล

ลำดับ ที่	โครงเรื่องสำคัญใน ตำนานต้นเค้า มท.	โครงเรื่องสำคัญในตำนาน ในกลุ่มเรื่อง มล.	รายชื่อ ตำนานที่พบ
1	มท1 ปณามพจน์ (บุชาพระรัตนตรัย) กล่าวถึงพระเถระองค์หนึ่ง ชื่อมาลัย เทวเถระ มีฤทธิ์และญาณอันสูงสุด อาศัยอยู่ในลังกา ที่บ้านกัมโพช ในโรห- ชนบท	มล a ปณามพจน์ กล่าวถึงพระ เถระองค์หนึ่ง ชื่อมาลัยเทวเถระ มีฤทธิ์และญาณอันสูงสุด อาศัย อยู่ในลังกา ที่บ้านกัมโพช ในโรห- ชนบท	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
2	มท2 พระมาลัยมีฤทธิ์ที่จะไปได้ทั้ง ยมโลกและเทวโลก	มล b พระมาลัยมีฤทธิ์ที่จะไปได้ ทั้งยมโลกและเทวโลก	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล9, มล10
3		มล c บรรยายการมาของพระ มาลัยทำให้เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ ขึ้นฝนตกจนไฟในรอกมอดลง	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล9
4		มล d พรรณนาสภาพของนรก และสัตว์นรกจำพวกต่างๆ ที่ กระทำกรรมมาต่างๆ กัน	มล2, มล3 - มล6, มล9, มล10
5		มล e พระมาลัยสนทนากับพระ- ยายมถึงกรรมของสัตว์นรก	มล9, มล10
6	มท3 พระมาลัยมักนำเรื่องราวของสัตว์ นรกมาแล้วแก่มุญดาติของสัตว์นรกอยู่ เสมอ เพื่อให้เขาเหล่านั้นทำทาน	มล f พระมาลัยมักนำเรื่องราวของ สัตว์นรกมาแล้วแก่มุญดาติของ สัตว์นรกอยู่เสมอ เพื่อให้เขา เหล่านั้นทำทาน	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล9, มล10
7	มท4 วันหนึ่งพระมาลัยไปบิณฑบาตใน หมู่บ้าน	มล g วันหนึ่งพระมาลัยไป บิณฑบาตในหมู่บ้าน	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
8	มท5 มีชายยากจนคนหนึ่งไปอาบน้ำ แล้วเห็นดอกบัว 8 ดอก จึงเก็บเอามา	มล h มีชายยากจนรับจ้างตัดพื คนหนึ่งไปอาบน้ำแล้วเห็นดอกบัว 8 ดอก จึงเก็บเอามา	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
9	มท6 ชายผู้นั้นถวายดอกบัวแต่พระ มาลัย และอธิษฐานว่าขออย่าให้ได้เกิด มาเป็นคนยากจนอีก	มล i ชายผู้นั้นถวายดอกบัวแต่ พระมาลัย และอธิษฐานว่าขอ อย่าให้ได้เกิดมาเป็นคนยากจน อีก	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10

ลำดับ ที่	โครงเรื่องสำคัญใน ตำนานต้นเค้า มท.	โครงเรื่องสำคัญในตำนาน ในกลุ่มเรื่อง มล.	รายชื่อ ตำนานที่พบ
10	มท7 พระมาลัยกล่าวอนุโมทนาและดำริ จะนำดอกบัวไปบูชาพระเจดีย์จุฬามณี	มล j พระมาลัยกล่าวอนุโมทนา และดำริจะนำดอกบัวไปบูชาพระ เจดีย์จุฬามณี	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
11	มท8 พระมาลัยเหาะไปบนสวรรค์เพื่อ ไปยังพระเจดีย์จุฬามณี	มล k พระมาลัยเหาะไปบนสวรรค์ เพื่อไปยังพระเจดีย์จุฬามณี	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
12	มท9 พระมาลัยไปบูชาพระเจดีย์จุฬามณี	มล l พระมาลัยไปบูชาพระเจดีย์ จุฬามณี	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
13	มท10 พระอินทร์และบริวารมาบูชาพระ เขี้ยวแก้วและพระเจดีย์จุฬามณี	มล m พระอินทร์และบริวารมา บูชาพระเขี้ยวแก้วและพระเจดีย์ จุฬามณี	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
14	มท11 พระอินทร์สนทนาศรรณกับพระ มาลัยเรื่องบุญ (อานิสงส์) ของเทวดา 12 องค์ที่ไม่เท่ากัน เป็นไปตามการกระทำ	มล n พระอินทร์สนทนาศรรณกับ พระมาลัยเรื่องบุญ (อานิสงส์) ของเทวดา 12 องค์ที่ไม่เท่ากัน เป็นไปตามการกระทำ	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9
15	มท12 พระศรีอารีย์เสด็จมาพร้อมด้วย บริวารแสนโกฏิ	มล o พระศรีอารีย์เสด็จมาพร้อม ด้วยบริวารแสนโกฏิ	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
16	มท13 พระมาลัยถามพระอินทร์ถึงเหตุ แห่งการเป็นเทวดาแวดล้อมพระศรีอารีย์	มล p พระมาลัยถามพระอินทร์ถึง เหตุแห่งการเป็นเทวดาแวดล้อม พระศรีอารีย์	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล9
17	มท14 พระมาลัยถามพระอินทร์เรื่องเหตุ ที่มาของบุญบารมีของพระศรีอารีย์ พระ อินทร์จึงแจ้งว่าเป็นเพราะพระศรีอารีย์ เป็นพระโพธิสัตว์ประเภท วิริยาธิก โพธิสัตว์ และมีบารมีถ้วน 30 ใน 16 อสงไขยกัณฐกัปปี	มล q พระมาลัยถามพระอินทร์ เรื่องเหตุที่มาของบุญบารมีของ พระศรีอารีย์ พระอินทร์จึงแจ้งว่า เป็นเพราะพระศรีอารีย์เป็นพระ โพธิสัตว์ประเภท วิริยาธิกโพธิ- สัตว์ และมีบารมีถ้วน 30 ใน 16 อสงไขยกัณฐกัปปี	มล1, มล2, มล3 - มล6
18	มท15 พระศรีอารีย์บูชาพระเจดีย์จุฬามณี	มล r พระศรีอารีย์บูชาพระเจดีย์ จุฬามณี	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10

ลำดับ ที่	โครงเรื่องสำคัญใน ตำนานต้นเค้า มท.	โครงเรื่องสำคัญในตำนาน ในกลุ่มเรื่อง มล.	รายชื่อ ตำนานที่พบ
19	มท16 พระศรีอารีย์สนทนากับพระมาลัย ถึงความประพฤติของชาวชมพูทวีป	มล s พระศรีอารีย์สนทนากับพระ มาลัยถึงความประพฤติของชาว ชมพูทวีป	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
20	มท17 พระศรีอารีย์ถามถึงความ ปรารถนาของชาวชมพูทวีป พระมาลัย แจ้งว่าชาวชมพูทวีปปรารถนาไปเกิดใน ยุคของพระศรีอารีย์เป็นพระพุทธเจ้า	มล t พระศรีอารีย์ถามถึงความ ปรารถนาของชาวชมพูทวีป พระ มาลัยแจ้งว่าชาวชมพูทวีปปรารถนา ไปเกิดในยุคของพระศรีอารีย์เป็น พระพุทธเจ้า	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
21	มท18 พระศรีอารีย์แจ้งข้อปฏิบัติในการ ไปเกิดและบรรลอรหัตผลเฉพาะหน้า ของพระองค์ในยุคสมัยที่พระองค์ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้า	มล u พระศรีอารีย์แจ้งข้อปฏิบัติ ในการไปเกิดและบรรลอรหัตผล เฉพาะหน้าของพระองค์ในยุค สมัยที่พระองค์ตรัสรู้เป็นพระ- พุทธเจ้า	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
22	มท19 พระศรีอารีย์กล่าวถึงกาลเมื่อ ศาสนาพระโคตมสิ้น 5,000 ปี	มล v พระศรีอารีย์กล่าวถึงกาล เมื่อศาสนาพระโคตมสิ้น 5,000 ปี	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
23	มท20 พระศรีอารีย์พรรณนาถึงสภาพ บ้านเมืองและสังคมในยุคสมัยพระ- ศรีอารีย์	มล w พระศรีอารีย์พรรณนาถึง สภาพบ้านเมืองและสังคมในยุค สมัยพระศรีอารีย์	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
24	มท21 พระศรีอารีย์กล่าวถึงเหตุที่ ชาวเมืองจะเป็นผู้มีอวัยวะสมบูรณ์ เพราะพระองค์บำเพ็ญบารมีมาเป็นพระ วิริยาธิกโพธิสัตว์ และทรงบริจาคร่าง กายเป็นทาน ชาวเมืองจึงมีแต่ ความสุข	มล x พระศรีอารีย์กล่าวถึงเหตุที่ ชาวเมืองจะเป็นผู้มีอวัยวะ สมบูรณ์ เพราะพระองค์บำเพ็ญ บารมีมาเป็นพระวิริยาธิกโพธิสัตว์ และทรงบริจาคร่างกายเป็นทาน ชาวเมืองจึงมีแต่ความสุข	มล1, มล2, มล3 - มล6
25	มท22 พระศรีอารีย์ให้พระมาลัยนำ เรื่องราวที่ฟังไปเล่าแก่ชาวชมพูทวีป แล้วพระศรีอารีย์จึงไปนมัสการลาพระ เจดีย์จุฬามณี กลับวิมาน	มล y พระศรีอารีย์ให้พระมาลัย นำเรื่องราวที่ฟังไปเล่าแก่ชาว ชมพูทวีป แล้วพระศรีอารีย์จึงไป นมัสการลาพระเจดีย์จุฬามณี กลับวิมาน	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10
26	มท23 พระมาลัยกลับลงมายังโลก มนุษย์ และเล่าเรื่องราวที่พระศรีอารีย์ เล่ามาให้ชาวชมพูทวีปฟัง คนทั้งหลายก็	มล z พระมาลัยกลับลงมายังโลก มนุษย์ และเล่าเรื่องราวที่พระศรี- อารีย์เล่ามาให้ชาวชมพูทวีปฟัง	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล7 - มล8, มล9, มล10

ลำดับ ที่	โครงเรื่องสำคัญใน ตำนานต้นเค้า มท.	โครงเรื่องสำคัญในตำนาน ในกลุ่มเรื่อง มล.	รายชื่อ ตำนานที่พบ
	เลื่อมใสและพากันทำบุญ เมื่อตายก็ไป เกิดในเทวโลกเป็นอันมาก	คนทั้งหลายก็เลื่อมใสและพากัน ทำบุญ เมื่อตายก็ไปเกิดในเทว- โลกเป็นอันมาก	
27	มท24 ต่อมาชายยากจนที่ถวายเป็นดอกบัว แต่พระมาลัย ตายไปบังเกิดเป็นอุบล เทพบุตร	มล aa ต่อมาชายยากจนที่ถวายเป็น ดอกบัวแต่พระมาลัย ตายไป บังเกิดเป็นอุบลเทพบุตร	มล1, มล2, มล3 - มล6, มล9
28		มล ab พระมาลัยเทพเดวโปรด สัตว์ทั่วโลกอยู่จนถึงอายุขัยจึงเข้า สู่นิพพาน	มล2, มล 3 - มล6
29		มล ac ปณิธานของผู้แต่งที่ ต้องการเกิดในสมัยพระศรีอารีย์	มล1, มล9

จากตารางทั้ง 2 ตารางข้างต้นที่นำเสนอการเปรียบเทียบตำนานต้นเค้ากับตำนานพระศรีอารีย์ในสังคมไทยในภาพรวม คือ ออก. กับกลุ่มเรื่อง ปพ. และ มท. กับกลุ่มเรื่อง มล. พบว่าในด้านของโครงเรื่อง มีการปรับเปลี่ยนไปจากตำนานต้นเค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเรื่อง ปพ. ซึ่งเมื่อเทียบกับ ออก. แล้ว มีการเพิ่มเติมรายละเอียดค่อนข้างพิสดาร เช่น เพิ่มเรื่องประวัติของพระศรีอารีย์ในสมัยเมื่อมาตรัสรู้แล้วโดยเลียนแบบจากประวัติของพระสมณโคดม และใช้ว่าเป็น "พุทธประเพณี" อาทิ พระมารดาของพระพุทธเจ้าจะสิ้นพระชนม์ภายใน 7 วัน หลังจากประสูติ พระกุมาร ออกบวชเพราะเห็นเทวทูตทั้ง 4 แสดงจตุรนิมิต คือ แปลงเป็นคนเกิด คนแก่ คนเจ็บ และคนตาย เมื่อจะตรัสรู้ก็มีการอธิษฐานโดยการลอยถาดทอง มีการเพิ่มเรื่องพระเจ้าสังขจักรตัดเศียรบูชาธรรม รวมถึงมีการลดทอนเนื้อหาส่วนที่พระศรีอารีย์ทรงประกาศและเผยแพร่พระธรรม และการเน้นย้ำเรื่องการนิพพานในสมัยของพระศรีอารีย์ เป็นต้น ส่วนในกลุ่มเรื่อง มล. เมื่อเปรียบเทียบกับ มท. แล้ว ในแง่โครงเรื่องไม่แตกต่างกันมาก แต่ก็ยังคงมีส่วนที่ปรับเปลี่ยนไปบ้าง เช่น มีการเพิ่มเติมรายละเอียดเรื่องที่พระมาลัยลงไปในนรกมากขึ้น มีการสนทนากับพระยายมในเรื่องเหตุที่มาของสัตว์นรก และการเพิ่มเรื่องวาระสุดท้ายของพระมาลัย

อย่างไรก็ตามในแง่ของการเพิ่มเติมรายละเอียดในโครงเรื่องทั้งในกลุ่มเรื่อง ปพ. และกลุ่มเรื่อง มล. นี้ มีความน่าสนใจแง่ของการสร้างสรรค์ที่พยายามจะอธิบายรายละเอียดต่างๆ เพื่อให้เนื้อเรื่องมีความ "สมจริง" และมีความน่าศรัทธาเพิ่มมากขึ้น ดังผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดการสร้างสรรค์ของตำนานพระศรีอารีย์ในกลุ่มแรกดังนี้

4.1.1 เพิ่มการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพระอดีตพุทธเจ้าและพระโคตมพุทธเจ้ากับพระศรีอารียผ่านแนวคิดเรื่องกรรม

ตำนานในกลุ่มนี้ได้แก่ อนาคตวงศ์ เมตเตยยสูตร เมตเตยวงศ์ พระเจ้าห้าพระองค์ เป็นการสร้างสรรค์โดยการพยายามเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระปัจจุบันพุทธเจ้ากับพระศรีอารีย ซึ่งเป็นพระอนาคตพุทธเจ้า โดยใช้แนวคิดเรื่องกรรม ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นตัวเชื่อม ซึ่งคำว่า "กรรม" ในที่นี้ผู้วิจัยใช้ตามความหมายใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ซึ่งกล่าวว่า

กรรม (การกระทำ, การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทางกายก็ตามทาง วาจก็ตาม ทางใจก็ตาม) แบ่งเป็น อกุศลกรรม (กรรมที่เป็นอกุศล, กรรมชั่ว, การกระทำที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ) และกุศลกรรม (กรรมที่เป็นกุศล, กรรมดี, การกระทำที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญา ส่งเสริมคุณภาพของชีวิตจิตใจ หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ)

โดยเนื้อหาในตำนาน มักชี้ให้เห็นว่าในอดีตชาติพระศรีอารียได้บำเพ็ญบารมีกับพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นๆ อย่างสูงสุด เช่น พระศรีอารียเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าประทุมจักรพรรดิ ทรงสร้างมหารัชมงคลพร้อมด้วยเครื่องตกแต่งถวายแด่พระสุมิตตพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระอดีตพุทธเจ้าในเรื่อง อนาคตวงศ์

แต่อดีตกาลล่วงมาครั้นศาสนาพระเจ้าสุมิตรได้ตรัสในโลกโปรดสัตว์ให้พ้นจากสงสาร ครั้นนั้นพระศรีอารียเมตไตรยโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นพญาจักรพรรดิ ทรงพระนามชื่อว่า ประทุมจักรพรรดิ มีอำนาจแผ่ไปในทวีปใหญ่ทั้ง 4 พระองค์ทรงพระราชศรัทธาหนักหนา เข้าไปฟังพระธรรมเทศนาสมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์ก็มีพระทัยเลื่อมใสศรัทธายินดีในที่จะบำเพ็ญทานบารมี สร้างวิหารใหญ่ อันหนึ่ง โดยยาวได้โยชน์หนึ่ง แล้วก็ตั้งโคมแก้วบุชาทั้งประทีปชวาลา ตามด้วยน้ำมันหอม แวดล้อมรอบพระวิหาร แล้วถวายทานแก่พระสงฆ์ มีองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นประธานการสมโภชถ้วน 7 วัน แผ่นดินก็ในวันไหวเป็นอัศจรรย์ ครั้งหนึ่งแล้ว ครั้นล่วงมาถึงศาสนาพระพุทธิเจ้าทรงพระนามชื่อว่าพระเมตไตรย

ได้ตรัสในโลก สมเด็จพระเจ้าประทุมจักรพรรดิพระองค์นั้นก็ได้เป็นพญาจักรพรรดิทรงพระนามชื่อว่า พรหมภาวี มีพระทัยเลื่อมใสได้ฟังพระธรรมเทศนาทรงพระราชศรัทธาสั่งสร้างพระมณฑปแก้ว 7 ประการ โดยยาวได้ 10 โยชน์ ถวายแก่พระพุทธรูปแล้ว พระองค์ก็ถวายทานเป็นการฉลอง ครั้งนั้นแผ่นดินก็ไหวเป็นอัศจรรย์ครั้งหนึ่ง¹⁴

ตัวอย่างเช่น พระศรีอาริย์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสังขจักร ทรงสละราชสมบัติเพื่อไปฟังพระธรรมของพระสิริमितพุทธเจ้า พร้อมกันนั้นได้ทรงตัดพระเศียรบูชาธรรมด้วย ปราภฏในเรื่องอนาคตวงศ์ ดังนี้

ดูกรสารีบุตร เมื่ออดีตกาลล่วงมาช้านาน ครั้งศาสนาพระสิริमितได้ตรัสในโลกแล้ว มีเมืองอันหนึ่ง ชื่อเมืองอินทปัตนคร พระศรีอาริย์เมตไตรยพระองค์นี้ได้เสวยราชสมบัติในเมืองอินทปัตนคร ทรงพระนามชื่อว่า พระเจ้าสังขจักรพัทธาธิบดี ประกอบไปด้วยแก้วเจ็ดประการ คือจักรแก้วนั้นประการ 1 นางแก้วนั้นประการ 1 แก้วมณีนั้นประการ 1 ม้าแก้วนั้นประการ 1 ปริณายกแก้วนั้นประการ 1 คอบดีแก้วนั้นประการ 1 ขุนคลังแก้วนั้นประการ 1 เป็นแก้ว 7 ประการด้วยกัน มีไม้กามพริก 4 ต้น อยู่ประตุมืองละต้นเป็น 4 ต้นด้วยกัน ไม้กามพริกแต่ละต้นมีเครื่องประดับประดาผ้าผ่อนเงินทองของบริโภคนักหนาจะนับคณนามิได้ แต่เมืองอินทปัตนครไกลจากที่อยู่พระเจ้าได้ 16 โยชน์ พระเจ้าตรัสแล้ว ยังมีได้โปรดสัตว์ทั่วกัน ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าสังขจักรพัทธาธิบดีรู้ว่าพระศาสนาในโลกแล้ว ครั้งนั้นยังมีกุลบุตรผู้หนึ่งถูกเข็ญใจและมีใจศรัทธายินดีบวชในพระศาสนาเป็นสามเณร ส่วนว่ามารดาเป็นทาสทาสีอยู่แก่ท่านผู้อื่น เจ้าสามเณรนั้นจึงไปเที่ยวแสวงหาทรัพย์จะมาช่วยถวายพระมารดาให้พ้นจากทุกข์ จึงเที่ยวไปบิณฑบาตตามแต่จะได้ทรัพย์ที่ละเฟื้องที่ละสลึงไปจนถึงเมืองอินทปัตนคร ชาวเมืองทั้งปวงเห็นเจ้าสามเณร และคนทั้งหลายยังมิได้รู้จักเจ้าสามเณรในพระศาสนา คนทั้งหลายสำคัญว่ามหาอำมาตย์เจ้าแลงแปลงเพศมา คนทั้งหลายก็จับไม้ค้อนก่อนดินไล่ตีเจ้าสามเณร ๆ จึงวิ่งหนีเข้าไปในพระราชวังยืนอยู่ตรงหน้าพระที่นั่งสมเด็จพระมหากษัตริย์ฯ จึงตรัสถามว่าเจ้าหนุ่มน้อยนี้ชื่อใด

¹⁴อภิลักษณะ เกษมผลกุล (ผู้ปริวรรต), พระอนาคตวงศ์ ฉบับวัดเขาช้างห่าน จังหวัดจันทบุรี (พิมพ์แจกเป็นชำร่วยในงานบำเพ็ญกุศลสวดวารคุณยายบุญรอด ขุนสนธิ ณ วัดห้วงพัฒนา จังหวัดตราด, 2547), หน้า 5-6.

มาแต่ไหนจึงเข้ามาในพระราชวังนี้ เจ้าสามเณรจึงถวายพระพรว่า อาตมานี้ชื่อ เจ้าสามเณร จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่าเหตุอันใดจึงว่าชื่อเจ้าสามเณร เจ้าสามเณรจึงถวายพระพรว่า อาตมาทำบาปไว้ภายนอก ตั้งอาตมาไว้ภายใน กล่าวคือศีล 10 ประการ เหตุตั้งนั้นจึงชื่อว่าสามเณร จึงมีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า ใครให้ชื่อท่านว่าสามเณร สามเณรจึงถวายพระพรว่าพระอาจารย์แห่งข้าให้ชื่อสามเณร จึงมีพระโองการตรัสถามสืบไปว่า พระอาจารย์เจ้าสามเณรชื่อใด เจ้าสามเณรจึงถวายพระพรว่า พระอาจารย์ของอาตมาชื่อว่า ภิกษุ จึงมีพระโองการตรัสถามว่าพระอาจารย์เจ้าสามเณรจึงชื่อว่า ภิกษุ เจ้าสามเณรจึงถวายพระพรว่า อาจารย์ของอาตมานี้เป็นสังฆรัตนะแก้วหาค่ามิได้ในโลกนี้สมเด็จพระมหาษัตริย์ได้ตรัสฟังว่าสังฆรัตนะแก้วหาค่ามิได้พระทัยยินดี กล่าวเป็นทางพระอุเบกขา ครั้นแล้วพระองค์ก็ลอยขึ้นไปในจากพระที่นั่งตกลงใกล้เจ้าสามเณร ด้วยอาณุภาพปีติครั้งนั้น มีดอกบัวเท่างจักรผุดขึ้นมาจากแผ่นดินก็รองรับเอามหากษัตริย์ไว้ พระมหาษัตริย์เสด็จนั่งเหนือดอกบัว แล้วจึงยกมือขึ้นนมัสการเจ้าสามเณรแล้วจึงตรัสถามเจ้าสามเณรว่า ข้าแต่เจ้าสามเณรบุคคลผู้ใดให้ชื่ออาจารย์เจ้าสามเณรชื่อว่าสังฆรัตนะดังนี้ เจ้าสามเณรจึงถวายพระพรว่า สมเด็จพระโลกนาถศาสดาจารย์ญาณสัพพัญญูเป็นผู้สั่งสอนสัตว์ ทรงพระนามชื่อว่า พระสิริมัต พระองค์ทรงพระกรุณาให้ชื่ออาจารย์ของอาตมาว่า สังฆรัตนะในพระศาสนานี้แล ฯ สมเด็จพระมหาษัตริย์ตรัสได้ทรงฟังพระพุทธรูปว่าพระเจ้าได้ตรัสแล้ว พระองค์ก็สลบลงกับที่ ครั้นฟื้นสมประดีขึ้นมาจึงตรัสถามว่า เจ้าสามเณรน้อย สมเด็จพระพุทธิเจ้าของเราเสด็จอยู่สถานที่ใด เจ้าสามเณรจึงถวายพระพรว่าสืบไปว่า สมเด็จพระพุทธิเจ้าเสด็จอยู่ที่ใกล้ ตั้งแต่เบื้องต้นไปได้ 16 โยชน์ถึงซึ่งบุพพารามเป็นที่อยู่ของพระองค์นั้นแล สมเด็จพระมหาษัตริย์จึงตรัสว่าพระพุทธิเจ้าเสด็จอยู่ที่ใดข้าพเจ้าก็จะให้ถึงในทีนั้น พระองค์จึงอุปภิเศกเจ้าสามเณรให้เสวยสมบัติในเมืองอินทปัตนครให้เป็นเครื่องบูชาเจ้าสามเณรอันบอกในพระศาสนา จึงพระองค์เสด็จไปแต่ผู้เดียวในวันนั้น พระองค์ไปได้วันหนึ่งพระบาททั้งสองข้างก็แตกพองเป็นเลือดไหล พระองค์ก็คุกเข่าทั้งสองข้างคลานไปได้สามวันสี่วัน พระบาททั้งสองก็แตก พระเข่าทั้งสองนั้นก็แตกเป็นเลือดไหล น้ำพระทัยมิได้ย่อหย่อนจึงนอนคว่ำลงตาไป พระองค์ได้เสวยทุกขเวทนาเป็นนักหนา ครั้งนั้นสมเด็จพระศาสดาจารย์ญาณสัพพัญญู ครั้นรู้ว่าพระมหาษัตริย์ทรงพระราชศรัทธามาสำนักพระตถาคต บัดนี้หำร้พลมิได้ มาด้วยพระองค์เองได้ความลำบากเวทนานัก พระมหาษัตริย์องค์นี้ไซ้รับเป็นเนื้อนอพุทธวงศ์องค์พระโพธิสัตว์อันจะได้ตรัสเป็นพระสัพพัญญู

ภายภาคหน้านี้ ควรตาคัดจะไปรับพระมหากษัตริย์พระองค์นี้ พระองค์จึงนิรมิต
 พระองค์เป็นมาณพหนุ่มน้อยชับริดมาจำเพาะพระพักตร์พระมหากษัตริย์ จึงว่า
 มาณพนั้นนอนอยู่กลางทางจงลุกออกไปให้พ้นทาง เราจะชับริดไปในกาลบัดนี้แล
 สมเด็จพระมหากษัตริย์ได้ทรงฟังคำมาณพหนุ่มน้อยชับริด ครั้งนั้นมิได้รู้ว่า
 พระเจ้าแกล้งแปลงเพศเป็นนายสารถีชับริดมา สำคัญในพระทัยว่าเป็นนาย
 สารถีจึงว่า ดูกรนายสารถีเรานี้เอาคุณพระเจ้าเป็นที่พึ่งอยู่แล้ว ท่านจงชับริดข้าม
 เราไปเกิดในกาลบัดนี้ สมเด็จพระพุทธิเจ้าจึงตรัสว่า มาณพเอ๋ยเราก็จะไปหา
 พระเจ้าท่านจงขึ้นรถไปด้วยเราเถิด พระมหากษัตริย์ขึ้นรถแล้ว สมเด็จพระพุทธิ-
 เจ้าชับริดไปถึงกึ่งทาง นางสุชาดาจึงลงมาจากดาวดึงส์มา นิรมิตเป็นบุรุษเดินมา
 ถือน้ำข้าวสุกมายื่นอยู่หน้ารถ จึงร้องว่า ดูกร นายสารถีถ้าท่านจะปรารถนาห่อ
 ข้าวสุก เราจะให้แก่ท่านในกาลบัดนี้แล สมเด็จพระพุทธิเจ้าจึงตรัสว่า ท่านจง
 ให้แก่คนใช้อันอาศัยมาด้วยนั้นเถิด นางสุชาดาจึงถวายแก่พระเจ้า ๆ ก็ให้แก่
 พระมหากษัตริย์ ๆ ก็บริโภคข้าวทิพย์แล่น้ำทิพย์ค่อยช่วยคลายนายเจ็บบาดแผล
 ทั้งปวง เมื่อไปใกล้บุพพารามแล้วสมเด็จพระพุทธิเจ้าจึงอันตรธานจากเพศเป็น
 นายสารถี เสด็จนั่งเหนือพุทธอาสนะที่บุพพารามนั้นแล สมเด็จพระมหากษัตริย์
 ลงจากรถเข้าไปสู่บุพพารามที่อยู่พระเจ้านั้นก็เห็นสมเด็จพระเจ้านั่งเหนือที่พุทธ
 อาสนะ เปล่งฉัพพรรณรังสีสว่างนิกหนา พระมหากษัตริย์เจ้าก็ล้มลง สมเด็จพระ
 พุทธิเจ้าทรงพระกรุณาตรัสว่า มหาบพิตรพระเจ้าอยู่ที่นี่ พระมหากษัตริย์
 ได้สัมประฤติขึ้นมาจึงยกกรอัญชลีขึ้นเหนือเศียรเกล้านมัสการแล้วจึงอาราธนาว่า
 ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระกรุณาตรัสธรรมเทศนาโปรดข้าพระบาท ณ กาลบัดนี้
 สมเด็จพระพุทธิเจ้าจึงตรัสพระธรรมเทศนาให้พระมหากษัตริย์ฟังคาถาบทหนึ่ง
 พระมหากษัตริย์เจ้าก็เลื่อมใสยินดีบังเกิดศรัทธา จึงตัดศึระบูชาพระธรรม
 เทศนา วางศึระลงเหนือฝ่าพระหัตถ์ ด้วยกำลังอธิษฐานไว้จึงมิได้จืด แลศึระ
 นั้นก็ปรารถนาพระโพธิญาณว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระนามชื่อว่าสิริมิต
 พระองค์เจ้าก็เข้าพระนิพพานก่อน ด้วยเดชะข้าพเจ้าตัดศึระบูชาพระธรรม
 เทศนา ข้าพเจ้าจะเข้าพระนิพพานเมื่อภายภาคหน้านั้นแล ครั้นพระองค์
 ปรารถนาพระโพธิญาณแล้ว พระองค์ก็จืดไปบังเกิดในดุสิตาสวรรค์ในกาลบัดนั้น
 แล¹⁵

¹⁵ อภิลักขณ์ เกษมผลกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-16.

การกระทำได้ยากเช่นนี้เป็น “กุศลกรรม” อันเป็นเหตุปัจจัยส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้พระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า การเพิ่มการอธิบายความสัมพันธ์โดยผ่านแนวคิดเรื่องกรรมนี้ ไม่เพียงช่วยเน้นย้ำแนวคิดทางศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการผนวกเรื่องพระศรีอาริย์ให้เข้ากับประวัติของพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นๆ ที่ผ่านมาและมีบันทึกอยู่ในพระไตรปิฎกหรือในอรรถกถามาแต่เดิมด้วย อันจะช่วยทำให้เรื่อง que สร้างสรรค์ใหม่มีน้ำหนักและน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

4.1.2 เพิ่มการอธิบายรายละเอียดของพระศรีอาริย์ในอดีตชาติ

ตำนานกลุ่มนี้ได้แก่ *อนาคตวงศ์ เมตเตยยสูตร เมตเตยวงศ์* เจ้าห้าพระองค์ เป็นการสร้างสรรค์โดยการเพิ่มการอธิบายรายละเอียดในอดีตชาติของพระศรีอาริย์

ตัวอย่างเช่น การอธิบายเพิ่มเติมในเรื่องที่พระรัศมี และพระสิริกายของพระศรีอาริย์เมื่อตรัสรู้แล้วมีความงามและกายสูงถึง 88 ศอก นั้นว่าเป็นเพราะเหตุใด โดยเล่าว่าเป็นเพราะในอดีตชาติทรงคลานด้วยความลำบากจนพระโลหิตไหลไม่หยุดเพื่อไปฟังธรรม ทำให้พระรัศมีเปล่งไปถึง 3 โลก และด้วยเหตุที่ทรงได้ฟังธรรมและทรงตัดพระเศียรบูชาธรรม เป็นผลให้พระกายสูงถึง 88 ศอก ดังความว่า

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า *ดูกรสารีบุตร พระศรีอาริย์เมตไตรยพระองค์สูงได้ 88 ศอกนั้นด้วยอานิสงส์ตัดศีรษะบูชาพระธรรมเทศนา และพระรัศมีสว่างไปในเบื้องบนจนถึงอกนิษฐพรหม สว่างไปในเบื้องต่ำถึงอเวจินรก ด้วยอานิสงส์พระโลหิตอันลามไหลไป ถ้าบุคคลผู้ใดเกิดในศาสนาพระตถาคต อุตสาหให้ทานรักษาศีลจำเรฎฐภาวนา ตั้งความปรารถนาให้ทันพระศาสนาพระศรีอาริย์เมตไตรย ก็จักทันศาสนาพระศรีอาริย์เมตไตรยโพธิสัตว์เจ้า ด้วยอานิสงส์ให้ทานรักษาศีลและจำเรฎฐภาวนาในกาลบัดนั้นแล ๗¹⁶*

การเพิ่มการอธิบายรายละเอียดเหล่านี้ทำให้เป็นการสร้างความ เป็นเหตุเป็นผลของเรื่องราวในตำนาน ทั้งยังเป็นการช่วยทำให้ประวัติของพระศรีอาริย์เป็นประวัติชีวิตของ “มหาบุรุษ” หรือเป็นบุคคลสำคัญที่สมบูรณขึ้นอีกด้วย

¹⁶ อภิลักขณ์ เกษมผลกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

4.1.3 เพิ่มรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับยุคสมัยที่พระศรีอารีย์มาเกิดเป็น พระพุทธเจ้า

ตำนานเหล่านี้ได้แก่ ฎีกามาลัย พระมัลลยกลอนสวด มาลัยหมั่น มาลัยแสน เป็นการสร้างสรรค์โดยการพรรณนารายละเอียดของยุคสมัยของพระศรีอารีย์อย่างละเอียด ผ่านการจินตนาการของคนแต่ละยุคแต่ละสมัยอย่างสร้างสรรค์ อาทิ เรื่องการเกิดต้นกัลปพฤกษ์ ขึ้น 4 มุมเมือง ชาวเมืองประสงค์สิ่งใดก็สามารถไปสอยได้จากที่ต้นกัลปพฤกษ์ เรื่องคนในยุคสมัย พระศรีอารีย์จะมีแต่คนมีศีล ถือสัจจวาจาไม่เบียดเบียนกัน เรื่องคนในสมัยพระศรีอารีย์จะมีหน้าตาเหมือนกัน เป็นต้น

ตัวอย่างเช่น การพรรณนายุคสมัยของพระศรีอารีย์ ในเรื่องมัลลยหมั่น มาลัยแสน

นามะสาวา คนเกิดมาในโลกเมื่อนั้น บ่มีอันเจ็บไข้ปวดขา บ่มีเสียตา ปากก็กนูหนวก บ่มีพวงขาหักและตาโล บ่มีคนขาโงขาไปขาบาด บ่มีคนพยาธิชื้อ ทูตภูฏฐึง ทั้งหมู่โรคผิวหนังชื้อผิดและชื้อกลาก คนทุกข์คนยากคนจ้อยคนโซ ผู้ชำเมตไตรยโยจักลงไปเมื่อยามนั้นก็ชำแล เพื่อให้สัตว์พันโทษพันเวรกรรม ผู้ใดทำบุญไ้มาก ก็จักหากไปสู่สวรรค์ เยชะนา ผู้ใดทำแต่ความดี ก็จักมีบุญพาไป เกิดได้เป็นผู้ประเสริฐจริงแล ภัณฑะ ข้าไหว้พระคุณเจ้า อันว่าศาสนาของผู้ชำ ในศาสนาของผู้ชำมีแต่คนดี คนมีศีลธรรม คนประพฤติชอบ ประกอบด้วยศีลทาน เมื่อไปเกิดในศาสนาจึงมีแต่คนงามคนสวยสะอาด มีคนฉลาดเว้ง่ายฟังความ คนสำรวมระวังบ่โหดร้าย คนเว้ง่ายคนสวยคนดี บ่มีความเข้าบ่มีเด่าพยาธิคนตาย ผู้หญิงผู้ชายเด็กน้อยและผู้ใหญ่ พากันเอาใจใส่สร้างบารมี ทำแต่ความดีบ่ได้ขาด ผู้ชำขอส่งสารถึงชาวโลกา¹⁷

ตัวอย่าง มะไลหมั่น มะไลแสน ที่ให้รายละเอียดถึงโลกพระศรีอารีย์ในเชิงอุดมคติ ดังความปรากฏว่า

ฝูงหมู่หลานแลลูกเต้าเขาเกิดกายลุน อายุยืนยาวไกลหมื่นปีปางนั้น ลำดับขึ้นเท่าฮอดอะสงชัย คนเกิดในชมพูเอนกนองเหลือล้น อันหนึ่งคามบ้าน

¹⁷ อินตา กวีวงศ์, เทศน์สังกาศ มาลัยหมั่น มาลัยแสน จลอง (ขอนแก่น: ขอนแก่นคัลงนารธรรม, 2548), หน้า 41.

เจือจางขงเขต พอประมาณไก่อแม่กำบับันดั่งดั่งถึง อันว่าปฐพีชมพูเพียงฮาบ เหมือนดั่งหน้ากองแก้วฮาบเพียง อันหนึ่งสรรพดวงดอกไม้บานทุกเมื่อ เทโวฝนหวานฮวยลงล้าง แต่นั้นมนุชาโลกพร้อมชมพูกายลุ่ม ชมชื่นด้านจาเว้าต่อกัน อันว่าความเฒ่าและความตายนี้เป็นสิ่งสันโด ปานใดเฮาจิงสิตายมรเมี้ยน ผุ่งเขาเข้าเนืองน้นดาสนั้น เพราะว่าค่าถ้อยเฒ่านั้นไบบ่ห่อนมีเจ้าเอ้ย แต่นั้นอายุช้ำหมั้นได้ประมาณหมื่นปีทิพย์ อันว่าหญิงชายในชมพูอยู่เกษมเสวยสร้าง อันว่าหญิงชายพร้อมชมพูพื้นโลกเฮานี้ เป็นที่หมุ่น่งแห่งาม ล้วนอุปเสงี่ยมพระเอ้ย อันว่าหญิงชายสร้อยใสภามนุชาโลกเฮานี้ บ่ห่อนได้เซ็นหูกฝ้ายทอด้ายดำใหม่ อันว่าคนชายพร้อมบ่ห่อนทำคีนช่าย แหมองปวงนิ้วบ่อปานเบียบิด บ่อห่อนได้ทำการลักลอบลันไซส่อน อันว่ากัลปพฤกษ์พร้อมปลายชานผาสาท ลากหากเกิดพร้อมในหั้นเอนกนอง อันหนึ่งไบอ่อยอดกึ่งก้านชางยอดกาศา ฮ้ำแฮผาแผ่นคำควรคำ หากเกิดเป็นลากลันในหั้นเอนนองพระเอ้ย กับทั้งผุ่งหมู่ช้าวสาสิเฮืองเฮือ บ่ได้ปักปลุกป้องกันผู้แต่หลัง อันหนึ่งเงินคำแก้วมณีแสงแสนโกฏ บ่อห่อนทุกชยากให้สินสร้อยใสเอ้ย อันว่าได้ลุ่มฟ้าในที่ชมพูหญิงชายจำศีลสิบสูคนในเนื้อ ก็จิงปรากฏแท้ภายเทิงเทวโลก อินทะราชเจ้าควงฟ้าขึ้นชมพระเอ้ย จาระจาหมันสัจจิงทัดเทียงบ่อเบียงถ้อยลงเลี้ยวเงงอนว่าเนอ บ่อห่อนได้โลกเลี้ยวลักท่านพาลผิดเพิ่นนั้น เงินคำในชมพูบ่ออาจสังขยาได้ เทโวช้ำผายลงเทาทัว ผ่นท่าแก้วเดียวระดาศเงินคำ ตกทั่วเท้าพื้นโลกชมพู ยูทางขนเอาไปใส่เยียดนอมไว้ แต่นั้นเทพพร้อมจักรวาลพื้นโลก ทุกย่านน้ำดงด้านฎมาจกกันเว้าสนทนาหลายโกฏ กับทั้งเทพะอากาศชะลุ่มพร้อมฟ้ากั้น สนๆ เข้ามาชะลุ่มอินทะราช ครุฑนาคพร้อมนางนาถทรี สนๆ เต็มช่วงสวรรค์เหลือลัน บัดนี้สมควรแล้วเมตตริโยองค์ประเสริฐเป็นพระเลิศล้ำโลกาแท้โลกคน เทพพร้อมคำเดียวโดยชอบ แล้วจิงพร้อมฟ้าขึ้นเมื่อราชนิรมนต์ ผู้ช้ำจิงหลังอาการโลกคนครวนั้น อันว่าชมพูพื้นมนุชาเท้าที่ปเฮานี้ เป็นที่งามเลิศชมพูพื้นฮาบเพียง ทั้งสะพ้งน้ำโบกขระณิมิชาติ สรรพดวงดอกไม้บานพร้อมอยู่เลิงพระเอ้ย ทั้งสวนข้างสาสิเฮืองเฮือ บ่อได้ฝ่งปลุกแท้ทานผู้แต่หลัง อันว่าหญิงสาวสร้อยใสภามนุชาโลก บ่อได้เซ็นหูกฝ้ายทอด้ายดำใหม่ ท่อแต่นุ่งแผ่นของเกลี้ยงเทพถ่อนของทิพย์¹⁸

เรื่องราวเหล่านี้เป็นเสมือนแรงจูงใจที่จะทำให้คนไปเกิดในยุคสมัยของพระศรีอารยซึ่งต้องผ่านเงื่อนไขทางศีลธรรมก่อน เงื่อนไขทางศีลธรรมในแง่นี้ ก็คือแนวคิดเกี่ยวกับบรรณสวรรค์ บาบ

¹⁸น้อย อุ่นตุม, มะไลหมื่น มะไลแสน (ขอนแก่น: ขอนแก่นคสังนารธรรม, 2548), หน้า 61-64.

บุญ กฎแห่งกรรม ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งเป็นคำสอนที่สืบทอดต่อกันมาในหมู่ของพุทธศาสนิกชน อยู่แล้ว แก่นสำคัญของเรื่องมุ่งสอนให้ผู้อ่านตระหนักถึงผลของกุศลกรรมและอกุศลกรรม ทำให้เห็นว่าคนทุกคนสามารถแสวงหาความสุขได้จากโลกนี้และโลกหน้าตามกำลังความสามารถด้วยการทำบุญ โดยนำองค์ประกอบต่างๆ ที่อยู่ในความเชื่อของคนทั่วไป และความต้องการหรือจินตนาการของคนในยุคหนึ่งๆ มาเพิ่มเติมขึ้น ดังนั้นหากผู้อ่านซึ่งมีความเชื่อ ความต้องการ หรือจินตนาการในเรื่องเดียวกับที่กล่าวถึงในเรื่อง ก็จะถูกโน้มน้าวให้ประพฤติกาย วาจา ใจให้ดีขึ้น เกิดความละอายและความเกรงกลัวต่อบาป จึงละเว้นการกระทำความชั่วในที่สุด

การโน้มน้าวให้คนส่วนใหญ่ประกอบบุญกุศลและทำความดีเพื่อให้เกิดในยุคพระศรีอารยนี้ เป็นเสมือนจิตวิทยาในการสั่งสอนธรรมะโดยอ้างถึงประโยชน์และความสุขสบายที่ตนจะได้รับเมื่อได้ไปเกิดในโลกหน้า และมีคุณค่าต่อพุทธศาสนิกชนโดยตรงในแง่การเป็นเครื่องมืออบรมสั่งสอนคุณธรรมจริยธรรมและควบคุมพฤติกรรม จิตใจของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ดังที่ ปก แก้วกาญจน์ นักวิจัยชำนาญการสถาบันทักษิณคดีศึกษา กล่าวไว้ว่า

พระมาลัยสะท้อนกลวิธีการสั่งสอนประชาชนที่เป็นชาวพุทธสองแนว ทฤษฎี คือ ทฤษฎีศาสนาของผู้รู้ (Intellectual Religion) และทฤษฎีศาสนาของประชาชน (Popular Religion) ซึ่งกลุ่มแรกเปรียบเหมือนยอดของเจดีย์ ได้แก่คนกลุ่มน้อยผู้มีสติปัญญาสูง การสอนจะมุ่งไปยังอุดมคติสูงสุดของศาสนา คือ พระนิพพาน แต่กลุ่มหลังเปรียบเหมือนเจดีย์ส่วนฐาน ได้แก่ คนส่วนใหญ่ของสังคม ซึ่งจำเป็นต้องใช้กลวิธีในการสอนต่างกัน¹⁹

นอกจากนี้แล้ว ยังได้กล่าวถึงข้อปฏิบัติที่จะได้เข้าไปในโลกแห่งความสุขสบายนั้นด้วย โดยกล่าวไว้ ดังนี้

เอว อุดมปริสาณ ทูลลภภาว ทสเสตวา อิทานิ เมตเตยยสุส ภควโต ทสสนเหตุฎตปุญญสุส สมุปตติการณ นิโยเซนโต สตถา อาห สตถา พระพุทธะเจ้าแห่งเราสำแดงยังอันได้ยากนักแห่งอุดมปริสาณตั้งนี้ หนี่ พระจักประกอบ คือว่า อาณัตปกเตนยังคนแลเทวดาหื้อทำเพงปุญญกัมมทั้งหลายอันเปนเหตุหื้อได้หนยังพระพุทธะเจ้าเมตเตยยะนั้น คักกล่าวคากานี้ว่า

¹⁹ปก แก้วกาญจน์, การศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องพระมาลัยฉบับวัดจินดาวาส (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2540), หน้า 43.

ตสุมมา เมตเตยยะพุทธสส
อุพพิศุคมานสา สฎฐิ

ทสสนตถาย โว อธิ
กโรถ วิริย ทพฺหิ ดังนี้

สาริปุตฺต ตูกราสาริบุตร ทูลลภูปาโท กรียาอันเกิดมามหาปริสະเจ้า
ทั้งหลายนั้นเปนอันได้แลยากมีด้วยเหตุอันใด ตสุมมา เหตุตั้งอัน ตุมเห ภวนุตตา
ท่านทั้งหลายมวลงหม่อตั้งอยู่ในศาสนาพระตถาคตะนี้ อุพพิศุคมานสา มีใจบ่
หดห้อยแลมีความชื่นชมยินดี สาริ กโรถ จุงกระทำวิริยะอุตสาหะด้วยปญญุกรี
ยาสิบประการ เปนต้นว่าหื้อท่านรักสาสีลภาวนาไฟใจๆ เพื่อหื้อได้หั้นยังพระ
พุทธะเจ้าเมตเตยยะอันควรแลได้ยากนั้นเทือะ สาริปุตฺต ตูกราสาริบุตร เยเกจิ
ชญา ส่วนว่า คนทั้งหลายผู้งใด คือว่าภิกขุแลภิกขุณี อุปาสกะ อุปาสิกา กตกล
ยาณา มีบุญกัมม์ได้กะทำแล้ว อปฺปมาทวิหารีโน มีปกติอันอยู่แลหาประหมาทบ
ได้แลมาบูชาสักการะเคารพอัยยังพระพุทธะเจ้าตนประเสริฐตั้งอัน ส่วนอันว่า
คนแลเทวดาททั้งหลายผู้งนั้น คีจักได้หั้นยังพระพุทธะเจ้าตนประเสริฐ ตนชื่อเมต-
เตยยะนั้นอันประกอบด้วยคุณอันดิงามนั กจักมีในกาละนั้นชะแล

ตํ ปน ภควนฺตํ เก ปสฺสนนฺติ คนทั้งหลายผู้งใดหั้นยังพระพุทธะเจ้าเมตเตย-
ยะนั้นแล คนทั้งหลายผู้งใด อันบ่ได้หั้นพระพุทธะเจ้าเมตเตยยะนั้นชา ปญฺจนน
ตริกํ กมฺมํ กตฺวา ส่วนว่า บาบักมมอันหนัก อันจักได้วิบากอันเดือร้อนนกระหวัด
ใจยิ่งนักในอวิจันารกถัดแห่งจุดติจิต ทาอันจักขังบ่ได้ ชื่อว่าอนันตริยกัมมั้นนั้นแล
อนันตริยกัมมั้นนั้น มี 5 อัน คือมาตฺฆาตะไตเข้าแม่อันบังเกิดตนคีดี ปิดตฺฆาตะไต
เข้าพอดนบังเกิดคีดี อรหันตฆาตะไตเข้าอรหันตาคีดี โลกิตฺตฺปาทหื้อยังเกิดหื้อ
เลือดตก เนื้อขาดเข้าพายใน หื้อเลือดไหลออกมาจากตนพระพุทธะเจ้า เมื่อยังมี
ชีวิตหั้นมาเปดั่งเทวทตต์นั้นคีดี สังฆเภทกะทำหื้อสังฆะแตกมล้างกันเสียคีดี
ปุกคละได้กะทำอนันตริยกัมม 5 อันนี้ ปได้จักหั้นยังพระพุทธะเจ้าเมตเตยยะนั้น
ชะแล ประการ 1 เล่า ปุกคละผู้ใดขุดมล้างรีดถางเสี่ยยังสฎฐูปพุทธรูปเจดีย์เป
นกับด้วยสรีริกธาตุแห่งพระพุทธะเจ้าคีดี โพิธิญจ เจทกั อันตดยังไม่มหาโพธิหื้อปุด
ขาดจากต้นคีดี โพิธิสตุตฺ มาเรนตี คนทั้งหลายผู้งใดได้เข้าเสี่ยยังหน่อพุทธังกู
เปดั่งพระญามหาปนาทะ ได้เข้าเจ้าจุฬารัชมปาลโพธิสตุตต์นั้นคีดี เปดั่งพระญา
กลาพุดได้เข้าเจ้าขันตีวาทีโพธิสตุตต์นั้นคีดี สงฺฆสฺสนหารณั ปุกคละผู้ใดลักเอาวัตถุ
อันเปนของสังฆะคีดี มจฺเจโร ปุกคละผู้ใดกะหนึบ่หื้อนหื้อข้าวของตนไฟเปนทาน
คีดี ปมาโท คนทั้งหลายผู้งใดแลประหมาท คือว่าถือมิจฉาทิฐิหมั้นคิบใส่ยินตีใน
คุณแห่งพระแลธัมมะสังฆะคีดี อริยุปฺปวาโท จ คนทั้งหลายผู้งใด แลมากล่าว

ตีเตียนด้วยคำว่าร้ายคดี สัพพะ เต ชนา คนทั้งหลายทั้งมวลตั้งว่ามานี้ คิ่บจักได้
หันยังพระเจ้าเมตเตยเย็นั้น ชะแล

อวเสสา สตุตา ส่วนว่า สัตตโลกนิงชายทั้งหลายฝูงเสสเหลือกว่านั้น
คือว่าคนฝูงได้นือทานแลรักสาสี่ลแลจำอุโปสถสี่ล 8 แลสี่ลสิบในวันเดือนดับ
เดือนเพงบ่ขาดแล ฟ่ำเพงพรหมจริยกัมม์ คือว่าบวชเป็นสามเณรแลภิกขุภาวะ
ทรงจาตุปาริสุทธสี่ลคี่ดี คนทั้งหลายฝูงใดได้ก่อเจตีย์ปลุกไม้สร้มนาโพธิ แลสร้าง
แปลงกุฎีวิหาร แลอาราม มีต้นว่าบุพผารามแปลงช่วงแปลงหนทางแลสร้างศาลา
แลขุดน้ำแลตระพังวังโปกขรณีนือเปันทานแลสร้างแปลงมันทปะและธัมมาสนะนือ
ธัมมถิกะทั้งหลาย เลิกเสินเลิกยกยออันสุดดีเรียนธัมมปีฎกะ แลปูชามหา
เวสสันดรชาดกด้วยผ้าและดอกไม้คันธะของหอมแลประทีปเทียนทูปช่อทุง แลฟัง
ด้วยคารวะนือแล้ววัน 1 วันเดียวคี่ดี คนทั้งหลายอุปัฏฐากพ่อแลแม่ แลคำรพอย่า
ผู้เฒ่าผู้แก่ในกระกุลแลฟ่ำเพงยังปญญกิริยาสิบประการคือว่าสลากภักตต์แลเข้า
สังฆภักตต์ แลปักขิกภักตต์ แลอุโปสถภักตต์แลเปนทางคี่ดี คนทั้งหลายฝูงนั้น แล
ปรารดนาหันยังพระพุททะเจ้าเมตเตยเย็นั้น มาฟ่ำเพงยังปญญกิริยากัมม์
ประหมานแลนั่งด้วยลวงสุตไพ ได้นือดอกไม้กำมือ 1 คี่ดี เข้าก่อน 1 คี่ดีบ่ได้
นือเข้าของตนเปันทาน เท้ามีใจใสอินดีอนุโมทนาเชิงปญญกัมม์ อันท่านผู้อื่นได้
นือทานนั้นคี่ดี ส่วนว่า คนทั้งหลายฝูงนั้นมิกัลยานกัมม์อันดีมีประการต่างๆ ดังนี้
หากได้ฟ่ำเพงมาตั้งอัน คิ่จักได้หันยังพระพุททะเจ้าเมตเตยเย็นั้นแล้วแลได้
ฟังธัมมเทศนาแห่งพระพุททะเจ้าเมตเตยเย็นั้นแล้ว คิ่จักได้ถึงยังอริยมุมิ คือว่า
โสดาแลสกิทาคามีแลอรหันตาอันหาอาสวธัมมบ่ได้นั้นแบ

จรต พรหมจริย์

ทานิ ยถารหิ

อุโปสถิ อุปวสถ

เมตตํ ภาเวถ สาธุกั

อุปปมาทรรตา โหนถ

ปญญกิริยาสุ สัพพทา

อิธเว กตฺวา กุสลั

ทุกฺขสุสนฺติ กริสฺสธาทิ

สาริปุตฺต ตูกราสาริปุตฺตเถระ พุทฺ เทวา มนุสฺสา จ ส่วนว่า คนแลเทวดา
ทั้งหลายฝูงได้กะทำกัลยานกัมม์อันดีอันมีสภาวะดังนี้ คนแลเทวดาทั้งหลายฝูง
นั้น คิ่จักได้หันยังพระพุททะเจ้าเมตเตยเย็นั้นชะแล เหตุตั้งอัน ตุมเห ภวนุตตา
ท่านทั้งหลายจูงทั้งพรหมจริยกัมม์อันประเสริฐ คือบัพพชาแลอุปสัมปทภาวะอัน
บวชเปยสามเณรภิกขุ ทานานิ เทถ ท่านทั้งหลายจูนือทานด้วยประการต่างๆ
อุโปสถิ ท่านทั้งหลายจูงจำอุโปสถสี่ลอันประกอบด้วยองคะ 8 ประหารแล้วจูง

จำเริญ เมตตากฎนาอุเบกขา ออย่าประหมาทเทือะ อปุปมาทรตา โหด ท่าน
 ทังหลายจุงอย่างกัตติยินติในอันประหมาทคลาดเสี่ยสติ ท่านทังหลายอันสนุกใน
 บุญกรียาวัดตุ 10 ประการทุกเมื่อ จุงมีเทือะ อิเรว กุสลั ท่านทังหลายขงชววย
 กะทำกุสลกัมมปะละ มีตันว่าทานสีลภาวนาในพุทธปาทะนั้นอันนี้แล้ว คัจักได้
 กะทำยังที่สุดแห่งทุกข์ คือได้รอดจอดถึงยังอมตมทานิพพานอันเปนนฐานที่สุดยัง
 หนัก

อิติ ภควา นิพพานกฎั คเหตุวาน อนาคตพุทธวัสั นิฏฐาเปตวา ภควา
 พระพุทธะเจ้าแห่งเราตนเปนใหญ่ แก่คนแลเทวดายิงกว่าเทวดา ตนทรงทสพล
 ญาณ แลจตุเวสสรชชญาณ 4 ประการ มาเทศนาพุทธวัสกถาด้วยล้าดับแต่ตัน
 ถึงปลายว่า อนุปกั บุญญราสั อชิตสสุ มหายสั ดังนี้ มาว่าถือเอายังอมต-
 นิพพานเปนยอดเปนที่จอดหือแล้วยังอนาคตพุทธวัสเทศนาด้วยประการ
 ดังกล่าวมานี้แล²⁰

อย่างไรก็ตาม เรื่องราวความมั่งคั่งและความสุขสบายของสังคมในสมัยพระศรีอารีย
 เหล่านี้กลายเป็นเรื่องที่คนไทยสนใจและรับรู้มากกว่าเรื่องราวประวัติของพระศรีอารีย รายละเอียด
 ในยุคสมัยของพระศรีอารียที่จินตนาการขึ้นเหล่านี้เป็นเสมือนความ “คาดหวัง” ของคนใน
 สังคมไทยที่มีมานับแต่อดีต รายละเอียดเหล่านี้จึงไม่เพียงเป็นตำนานที่บันทึกเรื่องราวของศาสดา
 ในอนาคตเท่านั้น หากแต่ยังเป็นประวัติศาสตร์สังคมโดยเฉพาะในแง่ความรู้สึกนึกคิดและ
 จินตนาการที่แฝงอยู่ด้วย

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า ตำนานพระศรีอารีย ในประเภทที่สร้างสรรค์โดยการปรับเปลี่ยน
 เนื้อหากจากคัมภีร์พุทธศาสนานั้น เริ่มต้นจากการกล่าวเฉพาะเรื่องในอนาคตที่พระศรีอารียจะมา
 ตรัสรู้ ภายหลังจึงมีการเพิ่มเติมรายละเอียดแทรกเข้าไปในโครงเรื่องเดิม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการ
 รวบรวมเรื่องราวของพระศรีอารียที่กระจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ นับแต่สมัยอรธกถาเป็นต้น
 มา ทั้งนี้เพื่อให้ตำนานพระศรีอารียที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม
 แม้ว่าตำนานพระศรีอารียที่สร้างขึ้นใหม่ในกลุ่มนี้จะมีรายละเอียดเพิ่มขึ้นมากก็ตาม หากแต่
 ตำนานในกลุ่มนี้ก็ยังมีได้ครอบคลุม “ช่วงชีวิต” ทั้งหมดของบุคคลที่มีความสำคัญในฐานะ

²⁰ บำเพ็ญ ะวิน, อนาคตวงศ์ เมตเตยยสุตต์ และเมตเตยยวงส์ สำนวนล้านนา (กรุงเทพฯ: มหา-
 จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 205-207.

“มหาบุรุษ” ดังนั้นจึงได้มีการสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอาริย์ขึ้นมาใหม่ที่มีเนื้อหานอกเหนือไปจากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังจะได้นำเสนอในหัวข้อ 4.2 ต่อไป

4.2 การสร้างสรรค์โดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่ที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา

การวิเคราะห์การสร้างสรรค์โดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่ที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนานั้น ในวิทยานิพนธ์นี้จะหมายถึง ตำนานพระศรีอาริย์กลุ่มนี้ หมายถึงตำนานที่สร้างสรรค์โดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่ที่แตกต่างไปจากที่มีใน *จักกวัตติสูตร* *พระไตรปิฎก* ซึ่งเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาต้นเค้าเรื่องพระศรีอาริย์ รวมถึงคัมภีร์พุทธศาสนาสำคัญเกี่ยวกับประวัติและยุคสมัยของพระศรีอาริย์ ในที่นี้หมายถึง อค. และ มท. นอกจากนี้บางครั้งอาจมีผสมผสานกับตำนานที่พบในท้องถิ่นของประเทศไทย ทั้งนี้ โดยใช้ตำนานหรือเรื่องราวในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งจากการศึกษาพบว่าในจำนวนกลุ่มเรื่องทั้ง 8 กลุ่ม มี 6 กลุ่มที่ใช้วิธีการสร้างสรรค์โดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่ที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา ได้แก่ *กลุ่มเรื่องพญากาเหือก (กม)* ที่เป็นกลุ่มตำนานที่เล่าถึงความเป็นพี่น้องกันของพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ในภัทรกาลปีเมื่อครั้งอดีตชาติ *กลุ่มเรื่องบุพกรรมของพระศรีอาริย์ (บก)* เป็นกลุ่มตำนานที่เล่าถึงอดีตชาติของพระศรีอาริย์ก่อนมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า *กลุ่มเรื่องพระศรีอาริย์เป็นพระเกจิชื่อดัง (กจ)* เป็นกลุ่มตำนานที่เล่าถึงพระเกจิอาจารย์ชื่อดังรูปต่างๆ โดยตอนท้ายของประวัติมักเล่าให้คล้ายคลึงกับตำนานพระศรีอาริย์ *กลุ่มเรื่องพระโคตม พระศรีอาริย์เสียดอกบัว (สท)* เป็นกลุ่มตำนานที่เล่าถึงความสัมพันธ์เชิงขัดแย้งระหว่างพระศรีอาริย์กับพระพุทธเจ้าโคตมก่อนมาตรัสรู้โดยการเสียดอกบัว *กลุ่มเรื่องพระยารมมิกราช (พร)* เป็นกลุ่มตำนานที่กล่าวถึงการลงมาโลกมนุษย์ชั่วคราวของพระศรีอาริย์หรือผู้แทนของพระศรีอาริย์ และ *กลุ่มเรื่องคำพยากรณ์ (พก)* เป็นกลุ่มตำนานที่กล่าวถึงการทำนายการมาเกิดบนโลกมนุษย์ของพระศรีอาริย์ รวมถึงสัญญาณหรือลางบอกเหตุการมา

การสร้างสรรค์ในการสร้างเรื่องขึ้นใหม่ในตำนานทั้ง 6 กลุ่มเรื่องนี้ ส่วนใหญ่เป็นการสร้างสรรค์เรื่องขึ้นเพื่อเชื่อมโยงกับเรื่องที่มีอยู่เดิม ทั้งการเชื่อมโยงกับเรื่องพระปัจจุบันพุทธเจ้า การเชื่อมโยงกับองค์ความรู้เรื่องพระศรีอาริย์ที่มีอยู่เดิม การเชื่อมโยงกับแนวคิดสากลเรื่องวันสิ้นโลก และการเชื่อมโยงกับเรื่องราวหรือตำนานท้องถิ่นในประเทศไทย แบ่งออกได้ดังนี้

4.2.1 การสร้างเรื่องใหม่โดยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมพระพุทธเจ้ากับพระศรีอาริย์

การสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอาริย์ด้วยการสร้างเรื่องใหม่โดยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมพระพุทธเจ้ากับพระศรีอาริย์นั้น สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามสร้างความผูกพัน

ระหว่างพระศรีอารียกับพระโคตมะพุทธเจ้าในลักษณะต่างๆ เพื่อให้ตำนานพระศรีอารียในฐานะที่เป็น “เรื่องใหม่” ผสมผสานกับ “เรื่องเก่า” ที่เล่าอยู่ในพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์อื่นๆ มาแต่เดิมอย่างกลมกลืนสอดคล้องกัน อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานที่กล่าวถึงพระศรีอารียที่เก่าที่สุดคือ **พระไตรปิฎก** นั้น จะเห็นว่าได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรีอารียไว้สั้นๆ โดยกล่าวถึงพระศรีอารียในฐานะที่อยู่ใน “วงศ์ของพุทธะ” เช่นเดียวกันกับพระโคตมะ-พุทธเจ้า ดังปรากฏใน *พุทธปกรณกถันท์* ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับพระพุทธรเจ้า²¹ ดังนี้

ในภัทรกัปนี้ มีพระพุทธรเจ้า 3 พระองค์ คือ พระกุกกุสันธะ พระโกนาคมนะ และพระกัสสปะ บัดนี้เราเป็นพระสัมพุทธเจ้าและจักมีพระเมตไตรยสัมพุทธเจ้า แม้พระพุทธรเจ้า 5 พระองค์นี้ ก็เป็นนักปราชญ์ อนุเคราะห์โลก บรรดาพระพุทธรเจ้าผู้เป็นธรรมราชาเหล่านี้ พระเมตไตรยสัมพุทธเจ้าจักตรัสบอกมรรคานั้นแก่ผู้อื่นหลายโกฏิ แล้วจักเสด็จนิพพานพร้อมด้วยพระสาวกฉะนี้แล.

นอกจากนี้ ใน *จักกวัตติสูตร* ก็มีได้บอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระปัจจุันพุทธเจ้ากับพระอนาคตพุทธเจ้าทั้ง 2 พระองค์นี้ไปมากกว่าการกล่าวไว้ว่า เมื่อพระศรีอารียมาตรัสรู้ในโลกมนุษย์แล้วจะทรงปฏิบัติพระองค์เช่นเดียวกันกับที่พระโคตมะพุทธเจ้าทรงปฏิบัติ ดังนี้

...พระผู้มีพระภาคพระนามว่าเมตไตรยพระองค์นั้น จักทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม **เหมือนตถาคตในบัดนี้** ทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลกมารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตถาคตเองแล้ว สอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตามอยู่ พระผู้มีพระภาคพระนามว่าเมตไตรยพระองค์นั้นจักทรงแสดงธรรม กามในเบื้องต้น กามในท่ามกลาง กามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง **เหมือนตถาคตในบัดนี้** แสดงธรรมกามในเบื้องต้น กามในท่ามกลางกามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง พระผู้มีพระภาคพระนามว่าเมตไตรยพระองค์นั้น จักทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายพัน **เหมือนตถาคตบริหารภิกษุสงฆ์หลายร้อยในบัดนี้** ฉะนั้น ฯ

²¹ พระไตรปิฎก เล่มที่ 33 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 25 ขุททกนิกาย อปทาน ภาค 2 - พุทธวงศ์ - จริยา

จากข้อความที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ใน **พระไตรปิฎก** ไม่มีการกล่าวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรีอาริย์ไว้อย่างชัดเจนนัก แม้ในตอนที่พระโคตมะพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น ก็ได้ทรงให้ความสำคัญถึงผู้ที่จะมาเป็นศาสดาต่อจากพระองค์ แต่กลับทรงตรัสว่า “พระธรรมวินัยจะเป็นศาสดาแทนพระองค์” ดังปรากฏใน **มหาปรินิพพานสูตร** ความว่า

[141] ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกท่านพระอานนท์มารับสั่งว่า ดูกรอานนท์ บางทีพวกเธอจะพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงแล้วพระศาสดาของพวกเราไม่มี ก็ข้อนี้ พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอ²²

ด้วยเหตุดังนี้ ทำให้ต่อมาในสมัยอรรถกถา และสมัยหลังอรรถกถาเป็นต้นมา เริ่มมีการขยายความเรื่องราวของพระศรีอาริย์และยุคสมัยของพระศรีอาริย์ให้พิสดารมากกว่าเดิม และเริ่มมีการเชื่อมความสัมพันธ์ในเชิงประวัติของพระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรีอาริย์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จากการศึกษาตำนานพระศรีอาริย์ในสังคมไทย ผู้วิจัยพบว่าการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรีอาริย์ 4 ลักษณะ ดังนี้

- ก. ความสัมพันธ์แบบพี่-น้อง
- ข. ความสัมพันธ์แบบคู่ขัดแย้ง
- ค. ความสัมพันธ์แบบศาสดาในปัจจุบัน-ศาสดาในอนาคต
- ง. ความสัมพันธ์แบบผู้ร่วมบำเพ็ญบารมี

ก. ความสัมพันธ์แบบพี่-น้อง

ตามธรรมดาของประวัติพระพุทธเจ้าซึ่งถือกันว่าเป็นพุทธประเพณีนั้น จะกำหนดไว้ว่าพระมารดาของพระพุทธเจ้านั้นเมื่อประสูติพระกุมาร คือ พระพุทธเจ้าได้ 7 วันแล้วก็จะสิ้นพระชนม์ ดังนี้²³

²²พระไตรปิฎก เล่มที่ 10 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 2 ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร.

²³พระไตรปิฎก เล่มที่ 10 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 2 ทีฆนิกาย มหาวรรค1. มหาบทานสูตร (14)

[19] ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมดามีอยู่ดังนี้ ในเมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้วได้ 7 วัน พระมารดาของพระโพธิสัตว์ยอมทิวงคตเสด็จเข้าถึงชั้นดุสิต ข้อนี้เป็นธรรมดาในเรื่องนี้ ฯ

ดังนั้น พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์จึงยอมไม่ทรงมีพี่น้องร่วมอุทร หากจะมีก็เป็นเพียงพี่น้องต่างมารดาเท่านั้น ดังเช่น "นันทกุมาร"^{*} และ "รูปนันทกุมาร"^{**} พระโอรสและพระธิดาในพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระกนิษฐาร่วมชนนีกับพระนางสิริมหามายา อย่างไรก็ตามเมื่อผู้วิจัยได้รวบรวมและศึกษาดำเนินพระศรียาในสังคมไทย พบว่ามีการสร้างสรรค์เนื้อหาในตำนานโดยให้พระศรียากับพระโคตมะพุทธเจ้าเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันด้วย ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรียาให้เป็นญาติสนิทกันมากยิ่งขึ้น

การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรียาโดยการกำหนดให้พระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรียาเป็นพี่น้องร่วมอุทรกันนั้นเป็นเรื่องที่พบมากในกลุ่มตำนานพญากาเผือก (กผ) และกลุ่มตำนานบุพกรรมของพระศรียา (บก) คือ เรื่อง *วรวงษชาติก* ^{***} โดยความเป็นพี่น้องในที่นี้หมายถึง การสร้างให้พระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรียาเกิดร่วมชาติกันเมื่อครั้งอดีตชาติก่อนที่พระโคตมะพุทธเจ้าจะตรัสรู้ โดยกำหนดให้ พระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรียาเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน เคยร่วมชะตากรรมตลอดจนฝ่าฟันอุปสรรคทุกข์ยากมาด้วยกัน การสร้างสรรค์แบบนี้ไม่เพียงทำให้เรื่องพระศรียามี "ตัวตน" ชัดเจนมากขึ้นเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการทำให้พระศรียาเริ่มมี "ญาติพี่น้อง" และ "ครอบครัว" ที่ต่อมาต่างก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะช่วยสร้างความศักดิ์สิทธิ์และน่าเชื่อถือของตำนาน ทั้งยังจะช่วยย้ำความคิดที่ว่า เมื่อพระอดีตพุทธเจ้าซึ่งเป็นพี่น้องกับพระศรียาล้วนเคยมาเกิดและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้น พระศรียาก็ย่อมมาเกิดและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกัน ตำนานกลุ่มนี้ได้แก่ เรื่องพญากาเผือก กำเผือก ก๊าซาว ตำนานเวียงกาหลง อานิสงส์พระเจ้า 5 พระองค์ ปัญงพุทธพยากรณ์ ในปัญงษชาติก ตำนานพระธาตุ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ตำนานพระบาท

* ภายหลังออกบวชในพุทธศาสนา เป็น พระนันทเถระ เป็นเอตทัคคะผู้คุ้มครองทวารในอินทรี

** ภายหลังบวชในพระพุทธศาสนา เป็น พระนันทเถระ เป็นเอตทัคคะผู้ยินดีในฉาน

*** ในภาคเหนือเรียกว่า *บ่วงวงษ์หงส์อามาตย์* ภาคอีสานเรียกว่า *วงษะมาด* ส่วนภาคใต้เรียกว่า *วรวงษ์* เช่นเดียวกับในภาคกลาง

ตัวอย่างเช่น ตำนานพญาภาเผือก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (กณ) กล่าวถึงเรื่องราวตอนที่ฤๅษีลูกแม่กาเผือกทั้ง 5 ตนให้คำมั่นต่อกันที่จะมาพบกัน ณ ที่นัดหมายใต้ต้นนิโครธ และกล่าวว่าภรรยาฤๅษีลูกแม่กาเผือกทั้ง 5 ตนนี้จะได้เป็น “พระเจ้าไผดโลก้า”

ในกาลนั้นอันว่าเจ้าระชี่ตั้งห้าตนพี่น้องก็เจียรจำเชิงกันไปมาว่าฐานะที่นี้หากเป็นอันผะเสวีรูปล้ำเลิศกว่าเสียตวีปดงหลาย เราพี่น้องก็ได้ผะสบปีบกันแล้วและได้มาผะสมชุนมุกกันได้อื้อโบราณมาตำแม่แห่งเรามาอื้อยังป่าดะพระบาตรไว้หื้อเป็นจूरหมั้นแก่นเมื่อปายหน้า จึงว่าเปนมหาฐานอุดมอันผะเสวีรูปล้ำในโลกลงมวนเราพี่น้องก็ควรเอาปฏิญาณแก่กันไว้ปายหน้ากันว่าเราเจ้าข้าอันยังอยู่ป่าไม้หนามหนา ไผหาไผก็หื้อได้หากันในที่นี้แลอย่ากาด มั่นว่าเจ้าตนใดทรงพยาธินักหนาหากักรูปรูกรูปได้ดั่งอัน ก็จึงหื้อบอกไว้สัญญาที่ได้รั่มไม้มิโกรธาต้นใหญ่อันการไผ่องอาจสุดใจ หากเป็นที่สนามทำกังแห่งเราดงหลายมวนจวนกันรอดสมสู่อันมีดอยแวดล้อมอยู่เก้าสิบปายเก้าลูก หากเปนนบวิวารเปนคราฐานตั้งที่นั้น หื้อได้เปนนานไว้กับโลกตราบเราพี่น้องได้เป็นพระเจ้าไผดโลก้า หื้อได้มากาปนาไว้ยังอัฐรูปริกขารอันวิเศษ คือว่าธาตุและเกศกายาวาลอันหื้อเปเหตุที่สักขีหมายหมั้นเที่ยงกฎหมาย เขาเจ้าดงหลายก็มาจำกันสนนี้ พ้อมจ๊ะผู้ถ้วนฎเจ้าตั้งหน้าพระองค์คาน หื้อได้เป็นที่ตานแก่คนและเตวดาในโลก หื้อหายโคกโคก่า เปนที่มหาอุดมฐานะอันวิเศษและผะเสวีรูปล้ำเลิศกว่าจ๊ะที่จ๊ะแห่งดงมวนแต่แล

หรือตัวอย่างในเรื่อง วรรณสชาดก ในปัญญาสชาดก (บก) กล่าวถึงเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็น วรรณศกุมาร และพระศรีอารีย์เสวยพระชาติเป็น วงศ์สุริยามาศกุมาร ซึ่งทั้งสองพระองค์เป็นพี่น้องร่วมอุทร ทรงเป็นพระโอรสในพระเจ้าวงศาธิราชผู้ครองภูษานครกับพระนางวงศ์สุริยาราชเทวี ในพระชาตินั้นทั้งสองพระองค์ต้องประสบกับเคราะห์กรรมโดยมีพระนางกาไวยเทวี เมส็รองของพระบิดา และไวยทัต พระโอรสของพระนางกาไวยเทวี เป็นผู้วางแผนการ ในตอนท้ายทั้งวรรณศกุมาร และวงศ์สุริยามาศกุมารก็สามารถเอาชนะอุปสรรคทั้งปวงได้

ในอดีตกาลล่วงแล้ว มีบรมกษัตริย์ทรงพระนามพระเจ้าวงศาธิราช เสวยราชสมบัติอยู่ในภูษานคร ทรงตั้งพระนางวงศ์สุริยาราชเทวีไว้ในที่เป็นอัครมเหสีให้เป็นใหญ่กว่าพระสนมสิบหกหมื่น พระอัครมเหสีนั้นเป็นที่รักใคร่พอพระทัยของท้าวเธอเป็นอันมาก ในกาลนั้นพระเมตไตรยบรมโพธิสัตว์เจ้าจุติจากเทวโลก มาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมเหสี ครั้นครบถ้วนทศมาสแล้ว พระนางเจ้าก็

ประสูติพระราชกุมารมีพระฉวีวรรณประดุจสีทอง สมบูรณ์ไปด้วยบุญลักษณะอัน
ประเสริฐ มีพระรูปโฉมเป็นที่น่าทึ่งนำมาซึ่งความเลื่อมใส

ครั้นถึงวันที่จะขนานพระนาม พระประยูรญาติทั้งปวงมาประชุมพร้อม
กัน ถวายพระนามพระราชกุมารนั้นว่า วงศ์สุริยามาศกุมาร ภายหลังพระ
โพธิสัตว์เจ้าของเราทั้งหลาย ได้มาปฏิสนธิในพระครรภ์ร่วมพระมารดาเดียวกัน
ครั้นประสูติจากครรภ์มีพระฉวีวรรณประดุจสีทอง สมบูรณ์ไปด้วยบุญ
ลักษณะอันประเสริฐดุจกัน พระประยูรญาติทั้งหลายเหล่านั้นจึงถวายพระนาม
ว่า วรวงศ์ราชกุมาร ...²⁴

ในประชุมชาติกथाเรื่อง ก็มีการกล่าวถึงตัวละครแต่ละตัวใน วรวงศ์ชาติกथा ว่า
กลับชาติมาเป็นใครในสมัยพุทธกาล ในจำนวนนี้มีวงศ์สุริยามาศกุมารมาเกิดเป็นพระเมตไตรย
ด้วย ดังนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสแล้วทรงประกาศ
พระจตุราริยสังข์ เทศนาแล้วทรงประชุมชาติกथाว่า โลกัณฐเศรษฐีในครั้งนั้น กลับชาติ
มาเป็นพระเทวทัต นางกาไวในครั้งนั้นมาเป็นนางจิญจมาณวิกา ยักษ์ผู้เป็นมาร
ในครั้งนั้นมาเป็นสุกร นางมกุฏเทวีมาเป็นนางสุชาดา พระเจ้าวงศ์สุริยามาศมา
เป็นพระเมตไตรยโพธิสัตว์ พระเจ้าวงศ์ศากิราชมาเป็นพระเจ้าสุทโธทนมหาราช
พระนางวงศ์สุริยามาศเป็นพระนางมหายา ดาราวงศ์กุมารมาเป็นพระราหุล
นางคารวิมาเป็นนางยโสธราเทวี พระเจ้าวรวงศ์ราชมาเป็นเราผู้ตถาคตนี้แล²⁵

อย่างไรก็ตาม นอกจากความสัมพันธ์แบบพี่น้องร่วมอุทรแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่ามี
ความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นพี่น้องต่างมารดาอีกด้วย ซึ่งพบเพียงเรื่องเดียวคือใน อนันต-
นาคราชมหาโพธิสัตว์ (บก21) โดยในตำนานกล่าวว่าครั้งนั้นพระโคตรมะพุทธเจ้าเสวยพระชาติ
เป็นพระภูริทัต พระศรีอาริย์เสวยพระชาติเป็นพระอนันตนาคราช บุตรของท้าวยักษ์กโตนกับ
นางศรีสุริโย โดยพระภูริทัตเป็นพี่ชายต่างมารดาของพระอนันตนาคราช

ตำนานในกลุ่มนี้สะท้อนให้เห็นความพยายามในการทำ "พุทธวงศ์" ที่เป็นการนับ
เนื่องกันเป็นวงศ์ด้วยการบำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธเจ้าให้เป็น "วงศ์" แบบมนุษยบุุณ โดย

²⁴กรมศิลปากร, ปัญญาสชาติกथा ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคหนึ่ง (กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ, 2500), หน้า 875-876.

²⁵กรมศิลปากร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 936-937.

กำหนดให้พระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ในภัทระกับปีมื่อตีตชาติรวมกันและเกิดเป็นพี่น้องกันโดยเป็นลูกของแม่กาเผือก และด้วยเหตุดังนี้ผู้เป็นพี่ (พระกกุสันโธพุทธเจ้า) จึงเกิดมาตรัสรู้ก่อน และผู้เป็นน้องสุดท้อง (พระศรีอาริย์) จึงจะมาตรัสรู้ในภายหลัง การสร้างความสัมพันธ์เช่นนี้ช่วยทำให้พระศรีอาริย์มีความศักดิ์สิทธิ์ และมี "ญาติและครอบครัว" เพิ่มขึ้นด้วย

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการเชื่อมโยงความสัมพันธ์โดยวิธีการใช้ "ความเป็นพี่เป็นน้อง" ยังเป็นวิธีการเช่นเดียวกับการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครในนิทานโดยทั่วไป ซึ่งมักอธิบายความสัมพันธ์แบบพี่น้องนี้ไว้เป็นพื้นฐานก่อน แล้วจึงสร้างอนุภาคเหตุการณ์ตามมา เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ขั้นต่อไปว่า "พี่น้อง" จะ "เป็นมิตร" หรือ "ขัดแย้ง" กันต่อไป

อนึ่ง ผู้วิจัยมีข้อสังเกตเรื่องพญากาเผือกที่ว่า เหตุใดจึงต้องเลือกเอา "กาเผือก" เป็นมารดาของพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ในอดีต ในวิทยานิพนธ์เรื่อง **ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์: โครงสร้าง เนื้อหา และบทบาทในสังคมไทย** ของ อนุชา พิมพ์ศักดิ์ ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า การที่มีกาเผือกเป็นตัวละครในตำนานนั้น อาจมีที่มาจากกรณีที่ในตำนานพระพุทธศาสนาของไทย ปรากฏบทบาทของกาอยู่ด้วย²⁶ ทั้งนี้ได้อ้างอิงการวิเคราะห์ของ ประมินทร์ จารุวรรณ ในวิทยานิพนธ์เรื่อง **ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย** ซึ่งกล่าวถึง กา ในตำนานปรัมปราไทยไว้ว่า ในตำนานปรัมปราไทย กามีบทบาทในการปกป้องพุทธศาสนา โดยนอกจากจะเป็นผู้ปฏิญาณพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่เสด็จเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท แล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ดูแลพระธาตุในบริเวณที่ผู้คนไม่ทราบว่ามีพระธาตุประดิษฐานอยู่อีกด้วย ดังปรากฏใน **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย** ที่กล่าวถึงพญากาเผือกที่เฝ้าดูแลพระเกศธาตุ และทำให้พระญาอาทิตย์ตราฐรู้ว่าสถานที่นี้มีพระธาตุอยู่ และมีการสร้างพระธาตุหริภุญชัยขึ้น นอกจากนี้เรื่องราวเกี่ยวกับกาเฝ้าพระธาตุยังมีปรากฏใน **ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช** และ **พระธาตุสิว** ของภาคใต้ อีกด้วย²⁷ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าในตำนานศาสนาของไทยมีบทบาทของกาปรากฏอยู่ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำตำนานที่มีบทบาทของกาปรากฏอยู่มาพิจารณาดังนี้

ในหนังสือ**ตำนานมูลศาสนา** ซึ่งกล่าวถึงที่มาของพระธาตุหริภุญชัย ได้กล่าวถึงเรื่องพระยาภาณุวงศ์ได้นิพนธ์พุทธพยากรณ์แก่ ฤๅษี 5 ตนว่า

²⁶อนุชา พิมพ์ศักดิ์, "ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์: โครงสร้าง เนื้อหา และบทบาทในสังคมไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 67.

²⁷ประมินทร์ จารุวรรณ, "ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 221.

กาเผือกไต่ยีนพุทธพยากรณ์

ในกาลเมื่อพระบรมศาสดาเสด็จมาวันนั้น ยังมีกาเผือกตัวหนึ่งบินตามพระศาสดามาแต่ป่าหิมวันต์ ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จกลับคืนสู่เมืองพาราณสีนั้น กาเผือกตัวนั้นมันก็กลับไปสู่ป่าหิมวันต์ในวันนั้น ข้อความที่พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ไว้ นั้น กาเผือกตัวนั้นมันไต่ยีนมันก็จำได้สิ้น เมื่อมันกลับไปถึงป่าหิมวันต์แล้ว จึงเรียกยักกาตัวหนึ่งซึ่งเป็นหลานเข้ามา แล้วจึงบอกซึ่งถ้อยคำที่พระศาสดาทรงพยากรณ์ไว้ นั้นให้หลานทราบ แล้วก็พากากาตัวนั้นไปให้รู้ที่แล้ว จึงไว้อาญาให้การตัวนั้นอยู่เฝ้าในที่นั้นตลอดมา ครั้นถึงกาลอันพระยาอาทิตตราชเกิดมาแล้ว กาตัวนั้นมันก็กลับคืนไปสู่ที่อยู่แห่งมันวันนั้นแล ตั้งแต่วันนั้นมาเทวดาทรงหลายอันอยู่ในที่นั้น ก็ปฏิบัติรักษาบูชาแผ่หินก้อนนั้นเสมอๆ มิได้ขาดนั้นแล

พระบรมศาสดาแห่งเรา ตั้งแต่พระองค์ได้ตรัสสหัพพัญญุตญาณมาได้ 45 พระวัสสา พระองค์ย่อมเทศนาสั่งสอนหมู่เวไนยสัตว์ทั้งหลายเสมอมิได้ขาด ตราบเท่าถึงกาลอันนอนเหนือของอันจักนิพพานนั้น พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานในละแวกป่าไม้รัง 2 ต้น ในเมืองกุสินารา สมเด็จพระทศพลญาณ พระองค์ไว้พระบรมธาตุให้เป็นที่สักการบูชา แก่หมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ทรงไว้อย่างพระธรรม 84,000 เพื่อสั่งสอนพุทธบริษัทให้ถ้วน 5,000 ปี ทั้งสงฆ์ทั้งหลายเพื่อเป็นบุญเขต แก่ทายกหญิงชายทั้งหลาย ผู้ใฝ่ใจเข้าสู่โลกีย์และโลกุตตรสมมติในอดีตและปัจจุบันนี้

ฤๅษี 5 ตน

ในกาลครั้งหนึ่ง วันนั้นยังมีกุลบุตรทั้งหลาย 5 คนๆ หนึ่งชื่อวาสุเทว คนหนึ่งชื่อสุกกทันต คนหนึ่งชื่ออนุสิสส คนหนึ่งชื่อพุทธชฎิล คนหนึ่งชื่อสุพรหม กุลบุตรทั้ง 5 คนนี้ประกอบด้วยศรัทธา ออกบวชในพระพุทธศาสนา แล้วเขาทั้งหลายรำพึงเห็นว่า วินัยสิกขาบททั้งหลายอันพระศาสดาทรงบัญญัติไว้ นี้ประกอบด้วยกิจอันละเอียดยิ่งนัก และเขาทั้งหลายเห็นว่าจะปฏิบัติตามได้ด้วยยาก จึงพร้อมกันสีกออกจากสมณเพศ แล้วมาบวชเป็นฤๅษี เข้าไปอยู่ในป่าหิมวันต์ ก็ได้สำเร็จปัญจอภิญาและสมาบัติทั้ง 5 ตน

อยู่มาในกาลวันหนึ่งเจ้าฤๅษีทั้ง 5 ตนนั้น มีความปรารถนาจักบริโภคในรสอันเปรี้ยวและเค็ม อันเป็นอาหารของมนุษย์ทั้งหลาย จึงชวนกันออกจากป่าหิมวันต์ มาทางอากาศตรงไปสู่ทิศหนใต้ในวันนั้น ล้ำเจ้าฤๅษีทั้ง 5 ตนนี้ วาสุเทวฤๅษีลงมาอยู่ในดอยอุจจบุรพต คือดอยสุเทพ เราบัดนี้ สุกกทันตฤๅษีนั้นมาอยู่ในที่อันสมควรในเมืองละโว้ อนุสิสสฤๅษี นั้นมาอยู่ในหลิวทวลสินคร

พุทธชฎิลฤษีนั้นมาอยู่ในดอยขุนบรรพต คือดอยป่าไผ่ นี้ สุพรหมฤษีนั้น อยู่ในดอยเขางามเมืองนครไพนแล

วาสุเทวฤษียอมลงมาอาบน้ำในแม่น้ำโรหิณี คือว่าแม่น้ำข่าบัดนี้มีอยู่ในที่ ใกล้ตีนดอยนั้นทุกๆ วัน ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง เจ้าฤษีลงไปอาบน้ำในแม่น้ำที่นั่น ก็เห็น ยังเด็กเล็กๆ นอนหงายอยู่ในรอยตีนช้าง 2 คน ในรอยตีนแรด 2 คน ในรอยตีนวัว 2 คนด้วยสามารถสังเสทชะนั้น เป็นคู่ๆ กัน คือชาย 1 หญิง 1 เมื่อเจ้าฤษีเห็นดังนั้น ก็บังเกิดความสงสาร จึงเอามาเลี้ยงไว้ในอาศรมแห่งตนทั้ง 6 คน แล้วจึงอธิษฐาน ให้น้ำนมบังเกิดขึ้นในนิ้วมือแห่งกุมารทั้ง 6 นั้น กุมารเหล่านั้นก็ดูดกินยังน้ำนมใน นิ้วมือแห่งตนนั้นทุกๆ วัน อยู่มาประมาณ เดือนหนึ่งกุมารทั้ง 6 ก็เจริญบริบูรณ์ พร้อมทุกอย่าง เป็นต้นว่า ตีน มือ หู ตา ก็บริบูรณ์พร้อม ครั้นกุมารเหล่านั้นเจริญ ใหญ่มาแล้ว วาสุเทวฤษีก็ตกแต่งให้สมัครสังวาสอยู่กินด้วยกันเป็นคู่ๆ ตามอย่างที่เขาเคยอยู่ในรอยสัตว์ทั้งหลายนั้นๆ เขาทั้ง 3 ตระกูลนี้ก็อยู่อุปัฏฐากรักษาเจ้าฤษี ตนนั้นตลอดมา

ลำดับแต่นั้นมา ยังมีแม่เนื้อตัวหนึ่งยอมมาดูดกินยังน้ำมูตรที่เจือด้วยน้ำสุก กะแห่งเจ้าฤษี ในที่ถ่ายเบานั้นทุกๆ วัน แม่เนื้อตัวนั้นก็มิท้อขึ้นมา ครั้นครบกำหนด แม่เนื้อตัวนั้นออกลูกมาเป็นมนุษย์ทั้ง 2 คน ชาย 1 หญิง 1 อยู่ในป่าที่นั่น วันหนึ่ง วาสุเทวฤษีออกไปเที่ยวในป่าที่นั่น ก็เห็นยังเด็กทั้ง 2 นอนอยู่ในป่าที่นั่น ก็นำเอามา เลี้ยงไว้ในอาศรมแห่งตน จนเด็กทั้ง 2 นั้นเจริญขึ้นมา มีรูปร่างลักษณะงดงามยิ่ง นัก วาสุเทวฤษีก็ตั้งชื่อให้เด็กทั้ง 2 นั้น ผู้ชายให้ชื่อว่ากุนาลรสี ผู้หญิงให้ชื่อว่า มิคุปติรสีณี แล้วเจ้าฤษีจึงตกแต่งให้คนทั้ง 2 นั้นสมัครสังวาสอยู่กินด้วยกันสืบมา และเนรมิตยงนครอันหนึ่ง ให้เป็นที่อยู่แห่งเขาทั้ง 2 นั้น ให้ชื่อนครนั้นว่า มิคสังคร- นคร แทบตีนดอยอุจจุบรรพตนั้นด้วย²⁸

ส่วนใน ตำนานพระธาตุสุวี (พระธาตุกาวิ๊ปก) ตำบลสุวี อำเภอสุวี จังหวัดชุมพร²⁹ กล่าวถึงเรื่องกาเผือกเฝ้าพระธาตุ ดังนี้

²⁸ กรมศิลปากร, ตำนานมูลศาสนา (พระสังฆาธิการเขตยานนาวา จัดพิมพ์เป็นธรรมทานงาน พระราชทานเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร (ไสว ฐิติธมฺโม ป.๕.7) อดีตเจ้าอาวาสวัดยานนาวา กรุงเทพฯ, 11 ตุลาคม 2530), หน้า 127.

²⁹ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช, "ตำนานพระธาตุสุวี," (พระธาตุกาวิ๊ปก) ใน โบราณสถานจังหวัดชุมพร: เอกสารประกอบการอบรมทบทวนอาสาสมัครท้องถิ่น ในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อส.ม.ศ.) จังหวัดชุมพร, วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ.2541. (เอกสาร อดสำเนา).

เมื่อครั้งที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราช แห่งนครศรีธรรมราชมหานคร เสด็จยกทัพมารีพลมาพักที่วัดร้างแห่งหนึ่งในเขตอำเภอสวีปัจจุบัน ได้พบกาเผือกและกาฝูงหนึ่งเกาะอยู่บนกองอิฐกระพือปีกและส่งเสียงร้อง พระองค์จึงให้เรือเศษกองอิฐที่กองทับถมกันออกพบฐานเจดีย์ใหญ่ เมื่อขุดลึกลงไปได้พบผอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จึงให้แม่ทัพนายกองไพร่พลช่วยกัน สร้างเจดีย์ขึ้นมาใหม่แทนที่เดิม แล้วจัดงานสมโภชเป็นการใหญ่เป็น เวลา 7 วัน 7 คืน จากนั้นพระราชทานชื่อว่า พระบรมธาตุกาวิปีก (วิปีก แปลว่า กระพือปีก) ต่อมาเรียกกันว่า พระธาตุกาวิ และคำว่า กาวิ ได้เพี้ยนจนเป็นกลายเป็นสวีในปัจจุบัน

ในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช มีเนื้อหาตอนหนึ่งกล่าวถึง กา ซึ่งจิตติทหารของท้าวโสกราช เมื่อคราวที่ท้าวโสกราชให้ไปสำรวจที่ตั้งพระบรมธาตุ มีเนื้อเรื่องดังนี้

ท้าวธรรมโสกราชมีพระอนุชาชื่อธรรนตบ้านเมืองเกิดไข้ห้าจึงอพยพหนีไข้เดินทาง 7 เดือนก็ตั้งเมืองที่เขาชวาปราบ ให้พระพุทศคัมเพียรและพระพุทศสารซึ่งเป็นพระอาจารย์สร้างวัดเวียงสระ ทำพระพุทธรูป

กล่าวถึงพระอินทร์เห็นว่าพระบรมธาตุที่ฝังไว้ที่หาดทรายแก้วไม่มีใครรู้จักดลบันดาลให้พรานสุรีไปพบดวงแก้วที่นำมากมาซ่อนไว้ใต้เท้าลูกฟัก ดูรอบๆ บริเวณแล้วเห็นว่าเหมาะที่จะตั้งเมืองจึงไปกราบทูลท้าวโสกราชทรงทราบท้าวโสกราชให้พลชั้นธรรนตไพร่พลไปสำรวจ หลังจากทราบรายงานแล้วจึงทราบว่าเป็นที่ตั้งพระบรมธาตุ จึงให้แผ้วถางบริเวณนั้นแต่ถูกกาจิกตีและเกิดโรคห่า ต่อมาอีกหนึ่งปีมีพระเถระรูปหนึ่งแนะนำให้แก่อาถรรพณ์จึงสร้างเมืองได้

จากตำนานที่แสดงข้างต้น เมื่อเปรียบเทียบกับ ตำนานพญากาเผือกแล้ว พบว่าเรื่องกาเผือกได้ยืมพุทธพยากรณ์ใน ตำนานมูลศาสนา มีความใกล้เคียงกับตำนานเรื่องอื่นๆ เพราะมีเรื่องฤๅษี 5 ตน ซึ่งคล้ายกับฤๅษีลูกแม่กาเผือก 5 ตนใน ตำนานพญากาเผือก เล่ารวมอยู่ด้วย นอกจากนี้เรื่องดังกล่าวก็เล่าแพร่หลายอยู่ในภาคเหนือ ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีความแพร่หลายของ ตำนานพญากาเผือก อยู่มากเช่นเดียวกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าทั้ง ตำนานพญากาเผือก กับ เรื่องกาเผือกได้ยืมพุทธพยากรณ์ในตำนานมูลศาสนา อาจได้รับอิทธิพลต่อกัน

อย่างไรก็ตาม แม้จะพบว่าเรื่อง "กาเผือก" มีอยู่ในความรับรู้ของคนไทยผ่านตำนานศาสนามานานแล้วก็ตาม แต่ "กาเผือก" ก็มีได้เป็นสัตว์ที่พบได้บ่อยในตำนานไทย หรือเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ในความรับรู้ของคนไทยส่วนใหญ่ดังเช่น หงส์ นาค หรือ ช้างเผือก

ในเนื้อเรื่องของตำนานพญากาเผือกในเกือบทุกสำนวน กล่าวตรงกันว่า เมื่อแม่กาเผือกตายแล้วไปเกิดเป็น “ผกาพรหม” มีบางสำนวนว่าเป็น “ขติกาพรหม” ซึ่งคำว่า “กา” ในคำทั้งสองนี้เองที่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเป็นที่มาว่าของการใช้แม่กาให้เป็นผู้ให้กำเนิดของพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ส่วนที่ต้องเป็น “กาเผือก” นั้น เนื่องจากคนไทยมีความเชื่อว่าสัตว์ที่เกิดมาเป็นสีขาว หรือที่เรียกว่า “เผือก” แปรไปจากสัตว์ชนิดเดียวกัน ถือว่าสัตว์ตัวนั้นศักดิ์สิทธิ์ หรือมีบุญบารมี เช่น ช้างเผือก ในคติพราหมณ์และพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็น 1 ใน 7 ของสัตตรัตนหรือแก้ว 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิราช³⁰ แก้วเผือก (ฟานด่อน) หรือ กระรอกเผือก (กระรอกด่อน) ใน ตำนานหนองหานเมืองหนองหารหลวง จังหวัดสกลนคร อีกทั้งสีขาวก็ยังเป็นสีที่หมายถึงความสะอาดบริสุทธิ์อีกด้วย

อนึ่ง คำ “ผกาพรหม” ในที่นี้หมายถึง พกาพรหม หรือ พกพรหม และ “ขติกาพรหม” ในที่นี้หมายถึง สมุฏิกการพรหม* ที่ต่างก็มีเรื่องราวกล่าวถึงในพระไตรปิฎกและอรรถกถาพรหมทั้ง 2 องค์นี้เป็นคนละองค์กัน ใน ตำนานพญากาเผือก สำนวนส่วนใหญ่จะกล่าวถึง “ผกาพรหม” มากกว่า มีเพียง 3 สำนวนเท่านั้นที่กล่าวถึง “ขติกาพรหม” ทั้ง 3 สำนวนนี้ก็จะมีความสำคัญร่วมกันคือ ขติกาพรหมจะมาถวายเครื่องอัฐบริขารแด่พระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ในคราวที่แต่ละพระองค์ตัดสินพระทัยออกผนวช ในแง่ที่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคงเป็นการ “ผนวกเรื่อง” กับเรื่อง “สมุฏิกการพรหม” ในพุทธประวัติที่เป็นผู้ถวายเครื่องอัฐบริขารแด่พระพุทธเจ้าคราวที่เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ และมีเสียงพ้องกับ “กา” จึงนำมาผูกกับตำนานพญากาเผือก

³⁰ใน จักรวัตตสูตร มีข้อความกล่าวไว้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว มีพระราชจักรพรรดิพระนามว่า ทัลหนเมนิ ผู้ทรงธรรม เป็นพระราชบิดาโดยธรรม เป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทร 4 เป็นขอบเขต ทรงชำนะแล้ว มีราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คณุนบดีแก้ว ปริณายกแก้ว เป็นที่ 7”. พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 3 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค จักกวัตตสูตร (26)

* สมุฏิกการพรหม ผู้นี้ในอดีตชาติได้เกิดในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ เกิดเป็นชายชื่อ สมุฏิกการะ มีเพื่อนรักคนหนึ่ง ชื่อ โชติपालะ (คือพระโคตมพุทธเจ้า) ทั้งสองเป็นเพื่อนที่รักกันมาก แต่มีอุปนิสัยในทางธรรมที่แตกต่าง สมุฏิกการะนั้นเป็นผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก แต่โชติपालะเป็นผู้ที่ไม่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเลย ภายหลังสมุฏิกการะพาโชติपालะไปพบพระพุทธเจ้าได้สำเร็จ จนเมื่อโชติपालะฟังธรรมแล้วจึงขอออกบวชอุทิศตนเป็นพุทธบูชาตลอดชีวิต ส่วนสมุฏิกการะในกาลนั้น ซึ่งเป็นพระอนาคามี ได้ไปบังเกิดในสุทธาวาสภูมิชั้นที่ 5 ออกนิฏฐภูมิ ต่อมาในชาติที่ โชติपालะ เกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ครั้นเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ทรงเปลื้องฉลองพระองค์และผ้าโพกพระเศียร โยนขึ้นไปในอากาศ ท้าวสมุฏิกการพรหมก็ได้รับไว้ แล้วนำพระอัฐบริขาร มีบาตรและจีวรเป็นต้น มาถวายแด่เจ้าชายสิทธัตถะ และรับฉลองพระองค์และผ้าโพกพระเศียรไปประดิษฐานไว้ในทูลสะเจดีย์ ที่เนรมิตสร้างไว้ในชั้นออกนิฏฐภูมิ

ส่วน “พกาพรหม” * นั้น เป็นเรื่องที่มีกล่าวถึงอยู่ในพระไตรปิฎกเรียกว่า “พกพรหม” มีปรากฏอยู่ใน พกพรหมสูตร ชาตคเรื่องที่ 405 ในนิบาตชาตค พกสูตร ในสังยุตต-นิกาย สคาถวรรค พรหมนิมิตตนิคสูตร ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก และพกาพรหมสูตร³¹ ซึ่งเนื้อหาของทั้ง 4 เรื่องนั้นมีเหตุการณ์หลักบางเหตุการณ์ตรงกัน คือต่างก็กล่าวถึงเรื่องพกพรหม มีทิฐิมานะเรื่องอายุขัยของตน และต่อมาพระพุทธเจ้าเสด็จไปเตือนสติและแสดงปาฏิหาริย์แก่พกพรหม พกพรหมจึงคลายทิฐิมานะลง โดยในพกพรหมชาตคและพกสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์ในการหยั่งรู้ด้วยญาณพิเศษ คือหยั่งรู้อดีต คือบุพกรรมของพกพรหมถึง 4 ชาตค** หยั่งรู้ปัจจุบันว่า พกพรหมกำลังคิดว่าตนนี้ไม่ตาย ไม่ทุกข์ ไม่ชรา หยั่งรู้อนาคตว่าพกพรหมมีอายุแสนนิริพพุต ดังคุณวิเศษอันกล่าวนี้ พกพรหมจึงยอมลดทิฐิแก่พระพุทธเจ้า ในขณะที่พรหมนิมิตตนิคสูตรและพกาพรหมสูตร เป็นการแสดงปาฏิหาริย์ด้วยการซ่อนหา

ต่อมาในวรรณกรรมสายพระสุตตันตปิฎก ชั้นอรรถกถาที่เป็นอธิบายขยายความวรรณกรรมในยุคต้นคือ พระไตรปิฎก นั้นก็ยังปรากฏว่านอกจากอรรถกถาพกพรหมชาตคแล้วยังปรากฏว่ามีอรรถกถาพกสูตร ในคัมภีร์ปัญจสุทนี และอรรถกถาพรหมนิมิตตนิคสูตร ในคัมภีร์สารตคปกาสินีด้วย ซึ่งเหตุการณ์หลักเรื่องการทรมานพกพรหมก็ยังคงปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา นอกจากนี้ยังมีปรากฏอนุภาคนี้ในคัมภีร์ฎีกาพาทุของพระพุทธสิริเถระ³² ซึ่งอยู่ในคัมภีร์รุ่นอรรถกถาอีกด้วย ต่อมาเรื่องพระพุทธเจ้าทรมานพกพรหมนี้ได้แพร่หลายมากขึ้น ดังปรากฏว่าเรื่องพระพุทธเจ้าทรมานพกพรหมมีปรากฏในวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับโลกศาสตร์ โดยเฉพาะ วรรณกรรมที่กล่าวถึงโลกศาสตร์นี้มีหลายเรื่องหากแต่ที่ปรากฏเหตุการณ์การซ่อนหา

* ในภาษาไทยใหญ่ มีคำว่า “พะก่า” หรือ “พะกา” ซึ่งเป็นคำนำหน้าชื่อของบุคคลที่เคยเป็นเจ้าของกิจการงานเทศน์มหาชาติ ถือเป็นคำที่เรียกเพื่อยกย่องคุณความดีดังกล่าว (ประคอง นิมนานเหมินท์ และเรื่องวิทยาลิมปนาท (บรรณาธิการ), คนไทได้คง: ไทใหญ่ในยูนนาน (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538). ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คำ “พะก่า” อาจเป็นที่มาของ พกาพรหม ในวัฒนธรรมของชนชาติไทก็เป็นได้

³¹ พกาพรหมสูตร นี้ไม่พบว่ามีอยู่ในพระไตรปิฎกฉบับของไทย แต่มีปรากฏชื่อและเรื่องย่ออยู่ใน Malalasekera, George Peiris, Dictionary of Pali proper names Vol. 1-2. (London: Pali Text Society, 1974), p. 261.

** บุพกรรม 1 ใน 4 ชาตคของพกพรหมที่อ้างถึงในพกพรหมชาตคและพกสูตรนั้น เป็นเรื่องตรงกับในเกสวชาตค ในนิบาตชาตค ซึ่งกล่าวถึงดาบสชื่อ เกสวะ สมัยนั้นพระโพธิสัตว์เป็นมาณพชื่อว่า กัปะปะ เป็นศิษย์ของท่านเกสวะ ปฏิบัติรับใช้อาจารย์ ประพฤติเป็นที่ชอบใจ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา เกสวดาบสไม่อยู่ไกลจากศิษย์ได้ด้วยเพราะความคุ้นเคย ในประชุมชาตคได้กล่าวไว้ว่า เกสวดาบส ได้มาเป็นท้าวพมมหาพรหม ส่วนกัปะปะดาบสได้มาเป็นพระพุทธเจ้า

³² สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย. (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 298.

พบเพียงใน โลกบัญญัติ โลกสัจฐานโชตรตนคณฐี* และไตรภูมิโลกวินิจจยกถา ซึ่งพบว่ามี เนื้อหาค่อนข้างคล้ายกันและดำเนินเรื่องไปคล้ายกับพรหมนิมิตตนิคสูตรและภพพรหมสูตร หากแต่เริ่มมีเหตุการณ์สำคัญเพิ่มขึ้น และชื่อของตัวละครเริ่มเปลี่ยนไปคือ จากเดิมที่ใน วรรณกรรมรุ่นพระไตรปิฎกและรุ่นอรรถกถาเรียกว่า "ภพพรหม" แต่ในวรรณกรรมสายโลกศาสตร์ เหล่านี้กลับเรียกชื่อว่า "มหามหิศร" บ้าง "มหิสสระ" บ้าง "มหิศรเทพบุตร" บ้าง ซึ่งล้วนแต่หมายถึง "พระอิศวร" ปะปนกับชื่อของ "ภพพรหม" จนทำให้เกิดความรับรู้ว่ ภพพรหม กับ พระอิศวร คือ บุคคลคนเดียวกัน³³

โดยนัยที่มีความรับรู้ว่ ภพพรหม กับ พระอิศวร คือบุคคลคนเดียวกัน และ ภพพรหม เป็นพญากาเผือกซึ่งให้กำเนิดพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์นั่นเอง จึงทำให้วิเคราะห์ในแง่ ของการสร้างสรรคดี้านานพญากาเผือกในแง่ที่ว่า ด้านานพญากาเผือกเป็นตำนานที่แสดงให้เห็น การผสมผสานระหว่างความเชื่อเก่ากับความเชื่อใหม่ด้วย กล่าวคือ ในสังคมไทยในอดีตก่อนที่จะ รับความเชื่อพระพุทธศาสนานั้น นอกจากความเชื่อดั้งเดิม คือความเชื่อเรื่อง ผี และขวัญ แล้ว ยังมี ความเชื่อในทางศาสนาพราหมณ์ฮินดูอยู่ร่วมในสังคมไทยอีกด้วย การกำหนดให้ ภพพรหม ซึ่ง เป็นตัวละครที่สามารถแทนที่หรือทับซ้อนกับพระอิศวร ซึ่งเป็นพระเป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์ ฮินดูให้เป็นมารดาของพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ย่อมแสดงให้เห็นว่า เรื่องพญากาเผือก เป็นเรื่อง ที่แสดงนัยยะสำคัญว่าพุทธศาสนาเป็น บุตร หรือมีที่มาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเปรียบเหมือน มารดา นั่นเอง

ส่วนเรื่องผู้อุปถัมภ์ลูกแม่กาเผือกทั้ง 5 คนได้แก่แม่ไก่ แม่เต่า แม่นาค แม่โค แม่ สิงห์ นั้นสันนิษฐานว่ามีที่มาจากการฟ้องเสียงของพระนามพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์กับชื่อสัตว์ ต่างๆ ในภาษาบาลีดังนี้

พระกกุสันโพุทธเจ้า	เสียง กกุ	ฟ้องกับ กุกกุฏ	แปลว่า ไก่, ไก่ป่า ³⁴
พระโกนาคมพุทธเจ้า	เสียง นาคม	ฟ้องกับ นาค	แปลว่า นาค (งูใหญ่มีหงอน)
พระกัสสปพุทธเจ้า	เสียง กสฺสป	ฟ้องกับ กจฺจป	แปลว่า เต่า
พระโคตมะพุทธเจ้า	เสียง โคตม	ฟ้องกับ โค	แปลว่า วัว
พระศรีอาริยมตไตรย	เสียง ศรี	ฟ้องกับ สีน	แปลว่า ราชสีห์, สิงห์

* อนุภาคการชอนหาที่ปรากฏในคัมภีร์โลกสัจฐานโชตรตนคณฐีนี้ ผู้วิจัยไม่แน่ใจว่าได้รับอิทธิพล จากคัมภีร์โลกสัจฐานหรือไม่เนื่องจากยังไม่พบว่ามีกรแปลต้นฉบับเรื่องโลกสัจฐานแต่อย่างใด

³³โปรดดูเพิ่มเติมใน อภิลักขณ์ เกษมผลกุล, "เมื่อพระอิศวรชวนพระพุทธเจ้าชอนหา: ปรีศนาธรรมจาก วรรณกรรมที่ปรากฏอนุภาคชอนหาระหว่างพระอิศวรกับพระพุทธเจ้า," The Journal วารสารวิชาการคณะ ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 2, 2 (สิงหาคม 2548).

³⁴ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.

อนึ่ง ในบางสำนวนที่กล่าวว่าพระศรีอารีย์ได้รับการอุปถัมภ์จาก “หญิงชกผ้า” ทั้งที่โดยธรรมจะได้รับการอุปถัมภ์จากแม่ราชสีห์ นั้น ในแง่ “หญิงชกผ้า” น่าจะเป็นสัญลักษณ์ที่หมายถึงการชำระล้างศาสนาหรือโลกให้บริสุทธิ์ ดังเช่นบทบาทของน้ำในพิธีกรรมในสังคมและวัฒนธรรมไทย เช่น พิธีรดน้ำในงานแต่งงาน พิธีรดน้ำขอพรในวันสงกรานต์ เป็นต้น ดังนั้น จึงได้กำหนดให้ “หญิงชกผ้า” เป็นผู้อุปถัมภ์เลี้ยงดูพระศรีอารีย์ ผู้ซึ่งเชื่อกันว่าจะมาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และในสมัยของพระองค์จะมีแต่พลเมืองที่มีศีลธรรม และจะทรงชำระพระศาสนาให้บริสุทธิ์อีกครั้ง นอกจากนี้ ในตำนานพญากาเหือกบางสำนวนก็กล่าวว่า ผู้อุปถัมภ์พระศรีอารีย์คือ “หมอต้าแย” โดยนัยของความหมาย หมอต้าแยน่าจะสัมพันธ์กับการเป็นสัญลักษณ์ของการ “เกิดใหม่” ซึ่งก็สัมพันธ์กับการอุปถัมภ์ของพระศรีอารีย์พร้อมๆ กับโลกใหม่ในอุดมคติด้วย รวมถึงบางสำนวนก็กล่าวว่า ผู้อุปถัมภ์พระศรีอารีย์ คือ “นางสิงหพรหมณี” ในแง่ผู้เล่าหรือผู้แต่ง อาจได้รับอิทธิพลมาจากกลุ่มเรื่อง ปพ ทำให้ทราบว่าพระศรีอารีย์จะทรงมาเกิดในตระกูลพรหมณี

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาข้อมูลเรื่องพญากาเหือก ผู้วิจัยมีข้อสังเกตประการหนึ่งว่า นอกจากเรื่องการออกเสียงที่คล้ายกันระหว่างพระนามของพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ กับชื่อของสัตว์ในภาษาบาลีแล้ว ยังอาจมองในอีกแง่หนึ่งว่า สัตว์ทั้ง 5 ชนิดเป็นสัตว์สัญลักษณ์ประจำกลุ่มชน (totemism) ที่มารวมตัวกันในสังคมดั้งเดิม และใช้ตำนานพระยาकाเหือกเป็นเครื่องมือในการอธิบายความสัมพันธ์ของกลุ่มชนทั้ง 5 กลุ่มชน ซึ่งการใช้สัตว์สัญลักษณ์ประจำกลุ่มชนในสังคมไทยนั้นที่พบได้ชัดเจนคือ ในกลุ่มเมือง 12 นักษัตริ์ ทั้ง 12 เมือง ที่เป็นเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราชทางภาคใต้ของไทย ในสมัยเจ้าจันทรภาณุ ได้แก่ เมืองสายบุรี ไร่ตราบนุ เมืองปัตตานี ไร่ตราบัว เมืองกลันตัน ไร่ตราเสือ เมืองปะหัง ไร่ตรากระต่าย เมืองไทรบุรี ไร่ตรางูใหญ่ เมืองพัทลุง ไร่ตรางูเล็ก เมืองตรัง ไร่ตราม้า เมืองชุมพร ไร่ตราแพะ เมืองบันทายสมอ ไร่ตราลิง เมืองสะอูเลา ไร่ตราไก่ เมืองตะกั่วป่า ไร่ตรา เมืองกระบุรี ไร่ตราหมู

นอกจากนี้ในล้านนา ภาคเหนือของประเทศไทย ก็มีคติเรื่องพระธาตุประจำปีเกิด 12 นักษัตริ์ซึ่งน่าจะเป็นกลไกหนึ่งของการเดินทางติดต่อกันทำให้คนแต่ละเมืองที่อยู่ในเขตวัฒนธรรมเดียวกัน มีความสัมพันธ์ไปมาหาสู่กันได้อย่างใกล้ชิดขึ้น พระธาตุประจำปีเกิด 12 นักษัตริ์นี้อยู่ในสถานที่ที่แตกต่างกัน ดังนี้ ปีไฉ้ (ปีชวด นักษัตริ์หนู) อยู่ที่พระธาตุศรีจอมทอง อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ปีเป้า (ปีฉลู นักษัตริ์วัว) อยู่ที่พระธาตุลำปางหลวง อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง ปียี่ (ปีชกาล นักษัตริ์เสือ) อยู่ที่พระธาตุช่อแฮ อำเภอมือง จังหวัดแพร่ ปีเหม้า (ปีเถาะ นักษัตริ์กระต่าย) อยู่ที่พระธาตุแช่แห้ง อำเภอมูเพียง จังหวัดน่าน ปีสี่ (ปีมะโรง นักษัตริ์พญานาค) อยู่ที่พระเจดีย์วัดพระสิงห์ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ ปีไส้ (ปีมะเส็ง นักษัตริ์งูเล็ก) อยู่ที่ โพิบัลลังก์ วิหารมหาโพธิเจดีย์ รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย ปีสะง่า (ปีมะเมีย นักษัตริ์ม้า) อยู่ที่พระธาตุเจดีย์ชเวดากอง กรุงย่างกุ้ง ประเทศพม่า ปีเม็ด (ปีมะแม นักษัตริ์แพะ) อยู่ที่พระธาตุดอย

สุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ปีสัน (ปิวอก นักชัตรีลิง) อยู่ที่พระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ปีเฝ้า (ปีระกา นักชัตรีไก่) อยู่ที่พระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ปีเส็ด (ปีจ้อ นักชัตรีหมา) พระเกษตรแก้วพามณีเจดีย์ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปีไค้ (ปีกุน นักชัตรีช้าง) อยู่ที่พระธาตุตอดดุง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ซึ่งสัตว์สัญลักษณ์ประจำเมืองหรือประจำพระธาตุเหล่านี้ อาจเป็นที่มาของการสร้างสรรค์ตำนานพระยาภาณุเอกก็อาจเป็นได้

ข. ความสัมพันธ์แบบคู่ขัดแย้ง

ความสัมพันธ์แบบคู่ขัดแย้ง เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างพระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรีอารีย์แบบหนึ่งโดยเป็นความสัมพันธ์ในเชิงลบ ตำนานกลุ่มนี้ได้แก่ เรื่อง พระพุทธ พระศรีอารีย์ พระพุทธเจ้าสลัดดอกบัว ตำนานเรื่องนี้พบไม่มากในสังคมไทย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเพราะเนื้อหาค่อนข้างเป็นขัดแย้งกับพระปัจจุบันพุทธเจ้า คือ พระโคตมะพุทธเจ้า

...ในชาตินั้นเราทั้งสองจึงเอาดอกบัวมาคนละดอก เข้าไปอธิษฐานในพระวิหารว่า ถ้าใครจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก่อน ก็ขอให้ดอกบัวของผู้นั้นบานก่อน ครั้นวันรุ่งขึ้นพระตถาคตได้เข้าไปดูดอกบัวนั้น แต่ยังไม่ทันสว่างแจ้ง เห็นดอกบัวของพระศรีบานก่อน ด้วยความที่อยากเป็นพระพุทธเจ้าก่อนพระศรี จึงลักเปลี่ยนดอกบัวของพระศรีมาไว้ที่พระตถาคต สับเปลี่ยนกันเสีย...

ฝ่ายพระศรีนั้นเขาฉานแก่ รู้ว่ามีการสับเปลี่ยนบัว จึงทำนายว่า สหายท่านจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก่อนเราจริง แต่ที่ว่าผู้มนุษย์ยุคนั้นจะเป็นคนขี้ลึกขี้ล่าย และใช้เงินดำ เงินแดง เงินกระดาศกัน อย่างพรา้เพรื่อ มนุษย์จะไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน จะทุจริต คิดมิชอบนานาประการ พระสงฆ์องค์เณรพุทธบริษัทในศาสนานั้น จะหาความเที่ยงแท้แน่นอนไม่ได้ ...เพราะกรรมที่พระพุทธโคตมได้สับเปลี่ยนบัว ถึงแม้ว่าพระองค์และเหล่าพระอรหันตสาวกจะเข้าพระนิพพานไปแล้วก็ตาม แต่กรรมนั้นยังติดอยู่ในศาสนาของพระองค์ トラบเท่าทุกวันนี้ ที่เหลือไว้แต่สมมติสงฆ์ในศาสนาของพระองค์ จึงรู้จริงบ้าง ไม่จริงบ้าง ศาสนาสามส่วนก็ถูกพรานหมณ์ ยักษ์ และมารเอาไปครอง เหลือจริงเพียงส่วนเดียวเท่านั้น ข้อวัตรปฏิบัติจึงถูกปนเป็น จนแยกแยะไม่ออก ผู้คนเกิดมาสมัยหลัง จึงไม่เข้าใจทางปฏิบัติที่ถูกมรรค ถูกผล ถูกนิพพานในฝ่ายสัมมาทิฐิแต่ส่วนเดียว...

เนื้อหาในตำนานมีนัยยะของการ “ปฏิเสธ” ศาสนาของพระโคตมและการ “ยอมรับ” พระศรีอารีย์ ทั้งยังสะท้อนให้เห็นเป็นนัยว่าการมาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนั้น

ไม่ชอบธรรม นัยยะของการปฏิเสธเช่นนี้อาจมีพื้นฐานมาจากความรู้สึก “ด้อย” ต่อสภาพชีวิตที่ต้องประสบอยู่ในปัจจุบัน กล่าวคือ ความคิดที่มองว่าสมัยของพระพุทธเจ้าสมณโคดมไม่สมบูรณ์แบบ ซึ่งนำมาสู่การตั้งคำถามต่อ “ความชอบธรรม” ของพระสมณโคดม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังมองว่า ความขัดแย้งระหว่างพระพุทธเจ้าสมณโคดมกับพระศรีอาริย์ในตำนาน อาจสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งภายในจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ที่มีความสับสนไม่แน่ใจระหว่างการไปนิพพานในศาสนาของพระสมณโคดมในชาตินี้ (ซึ่งเป็นอุดมคติสูงสุดทางพระพุทธศาสนา) กับการรอความสุขสบายในยุคศาสนาพระศรีอาริย์มาตรัสรู้ในชาติหน้า ก็อาจเป็นไปได้

นอกจากนี้ ตำนานเรื่องพระโคดม พระศรีอาริย์สลัสดอกบัว ยังอาจเป็นคำอธิบายในรูปแบบที่เป็นรูปธรรมและเข้าใจได้ง่ายสำหรับชาวบ้าน ที่จะอธิบายลำดับของการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทั้ง 2 องค์นี้ที่ในพระไตรปิฎก กล่าวว่า พระพุทธเจ้าสมณโคดมทรงเป็นพระพุทธเจ้าประเภทปัญญาคะ จึงมาตรัสรู้ก่อน ขณะที่พระศรีอาริย์เป็นพระพุทธเจ้าประเภทวิริยาคะ จึงมาตรัสรู้ทีหลังเนื่องจากทรงบำเพ็ญบารมีนานกว่าพระพุทธเจ้าประเภทอื่นๆ ทำให้ทรงมีบารมีมาก และสามารถพาคนไปนิพพานได้มากกว่าพระพุทธเจ้าประเภทอื่น นอกจากนี้ยังพบว่ามีตำนานพระโคดมพระศรีอาริย์สลัสดอกบัว จำนวนหนึ่ง คือ กรรมของพระโคดม (สท2-สท3) มีการเพิ่มเนื้อหาตอนต้นเรื่องด้วย (สท a – สท g) คือ เหตุการณ์ที่มาของการเล่าเรื่อง ลักษณะคล้ายกับ “ปัจจุบันวัตถุ” ในต้นเรื่องนิทานชาดก โดยเริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้ากับพระอานนท์เดินทางมายังแม่น้ำแห่งหนึ่ง จากนั้นพระองค์ลงสระน้ำและนำผ้าอาบน้ำตากไว้บนฝั่งแม่น้ำ ต่อมาแม่ลูกอ่อนผู้หนึ่งอุ้มลูกออกจากชายป่า ถ่ายอุจจาระลงบนผ้าอาบของพระองค์ ทั้งยังหัวนเล่นเลอะเทอะ เหลืออยู่ชายเดียว มีนกกางปอน (นกกางขาว) ตัวหนึ่งบินมาจับลงที่ศีรษะของแม่ลูกตัวหนึ่งแล้วเหลียวหน้ามองไปโดยรอบทั่วทุกทิศ ภายหลังมีรัศมีพุ่งปราดออกจากพระเศียรทั้งสี่ของพระพุทธเจ้า พระอานนท์ผู้อุปัฏฐาก จึงทูลถามเหตุการณ์อันประหลาดนั้น พระองค์ทรงตรัสพยากรณ์ว่า ผ้าอาบของตถาคต ได้แก่ ศาสนาที่ตถาคตวางไว้ ลูกแม่ลูกอ่อนที่มาถ่ายมูลเลอะเทอะหมดถึง 3 ชายนั้น ได้แก่ กองทัพ ซึ่งจะมารบราฆ่าฟันกันตาย ศาสนาจะเสื่อมทรุดไปถึง 3 ใน 4 ส่วน นกกางขาวที่บินมาจับหัวแม่ลูกนั้น คือ พระศรีอาริย์เมตไตรยโพธิสัตว์ จะมาปราบอธรรม และช่วยสืบอายุศาสนาจนครบ 5,000 ปี จากนั้นจึงเริ่มเล่าตำนาน ซึ่งลักษณะนี้เป็นวิธีการที่พบในเรื่องประเภทพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งเป็นการทำให้ตำนานซึ่งเป็นคำอธิบายนี้กลมกลืนกับตำนานท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมอีกด้วย

อนึ่ง เรื่อง “ดอกบัว” ที่สัมพันธ์กับลำดับการมาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านี้ มีกล่าวถึงอยู่ในไตรภูมิพระร่วง ด้วย ดังนี้

จะกล่าวถึงพรหมตนชื่อว่า มหาพรหมามีราชลงมาดูน้ำนั้น ถ้าแลเห็น ดอกบัวดอก 1 พรหมนั้นจึงทำนายว่า ในกัลป์นี้มีพระพุทธเจ้าอุบัติพระองค์ 1 แลฯ ถ้าแลดอกบัว 2 ดอก จึงทำนายว่ามีพระพุทธเจ้า 2 พระองค์แลฯ (ถ้ามีถึง 3 ดอกทำนายว่าพระเจ้าอุบัติถึง 3 พระองค์แลฯ) ถ้ามีถึง 4 ดอก ทำนายว่าพระเจ้าจะอุบัติถึง 4 พระองค์แล (ถ้ามีถึง 5 ดอก ทำนายว่าพระเจ้าจะอุบัติถึง 5 พระองค์แลฯ) ถ้าแลว่าหาดอกบัวมิได้ ทำนายว่าในกัลป์นี้จะหาพระพุทธเจ้ามิได้แลฯ ถ้าแลมีดอกบัวดอก 1 กัลป์นั้นชื่อ สารกัลป์ แลฯ กัลป์ใดมีดอกบัว 2 ดอก กัลป์นั้นชื่อ มณฑกัลป์แลฯ กัลป์ใดแลมีดอกบัว 3 ดอก กัลป์นั้นชื่อว่า วรกัลป์แลฯ กัลป์ใดแลมีดอกบัว 4 ดอก กัลป์นั้นชื่อสารมณฑกัลป์ฯ กัลป์ใดแลมีดอกบัว 5 ดอก กัลป์นั้นชื่อภทกัลป์ฯ แลกัลป์ใดหาดอกบัวมิได้กัลป์นั้นชื่อว่า สุญกัลป์แลฯ ในดอกบัวนั้นมีอัฐบริหาร มหาพรหมย่อมเอาอัฐบริหารขึ้นไปไว้ในพรหมโลกย์ เมื่อใดต่อพระโพธิสัตว์เจ้าออกบวช แลตรัสเป็นพระพุทธเจ้าได้ มหาพรหมจึงเอาลงมาถวายในวันออกบวชนั้นแลฯ³⁵

นอกจากนี้ยังพบว่ามีปรากฏอยู่ใน ตำนานพระมหาญาณคัมภีร์* ในตอนที่กล่าวถึงอุปตตินิทานแห่งบาตรของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งกล่าวถึงการเกิดของกัปทั้งหลาย และในแต่ละกัปจะมีดอกบัวบังเกิดขึ้น จำนวนของดอกบัวเท่ากับจำนวนพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ใน

³⁵พญาสิทธิ, ไตรภูมิพระร่วง (กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาคาร, 2515), หน้า 299-300. นอกจากนี้ใน คัมภีร์โลกสันฐานก็มีการกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ด้วยเช่นกัน

* ตำนานพระมหาญาณคัมภีร์ เป็นตำนานของพระภิกษุล้านนามีข้อความระบุท้ายคัมภีร์ว่าคัดลอกไว้เมื่อ พ.ศ. 2486 จัดเป็นตำนานในกลุ่มที่ว่าด้วยตำนานวัดป่าแดง เป็นคัมภีร์ที่บันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับความขัดแย้งทางความคิดระหว่าง นุปผวาสีปักษะ หรือ ฝ่ายวัดสวนดอก ที่สืบทอดมาตั้งแต่พระมหาสมณเถรแห่งอาณาจักรสุโขทัย และ สันพรตดารามปักษะ หรือ ฝ่ายวัดป่าแดง ที่สืบทอดมาจากพระมหาญาณคัมภีร์ ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็อ้างว่าฝ่ายของตนเองเท่านั้น ที่เคร่งครัดต่อหลักคำสอนดั้งเดิม นอกจากนั้นแล้ว ยังได้สะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ของล้านนาและอาณาจักรเชียงใหม่ในพุทธศตวรรษที่ 20 ได้อย่างดีเยี่ยม หนึ่งใน มูลศาสนาญาณคัมภีร์ ได้สังเขปประวัติพระญาณคัมภีร์ไว้ว่า เป็นขรवास 12 ปี บรรพชาเป็นสามเณร 8 ปี อุปสมบทแล้วจำพรรษาที่วัดนันทาราม 11 พรรษา ที่วัดลานกุ่มกาม 2 พรรษา อยู่ลังกา 5 พรรษา อุตฺยา 1 พรรษา สุโขทัย 1 พรรษา เชียงใหม่ 7 พรรษา พะเยา 1 พรรษา เชียงแสน 7 พรรษา ลำปาง 1 พรรษา เมืองวัง 1 พรรษา ปี พ.ศ. 1995 พระแก้วตาหลวงไปนิมนต์ที่เมืองวังเพื่อให้เดินทางมาเชียงใหม่ แต่ท่านเดินทางมาไม่ถึงเพราะเกิดอาพาธไข้ป่าที่ดอยหัวเมือง ถึงแก่ภรรณภาพที่นั่น. บำเพ็ญ ระวิน (บรรณาธิการ), "อาร์มภพากย์," เอกสารชุดตำนานวัดป่าแดงเล่ม 2 มูลศาสนาญาณคัมภีร์ และ ตำนานพระมหาญาณคัมภีร์, เอกสารวิชาการร่วมสมโภช 700 ปีเชียงใหม่อันดับ 9 (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539).

กับนั้น และภายในนั้นก็จะมีเครื่องอัฐบริขารและบาตรของพระพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่ ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าออกผนวช พระพรหมจะเป็นผู้นำเอาเครื่องอัฐบริขารและบาตรของพระพุทธเจ้ามาถวาย รวมทั้งอธิบายอักษร “น โม พุท ธา ย” คาถาพระเจ้าห้าพระองค์ไว้ด้วยดังนี้

อันว่ากับทั้งหลายมี 6 จำพวก อัน 1 ชื่อว่าปสาธกกับ อัน 1 ชื่อว่ามณฑกกับ อัน 1 ชื่อว่าวรกกับ อัน 1 ชื่อว่าสารมณฑกกับ อัน 1 ชื่อว่าภทกกับ อัน 1 ชื่อว่าสุญกกับแล

ในเมื่อกับปวินาสแล้วแลตั้งหัวที่นั่น แผ่นดินก็ปรากฏเกิดมาท่ามกลางชุมพุกวิปมีไม้มหาโพธิ์ต้นนั้นก่อน หันแล อันว่าดอกบัวดวง 1 เกิดมีในที่นี้ อันว่าปริขารแลบาตรสำหรับ 1 ก็เกิดมีในดอกบัวอันนั้นแล อักษรตัว 1 ว่า อ คมีแล เมื่อพรหมลงมาดูเห็นดอกบัวอันนั้น คมีใจชมชื่นยินดีมากนักด้วยคำว่า พระพุทธเจ้าจักเกิดมาในกับอันนี้ องค์ 1 ชะแล ว่าอัน คีเอาเมื่อรักษาสาไว้ในเมื่อโพธิสัตว์เจ้าออกบวช พรหมคีเอาปริขาร คือว่าผ้าแลบาตรมาหื้อแล กับนี้ พระเจ้าเกิดมาตนเดียว จึงได้ชื่อว่าปสาธกกับแล

ในเมื่อมณฑกกับตั้งหัวที่ ดอกบัวก็เกิดมี 2 ดวง อันว่าปริขารก็เกิดมาในดอกบัวนั้น แลดวงแลสำหรับ แลหมายอักษรไว้ 2 ตัวว่า อ อ ว่าอัน คมีแล ในเมื่อพรหมลงมาเห็น คีเอาเมื่อรักษาสาไว้ด้วยคำว่ากับนี้พระเจ้าเกิดมา 2 ตนแล ว่าอัน ในเมื่อโพธิสัตว์เจ้าออกบวช พระพรหมเอาปริขารมาหื้อบวช ด้วยลำดับว่า อ อ นั้นแล กับนี้พระเจ้าเกิด 2 ตน จึงได้ชื่อว่ามณฑกกับแล ...

ในเมื่อภทกกับตั้งหัวที่ อันว่าดอกบัว 5 ดวง ก็เกิดมีที่มหาโพธิ์นั้น แลปริขาร 5 สำหรับ หมายอักษร 5 ตัวว่า นโม พุทธาย ว่าอันคมีแล ในเมื่อพรหมลงมาเห็นคมีใจชมชื่นยินดีเป็นอันมากนัก คีเอาเมื่อรักษาสาไว้ในพรหมโลกพูน ด้วยคำว่า กับอันนี้พระเจ้าจักเกิดมา 5 ตน ชะแล ว่าอันก็มีใจยินดีชมชื่นมากนักแล

หิ ด้วยมีแท้แล อันว่าภทกกับปีเรา นี้ ในเมื่อพระกฤษณะเจ้าบวชนั้น มหาพรหมเห็น คีเอาอัฐบริขารอันหมายตัว น นั้นมาหื้อบวชนั้นแล เมื่อพระโกนาคนนะเจ้าบวชนั้นมหาพรหมคีเอาปริขารสำหรับหมาย ตัว โม นั้นมาหื้อบวชแล ในเมื่อพระกัสสปะออกบวชนั้น มหาพรหมก็เอาปริขารสำหรับตัว พุ นั้นมาหื้อ

บวชแล้ว ในเมื่อพระเจ้าเราออกบวช มหาพรหมตนชื่อ ฆฎิการะนั้นเคเอาปริกขาร
อันหมายตัว ทูธา นั้นมาหื้อเจ้าบวชแล ...³⁶

จากข้อความที่ยกมาแสดงข้างต้นแสดงให้เห็นว่าความคิดดังกล่าวนี้มีอยู่ในสังคมไทยช้านานแล้ว และต่อมาจึงได้นำมาใช้ผูกเรื่องเพื่ออธิบายลำดับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในภายหลัง ดังปรากฏในกลุ่มเรื่องพระพุทธเจ้าพระศรีอาริย์เสียดอกบัว (สท) และจากความแพร่หลายของตำนานนี้มาแต่อดีตนั่นเอง จึงทำให้เกิดเหตุการณ์ประหลาดในประวัติศาสตร์ไทยเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 1 คือ เหตุการณ์นายเรืองเผ่าตัวตาย ซึ่งก่อนตายได้เสียดอกบัวโดยอธิษฐานว่าหากจนจะได้สำเร็จพระโพธิญาณขอให้ดอกบัวของตนบาน³⁷

เรื่องของนายเรืองนี้ ปรากฏอยู่ใน จารึกที่ฐานรูปนายเรืองผู้เผ่าตัว รูปนายเรืองดังกล่าวเป็นประติมากรรมสลักจากหิน พบที่วัดอรุณราชวราราม แขวงวัดอรุณ เขตพระนคร จังหวัดกรุงเทพมหานคร และปัจจุบันตั้งอยู่ที่ศาลาเล็ก บริเวณพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม เนื้อความในจารึกทั้งสองแผ่นมีเนื้อความดังนี้

³⁶ บำเพ็ญ ะวิน (บรรณานิการ), เอกสารชุดตำนานวัดป่าแดงเล่ม 2 มูลศาสนาญาณคัมภีร์ และตำนานพระมหาญาณคัมภีร์, เอกสารวิชาการร่วมสมโภช 700 ปีเชียงใหม่อันดับ 9 (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539), หน้า 34-35.

³⁷ นอกจากนายเรืองแล้ว ยังมีนายอีกคนหนึ่งเผ่าตัวตาย และมีประติมากรรมรูปปั้นรูปนายคนตั้งเคียงกับนายเรือง อยู่ในศาลาที่วัดอรุณราชวราราม ดังปรากฏในจารึกที่ฐานรูปนายคนผู้เผ่าตัว ความว่า

"รูปนี้รูป (นายคนผู้เผ่าตัว เมื่อวันพุธ เดือน 6 แรม 7) คำ จุลศักราช 1179 ปีจตุ นพศก (ตรงกับ พ.ศ. 2360) ที่วัดอรุณราชวราราม วันนั้นฝนตก (ตั้งแต่เวลาพลบ จน 11 ทุ่ม) จึงขาดเมล็ดแล้ว ครั้นเพลเข้าขึ้น คนจึงมาเห็น นายคนนั่งสมาธิเผ่าตัวตายอยู่ภายใต้ต้นพระมหาโพธิ์ หน้าพระวิหารเก่า แต่ไฟนั้นดับแล้ว อนึ่ง เมื่อก่อนนี้ประมาณเดือนเศษ นายคนได้บอกญาติมิตรแลชาวบ้านที่ซบใจกันว่า เราจะประพฤติสุจริตธรรม ทำบุญรักษาศีล ตั้งจิตปรารถนาพระนิพพานธรรม แต่นั้นมานายคนก็ปฏิบัติมักน้อย ละบ้านเรือนญาติมิตรเสีย ออกไปสมათานศีล เจริญภาวนารักษาจิตอยู่ในการเปรียญเก่า ณ วัดอรุณราชวราราม จะได้เป็นกังวลด้วยการซึ่งจะบำรุงกายแลกิจที่จะบริโภคนั้นหาไม่ได้ เมื่อใครมีศรัทธาให้อาหารก็ได้บริโภคบางทีอดอาหารมือหนึ่งบ้างวันหนึ่งบ้าง ทรมานตนมาจนวันเผ่าตัวตาย แต่เมื่อนายคนเผ่าตัวนั้นจะได้บอกกล่าวแก่ญาติมิตรผู้ใดคนหนึ่งให้รู้หาไม่ได้ คนทั้งปวงเมื่อเห็นศพนายคนเผ่าตัวตาย ก็มีศรัทธาพากันมาทำบุญบังสุกุลสการศพนายคนเป็นอันมาก". อ้างถึงใน ประสาร บุญประคอง, "หลักที่ 136 ศิลจารึกที่ฐานรูปนายคนผู้เผ่าตัว," ใน ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1 : ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517), หน้า 15.

คำจารึกที่ฐานรูปนายเรื่องผู้เผาตัว

"รูปนี้รูปนายเรื่องผู้เผาตัว ณ วันศุกร์ เดือน 3 ขึ้น 8 ค่ำ เพลาทุ่มเศษ จุลศักราช 1152 ปีจอ โทศก* เมื่อแต่ก่อนเผาตัว 9 วัน 10 วัน นั้น มีความว่า นายเรื่องกับสหาย 2 คน คือ ขุนศรีภักดิ์ฐิติกรรมมา แลนายทองรัก พวกกันไป ณ พระอุโบสถวัดครุฑ ต่างปรารถนาพุทธภูมิ เสี่ยงดอกบัวอ่อนคนละดอกว่า ถ้าใครจะสำเร็จโพธิญาณแล้ว ขอดอกบัวผู้นั้นจงบาน ครั้นรุ่งขึ้นก็บานแต่ดอกบัวของนายเรื่อง ตั้งแต่นั้น นายเรื่องก็มาอยู่กับการเปรียญเก่า วัดอรุณราชธาราม สมทานอุโบสถศีล ฟังเทศนา เอาน้ำมันชุบสำลีเป็นเชื้อพาดแขนทั้ง 2 จุดไฟต่างประทีปทุกวันจนถึงวันเผาตัว นายเรื่องฟังเทศนาจบแล้วก็นุ่งห่มผ้าชุบน้ำมัน เดินออกมาหน้าการเปรียญ นั่งพับเพียบ พนมมือ รักษาอารมณ์สงบดีแล้วก็จุดไฟเผาตัวเข้าเมื่อเปลวไฟวูบขึ้นท่วมตัวนั้น นายเรื่องร้องว่า สำเร็จปรารถนาแล้ว ขณะนั้นคนซึ่งยืนดูอยู่ประมาณ 5 ร้อย 6 ร้อยเศษ บ้างก็ร้องสาธุการ เปลื้องผ้าห่มโยนบูชาเข้าไปกองไฟ ชั้นแต่แขกภายนอกพระศาสนาก็ถอดหมวกคำนับ โยนเข้าไปในไฟด้วย ครั้นไฟไหม้แล้ว คนที่มีศรัทธาช่วยกันยกศพใส่โลงไว้ในการเปรียญ สวดพระอภิธรรม 2 คืน แล้วพาศพไปไว้ที่ทุ่งนาวัดหงษ์ เมื่อเผาศพไฟชumenั้นปลาในท้องนาประมาณ 11 ปลา 12 ปลา โผล่ขึ้นมาเข้าในกองไฟตายด้วย ครั้นไฟดับแล้ว เห็นอัฐินายเรื่องสี่เหลี่ยมขาวเหลืองขาว ดูประหลาด ก็ชวนกันเก็บอัฐิใส่ในโกฐติบุก ไว้ในการเปรียญเก่า วัดอรุณราชธารามนี้"³⁸

* ตรงกับ พ.ศ. 2333

³⁸ ประสาร บุญประคอง, "หลักที่ 133 ศิลปจารึกที่ฐานรูปนายเรื่องผู้เผาตัว," ใน ประชุมศิลปจารึกภาคที่ 6 ตอนที่ 1 : ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517), หน้า 11 - 12.

ภาพประกอบที่ 2 รูปปั้นนายเรืองเผาตัว ที่ศาลานายเรือง วัดอรุณราชวราราม

จากหลักฐานทั้งด้านจารึก ตลอดจนรูปปั้นที่พบที่วัดอรุณราชวรารามดังกล่าว มาแล้วนี้ ทำให้เชื่อแน่ว่านายเรือง เป็นบุคคลที่มีตัวตนจริง ทั้งยังได้เผาตัวเองจนตาย โดยหวัง บรรลุโพธิญาณด้วยการสละชีวิตเป็นทาน ก่อนตายได้เสียดอกบัว โดยอธิษฐานว่าหาก ตนจะได้สำเร็จพระโพธิญาณขอให้ดอกบัวของตนบาน เช่นเดียวกับที่ปรากฏในกลุ่มเรื่อง พระพุทธเจ้าพระศรีอาริย์เสียดอกบัว (สท) ดังนั้นประวัติศาสตร์ที่บันทึกเรื่องนายเรือง จึงเป็น เครื่องยืนยันให้เห็นความรับรู้เรื่องพระพุทธเจ้าพระศรีอาริย์เสียดอกบัว (สท) ที่มีอยู่ใน สังคมไทยได้ดี

ค. ความสัมพันธ์แบบศาสดาในปัจจุบัน-ศาสดาในอนาคต

ความสัมพันธ์แบบศาสดาในปัจจุบัน-ศาสดาในอนาคต เป็นความสัมพันธ์ ระหว่างพระโคตมพุทธเจ้าและพระศรีอาริย์ในแง่ที่ทั้ง 2 พระองค์เกิดในชาติเดียวกัน และเดินทาง มาพบกัน โดยในชาตินั้นพระโคตมพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว และมาพยากรณ์พระศรีอาริย์ว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ตำนานในกลุ่มนี้ได้แก่ ตำนานยักขินีเมตไตรย (บก3 - บก4)

ตำนานมหายกษัตริย์เจ้าเชียงดาว (บก5 - บก6) ตำนานเมตไตรยเหียบพระฉาย (บก7 - บก8) ตำนาน
อัครมานพมหาเศรษฐี (บก23)

คดีเรื่องการพยากรณ์การเป็นศาสดานั้น เป็นคดีที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็น
หนึ่งในขั้นตอนของการเป็นพระโพธิสัตว์ ประกอบด้วย การตั้งปณิธาน การได้รับคำพยากรณ์ การ
บำเพ็ญบารมี การจุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตจนตรัสรู้ และตั้งแต่ตรัสรู้เป็นต้นไป³⁹ โดยคำว่า
“พยากรณ์” นี้ใน The Pali Text Society's Pali-English Dictionary ให้ความหมายไว้ว่า
หมายถึง คำตอบ คำอธิบายการแสดง ไวยากรณ์ การบอกล่วงหน้า⁴⁰ นอกจากนี้ยังมีความหมาย
รวมไปถึงการที่พระพุทธเจ้าในอดีตทรงแสดง หรือเปิดเผยออกมาว่า ผู้ที่ตั้งปณิธานจะได้เป็น
พระพุทธเจ้าพระนามว่าอะไร บางครั้งทรงแสดงเลยไปถึงรายละเอียดเพิ่มเติมถึงบ้านเมืองของ
พระอนาคตพุทธเจ้าองค์นั้น รวมถึงจำนวนชาติก่อนที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้า⁴¹ ซึ่งโดยนัยนี้การได้รับ
การพยากรณ์จากพระอดีตพุทธเจ้าจึงมิได้เป็นเพียงแค่การบอกเรื่องราวล่วงหน้าของพระอนาคต
พุทธเจ้าเท่านั้น หากแต่มีความหมายในฐานะเป็น “เครื่องรับรอง” อันน่าเชื่อถือว่าคุณคนนั้นๆ จะได้
เป็นพระอนาคตพุทธเจ้าอย่างแน่นอน

ในตำนานพระศรีอารีย์ที่พบในสังคมไทย พบว่าตำนานพระศรีอารีย์ที่เป็นการ
สร้างสรรคโดยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรีอารีย์ในฐานะ
ศาสดากับว่าที่ศาสดานั้นได้แก่ ตำนานมหายกษัตริย์เจ้าเชียงดาว (บก5 - บก6) ตำนานเมตไตรย
เหียบพระฉาย (บก7 - บก8) ซึ่งมีเนื้อความปรากฏดังนี้

... เมื่อพระองค์เสด็จมาตามลำดับจนถึงตำบลเชียงดาว ก็ได้พบมหา
ยกษัตริย์ใหญ่เข้า มหายกษัตริย์นั้นไม่ทราบว่าเป็นองค์พระพุทธรูปเจ้า จึงไล่ขับเพื่อจะทำ
ร้าย ครั้งแล้วก็ได้พ่ายแพ้พุทธาภินิหาร จึงคอดกกลับสู่ภูเขาค้างซึ่งเป็นที่อยู่ของตน ได้
นำเหตุการณ์ไปเล่าบอกแก่ภรรยา นางยกษัตริย์มีความตกใจเพราะรู้ดีว่ามนุษย์ที่มี
ร่างกายงดงามและห่มห่อด้วยผ้ากาสาวพัตร์นั้น หาใช่มนุษย์สามัญธรรมดาไม่ ที่
แท้ก็คือองค์สมเด็จพระพุทธรูปเจ้าโดยตรงจึงแนะนำให้มหายกษัตริย์สามีเอาดอกไม้ธูป

³⁹โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมเรื่องขั้นตอนของการเป็นพระโพธิสัตว์ได้ใน ประพจน์ อัครวิรุฬหาร, *โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อมหาชน* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546).

⁴⁰ Davids, T.W. Rhys and Stede, William. *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary* (London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1972). อ้างถึงใน ประพจน์ อัครวิรุฬหาร, *โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อมหาชน*, หน้า 155.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดิม.

เขียนไปกระทำสการบูชาโดยเคารพ พระพุทธเจ้าจึงทรงเทศนาให้มหายักษ์นั้น ละพยศร้ายแล้วตั้งอยู่ในศีล 5 กรรมบถ 10 และได้ทรงทำนายดุจนัยที่ได้ทำนายไว้แก่นางยักษ์นิรมแม่น้ำเอราวดีดังกล่าวแล้ว

(ตำนานมหายักษ์ถ้ำเชียงดาว)

มาบังเกิดเป็นมนุษย์ชาวไร่ กระทำไร่เลี้ยงชีวิตอยู่ที่ริมภูเขาตักศิรา ซึ่งเป็นภูเขาสูงเดียวกันกับที่ฝูงลิงถ่ายอุจจาระใส่ผ้าอาบของพระพุทธเจ้านั่นเอง ขณะที่เมตไทรยกระทาชายวิ่งไล่จับฝูงลิงที่ลงมากินแตงโมในไร่ นั้น ก็เลยวิ่งถลาไปเหยียบเอาพระฉาย คือเงาของพระพุทธเจ้าโดยไม่ทันสังเกตเห็น เมื่อเหลียวไปพบบองค์พระพุทธเจ้าเข้าก็บังเกิดความเลื่อมใส จึงนำเอาแตงโมมาถวาย 7 ลูก แต่อีกลูกหนึ่งนั้นมีรอยหนูกัดเป็นโพรง! พระพุทธเจ้าทรงรับแตงโมแล้ว ก็ทรงพยากรณ์แก่เมตไทรยกระทายนั่นว่า “ดูก่อน, กะทาชาย กุศลทานที่ท่านได้นำเอาแตงโม 7 ลูกมาถวายพระตถาคตนี้ จะส่งผลให้ท่านไปบังเกิดเป็นพระยาจักรพัทธราชาอันประเสริฐในหว่างกลางพระศาสนาของพระตถาคต และจะช่วยกระทำสังคายนาชำระสะสางพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบจาก 2500 จนถึง 5000 ปี ส่วนวิบากที่ท่านได้เหยียบเงาตถาคต และนำแตงโมหนูกัดลูกหนึ่งมาถวายตถาคตนั้น เมื่อท่านได้มาบังเกิดเป็นมนุษย์ก่อนที่จะปรากฏเป็นพญาจักรพรรดิราช ท่านจะมีรูปร่างหน้าตาผางร้าย บนศีรษะก็จะมีบาดมีแผล, ดูจรรยหนูกัดแตงโม แต่ในภายหลังท่านจะมีผิวพรรณวรรณะสวยสดงดงามดังเทพบนสวรรค์, เพราะได้บริโภคน้ำของวิเศษอันเป็นทิพย์ (น้ำใจใคร่) ของพระอิศวรเทพเจ้า.”

(ตำนานเมตไทรยเหยียบพระฉาย)

ตำนานในลักษณะนี้ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นความขัดแย้งระหว่างพระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรีอารียในเบื้องต้น ต่อมาเมื่อพระโคตมะพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาแล้วจึงคลายทิฐิ และรับพระพุทธศาสนาเป็นสรณะ ต่อมาก็จะทรงมีพุทธพยากรณ์ว่าบุคคลๆ นั้นจะได้เป็นพระศรีอารียในอนาคต ซึ่งแฝงความคิดในลักษณะของความพยายามในการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อใหม่คือพระพุทธศาสนา (โปรดดูรายละเอียดใน 4.2.4 สร้างเรื่องใหม่โดยการเชื่อมโยงกับท้องถิ่น)

อนึ่งใน ตำนานมูลศาสนา ปรากฏหลักเกณฑ์ของบุคคลที่พระพุทธเจ้าจะพยากรณ์ได้ว่าบุคคลใดจะได้เป็นพระอนาคตพุทธเจ้า โดยกล่าวไว้ดังนี้

...ดูกรภิกษุ ชื่อว่าธรรมอันพระพุทธเจ้าทั้งหลายกระทำนี้ เป็นธรรมอันบุคคลทั้งหลายในโลกกระทำได้ด้วยยาก บุคคลใดปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า จะต้องบำเพ็ญบารมีถึง 16 อสงไขยบ้าง 8 อสงไขยบ้าง และ 4 อสงไขยปลายแสนมหากัลป์บ้าง และเป็นผู้มีความเพียร ตั้งอยู่ในความปรารถนาอันมั่นคง บริบูรณ์ด้วยธรรมทั้งหลาย 8 ประการ จึงจะอาจทำนวยได้ ภิกษุนั้นจึงกราบทูลต่อไปว่า ข้าแต่พระพุทธเจ้า ธรรม 8 ประการนั้นคืออะไรบ้าง ครั้นนั้น สมเด็จพระโอรานที่บังกรพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า

ดูกร ภิกษุ ธรรม 8 ประการนั้น คือชาติ เกิดเป็นมนุษย์ 1 เป็นผู้ชาย 1 เหตุประกอบด้วยตรีเหตุปฏิสนธิ 1 ได้เห็นพระพุทธเจ้าเมื่อยังมีชีวิตอยู่ 1 ได้บวชเป็นภิกษุ 1 ได้บวชเป็นฤๅษี 1 ได้บริจาคชีวิตให้เป็นทานเพื่อประโยชน์แก่พระโพธิญาณ 1 มีความรักใคร่พอใจในพระโพธิญาณ 1 ธรรมทั้ง 8 นี้เต็มพร้อมบริบูรณ์ในชาติใด พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ จึงจะทรงทำนวยได้ว่า ผู้นั้นจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในภายหน้า ฉินหากขาดไปแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี พระองค์ไม่อาจจะทำนวยได้...

จากหลักเกณฑ์ข้างต้นนี้เองที่น่าจะนำมาสู่ข้อพิจารณาที่ว่าเหตุใดในสังคมไทยจึงมีการสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอาริย์อย่างหลากหลายในสถานภาพต่างๆ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้ครอบคลุมธรรมทั้ง 8 ประการข้างต้นด้วย หลักเกณฑ์ข้างต้นยังตอบคำถามด้วยว่าเหตุใดในชาติที่พระศรีอาริย์เกิดเป็นนางยักษ์ฉินเมตไตรย ที่แม้จะตัดตำนานถวายบูชาพระพุทธเจ้าเป็นทานก็กระทำได้ยากแล้ว พระพุทธเจ้ากลับไม่ทรงมีพุทธพยากรณ์ให้แก่นาง

นอกจากนี้ยังมีการพยากรณ์อีกลักษณะหนึ่ง คือการพยากรณ์สิ่งที่จะเกิดในอนาคต ซึ่งพบมากในกลุ่มคำพยากรณ์ และแทรกอยู่ในตำนานพญารัตนกราช ซึ่งจะขอยกไปกล่าวในหัวข้อ 4.2.3 การสร้างเรื่องใหม่โดยการจินตนาการสภาพสังคมในยุครอยต่อระหว่างศาสนาของพระพุทธเจ้าทั้งสองพระองค์ ที่จะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ง. ความสัมพันธ์แบบผู้ร่วมบำเพ็ญบารมี

ความสัมพันธ์แบบผู้ร่วมบำเพ็ญบารมี เป็นความพยายามในการสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรีอาริย์ให้เชื่อมโยงกันโดยกำหนดให้ทั้ง 2 พระองค์เกิดในชาติเดียวกัน มิได้เป็นพี่น้องกัน และต่างก็ยังไม่มีการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทั้งนี้โดยที่ทรงเกิดมาในชาตินั้นๆ เพื่อบำเพ็ญบารมีให้สมบูรณ์เพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้าต่อไป

ตำนานในกลุ่มนี้ได้แก่ ตำนานนายควาญช้างเมตไตรย (บก11 - บก13) ตำนานหัวหน้าพรหมณศิษย์พรหมฤๅษี (บก14 - บก15) ตำนานสิริคุตมหาอำมาตย์ (บก16 - บก17)

การสร้างสรรคิให้พระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรีอาริย์พบกันในอดีตชาติ โดยที่พระโคตมะพุทธเจ้ายังมีได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าั้น สะท้อนให้เห็นความพยายามที่ทำให้พระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรีอาริย์มีความผูกพันกันมาอย่างยาวนาน นับแต่พระชาติที่ยังมิได้เป็นพี่น้องกัน รวมถึงพระชาติที่ยังมิได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าด้วย นอกจากนี้สะท้อนความสัมพันธ์กันอย่างยาวนานด้วยการพบปะกันในพระชาติต่างๆ แล้วยังแสดงให้เห็นการบำเพ็ญบารมีอย่างยาวนานของพระพุทเจ้าทั้ง 2 พระองค์ ทั้งยังสร้างบารมีร่วมกันในสถานภาพความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างพระโคตมะพุทธเจ้า - พระศรีอาริย์ด้วย เช่น พระราชา - นายควาญช้าง (ตำนานนายควาญช้างเมตไตรย) ศิษย์รุ่นน้อง - ศิษย์รุ่นพี่ (ตำนานหัวหน้าพรหมณศิษย์พรหมฤๅษี) พระราชา - ขุนนาง (ตำนานสิริคุตมหาอำมาตย์)

ตัวอย่างใน ตำนานนายควาญช้างเมตไตรย ในหนังสือตำนานมูลศาสนา พระโคตมะพุทธเจ้าทรงเกิดเป็นพระเจ้าแผ่นดินชื่อว่า พระยาสัตตปาถนาทีโป พระศรีอาริย์ทรงมาเกิดเป็นนายควาญช้าง ส่วนพระมหากัสสปะเถระเกิดมาเป็น พระยาข้างมวงคล ซึ่งมีอยู่ครั้งหนึ่ง พระยาสัตตปาถนาทีโปทรงพระยาข้างมวงคล พระยาข้างมวงคลได้กลืนนางข้างจิ้งจิงวิ่งตามนางข้างนั้นไปด้วยแรงแห่งราคะจริต พระเจ้าแผ่นดินจึงต้องทรงกระโดดลงจากหลังพระยาข้างกลางทาง พระเจ้าแผ่นดินกริ้วมาก และทรงเรียกนายควาญช้างมาสอบถามดังนี้

ฝ่ายพระยาเมื่อถึงพระนครแล้ว จึงให้หานายควาญช้างเข้ามาว่า มึงจักฆ่ากูเสียเลยหรือ นายควาญช้างจึงกล่าวว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า เหตุใดมหाराชเจ้าจึงกล่าวดังนี้ พระยาจึงกล่าวว่า อันข้างนั้นมึงฝึกสอนยังไม่เรียบร้อย เหตุใดมึงบอกว่าฝึกสอนได้เรียบร้อยดีแล้ว นายควาญช้างจึงกล่าวตอบว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ข้างตัวนี้ข้าได้ฝึกสอนได้เรียบร้อยดีจริง จึงได้นำถวายมาแก่พระองค์ แต่เหตุว่ามาได้กลืนนางข้างเข้า มันก็บังเกิดโรคตันทนาขึ้น จึงได้พามหาราชเจ้าเข้าไปสู่ป่า เพื่อความใคร่ในนางข้างนั้น เมื่อมันไปได้สำเร็จความใคร่แล้ว มันก็จะกลับคืนมาสู่โรงตามเดิมดอก พระยาจึงว่า ถ้าเช่นนั้นมึงจงคอยทำอยู่ที่นี้ก่อน มิว่าข้างหากกลับมามดังมึงว่า กูจักให้ข้าวของสมบัติแก่มึงเป็นอันมาก มิว่าไม่กลับมาเหมือนคำมึงว่า หนีไปเสียที่อื่น มึงก็จักไม่มีชีวิตอยู่ในนี้ ก็ให้นายควาญช้างไว้ในที่นั้น ต่อมาได้ 7 วัน พระยาข้างมวงคลก็กลับเข้าสู่โรงดังเก่า นายควาญช้างเห็นดังนั้น ก็นำความเข้าไปบอกแก่พระยา เมื่อพระยาได้ทราบความ

ดังนั้นก็ไปสู่วังข้าง เห็นข้างอยู่ในวัง จึงเข้าไปดูปลั่งวงงา แล้วจึงเจรจากับ นายความข้างว่า ดูกรนายความข้าง ท่านสอนพระยาข้างดีนัก เหตุใดเราสับ เกี่ยวเหนี่ยวรั้งสักเท่าใดๆ พระยาข้างจึงไม่กลับ นายความข้างจึงกล่าวตอบว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ขึ้นชื่อว่าตันทานี้ทารุณยิ่งกว่าไฟ มีพิษยิ่งกว่าพิษพระยา นาคราช เหตุตั้งนี้มีนาราชจึงบังคับมันไม่ได้ พระยาจึงกล่าวต่อไปว่า เหตุใดมัน จึงได้กลับมาสู่วังดังเก่าเล่า นายความข้างก็มีได้กล่าวตอบแต่อย่างใด

ทันใดนั้น นายความข้างจึงเอาแท่งเหล็กใหญ่แห่งหนึ่งมา แล้วให้นาย ข้างเหล็กเอาเผาไฟให้แดง คีบออกมาด้วยคีมอันใหญ่มาตั้งไว้ จึงเรียกข้างมาว่า ดูกรพระยาข้าง ท่านจงอุ้มเอาแท่งเหล็กอันนี้ ตราบใดเราให้วางท่านจะวางเทอญ พระยาข้างมกคลก็กระทำตามคำสั่งนายความข้าง ด้วยอำนาจความกลัว จนถึง แก่ความตายอยู่กับด้วยแท่งเหล็กแดงอันนั้น เมื่อพระยาได้เห็นดังนั้น ก็ยังเกิด ความสังเวชสลดจิตขึ้นมาว่า โอหนอ กำลังราคาตันทานี้ทารุณนักหนอ สัตว์ ทั้งหลายอาศัยซึ่งราคาตันทานี้เป็นเหตุ จึงได้จมอยู่ในวิญญูสงสาร และไปไหม้อยู่ใน มหานรกทั้ง 8 ชุม

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงเห็นความเชื่อของพระยาข้างและนึกย้อนถึงเหตุการณ์ที่ พระยาข้างพยศก็ทรงเกิดความสังเวชว่าอำนาจแห่งตันทานาคะนี้ข้างทารุณโดยแท้ แล้วจึง พระราชทานพระราชทรัพย์แก่ความข้างเป็นอันมาก และเป็นเหตุให้ต่อมาทรงสละราชสมบัติออก บวชเป็นฤๅษีแล้วตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในภายหน้า จากตำนานนี้แสดง ให้เห็นว่าในพระชาตินั้นพระโคตมะพุทธเจ้ากับพระศรีอารียต่างก็ทรงมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ สำคัญที่สร้างความสลดสังเวชอันทำให้แต่ละพระองค์มีพระทัยปรารถนาพระโพธิญาณ

ตัวอย่างในตำนานหัวหน้าพรหมณคิษย์พรหมฤๅษี ในหนังสือตำนานมูล ศาสนา กล่าวถึงพระศรีอารียเสวยพระชาติเป็นหัวหน้าพรหมณคิษย์ในสำนักของพรหมฤๅษี พระโคตมะพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพรหมณคิษย์ชื่อ พรหมกุมาร เป็นคิษย์ในสำนักของพรหมฤๅษี ภายหลังทั้งสองต่างก็ได้เห็นเหตุการณ์ที่พรหมฤๅษีผู้เป็นอาจารย์ของตนได้สละชีวิตเป็นทานแก่แม่ เสือโคร่ง เนื่องจากพรหมฤๅษีผู้นี้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งต่อมาภายหลังก็คือ พระที่บังกร พุทธเจ้า มีเนื้อความในตำนานดังนี้

อยู่มาวันหนึ่ง พรหมฤๅษีพร้อมด้วยฤๅษีคิษย์บริวาร พวกขึ้นไปบนภูเขา ลูกหนึ่งชื่อมุนทะ (ภูเขาโล้น) เพื่อแสวงหาลูกไม้ พวกนี้เที่ยวหาอยู่เป็นนาน ก็ ไม่ได้พบปะลูกไม้แต่ลูกหนึ่ง พรหมฤๅษีจึงมองลงไปทางตีนเขา เห็นแม่เสือโคร่งตัว

หนึ่งออกลูกอยู่ได้ประมาณ 3 วัน มีความหิวอาหารยิ่งนัก คิดจะกินลูกของตนเอง เป็นอาหาร เมื่อพรหมฤๅษีได้เห็นอาการดั่งนั้น จึงมาคำนึงแต่ในใจว่าสงสารนี้หนอ หากแก่สสารมิได้ แม้แต่ลูกอันเกิดแต่สายเลือดเนื้อแห่งตนแท้ๆ ก็ยังปรารถนาเพื่อ จะกินเป็นอาหาร เมื่อพรหมฤๅษีพิจารณาเห็นดั่งนั้นแล้ว จึงเจรจากับด้วยลูกศิษย์ ผู้สูงอายุกว่าศิษย์ทั้งหลายว่า ดูกรสหยาทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไปแสวงหาเนื้อ อันเป็นซากแห่งราชสีห์มา เพื่อให้เป็นทานแก่เสือโคร่งแม่ลูกอ่อนตัวนี้เถิด ฤๅษี ศิษย์ทั้งหลายก็พากันไปเที่ยวแสวงหาตามคำอาจารย์สั่งทุกประการ

ฝ่ายพรหมฤๅษี เมื่อเห็นศิษย์ทั้งหลายไปหมดแล้ว ก็มาร่ำพึมพำพิจารณาถึง อุตภาพแห่งตนว่า ตัวกูนี้มีอาการเฉพาะแต่จะไปสู่ปรโลกประดุจดั่งบ้านเล็กเมือง น้อยอันตั้งอยู่ในชนบท สำหรับเป็นสาธารณแก่หมู่ปัจจุามิตร และย่อมประกอบ ไปด้วยภัย เป็นเครื่องสะดุ้งตกใจอยู่ทุกเมื่อ มีชาติชราพยาธิเป็นต้น เหตุนี้กูควร ให้ชีวิตร่างกายเป็นทาน แก่เสือโคร่งแม่ลูกอ่อนตัวนี้ เพื่อปรารถนาเป็น พระพุทธเจ้า เมื่อมาคำนึงดั่งนี้แล้ว ก็กระทำพุทธปณิธานขึ้นด้วยเสียงดั่งว่า ขอให้กูนี้จงได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ในกาลอันจักมาในภายหน้านั้น ให้ถึงซึ่ง พระนิพพาน ขอเทพเจ้าทั้งหลายจงช่วยอนุโมทนา ซึ่งกุศลอันกูจักกระทำในเวลา นี้ด้วยเถิด

กล่าวฉะนี้แล้ว หมู่ศิษย์ทั้งหลายที่พากันไปเที่ยวแสวงหาอาหารที่เป็น ซากแห่งราชสีห์เพื่อเอามาให้เป็นทานแก่เสือโคร่งแม่ลูกอ่อนตัวนั้น ยังไม่ทันกลับ มาถึง พรหมฤๅษีก็ปล่อยตัวให้ตกลงไปจากยอดเขา เฉพาะหน้าเสือโคร่งแม่ลูก อ่อนตัวนั้น เมื่อแม่เสือเห็นดั่งนั้นก็ละลูกไว้แล้ว เข้าไปกินเนื้อพรหมฤๅษีเป็นอาหาร ฝ่ายพรหมฤๅษี ตั้งแต่ได้บริจาคร่างกายให้เป็นอาหารแก่เสือโคร่งแม่ลูกอ่อนวันนั้น ก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลกเสวยทิพยสมบัติสิ้นกาลนาน

ตัวอย่างใน ตำนานสิริศุตอำมาตย์ ในหนังสือตำนานมูลศาสนา กล่าวว่า ครั้งนั้น พระโคตมพุทธเจ้ามาเกิดเป็นพญาอติเทโวเจ้าเมืองกัณทกะ และพระศรีอาริย์มาเกิดเป็น สิริศุตอำมาตย์ ในสมัยของพระพุทธเจ้าพรหมเทโว สิริศุตอำมาตย์ได้เป็นผู้กราบทูลพญา อติเทโวว่ามีพระพุทธเจ้ามาอุบัติในโลก ทำให้พญาอติเทโวมีใจเลื่อมใสจนภายหลังปรารถนาพระ โภธิญาณ ดังนี้

ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าพรหมเทโว เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ครั้ง นี้พระองค์ได้เสด็จไปสู่เมืองกัณทกะ เพื่อจักเทศนาพระธรรมจักร พระองค์จึงเปล่ง ยังพระรัศมีเสมอด้วยแสงพระอาทิตย์ตั้ง 1000 ดวง ไปครอบงำหัวเมืองทั้งหลาย

ในขณะนั้นพระยาอติเทโวนั่งอยู่ในปราสาทชั้นบน เวลานั้นมีสิริคุณต์อำมาตย์นั่งอยู่ในที่นั้นด้วย พระองค์มองเห็นพระรัศมีรุ่งเรืองทั่วทั้งพระนคร แต่พระองค์ไม่ทรงทราบว่าพระพุทธเจ้ามาบังเกิดในโลก ทรงสะดุ้งตกใจกลัวยิ่งนัก มิอาจจะลงจากอาสน์แห่งพระองค์ได้ สิริคุณต์อำมาตย์เห็นเหตุการณ์ดังนั้น ก็มองดูออกไปตามช่องปราสาท ก็เห็นยังพระพุทธเจ้าอันทรงพระรัศมีประกอบไปด้วยมหาบุริสลักษณะ 32 ประการ กับทั้งลักษณะน้อยทั้งหลายอีก 80 ทศ เมื่อได้เห็นดังนั้น ก็กราบทูลพระยาว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า มหาบุรุษผู้นั้นไซ้ใครอื่น คือพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงพระนามว่า พรหมเทโว มหาราชเจ้าจึงรีบไปต้อนรับพระพุทธองค์เถิด สิริคุณต์อำมาตย์ยังเจรจาไปด้วยพระยาอยู่ยังไม่ทันสิ้นเนื้อความ พระพุทธเจ้าก็เสด็จมาถึงในที่นั้น...

เมื่อพระยาได้ยินคำแห่งสิริคุณต์อำมาตย์กล่าวดังนั้น มีदनอันเต็มไปด้วยผรณาปิติ บ่ออาจจะกอดหมายยงบันไดปราสาทได้ พระองค์จึงก้าวพระบาทลงทางสีนัญชรรปราสาท ในทันใดนั้นดอกบัวหลวงประมาณเท่ากงเกวียน ก็ผุดขึ้นจากพื้นแผ่นดินมารองรับพระองค์ด้วยอำนาจศรัทธาอันแรงกล้า แล้วพระองค์ก็ก้าวพระบาทลงจากดอกบัวหลวงดอกนั้นก็เข้าไปสู่สำนักของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า พรหมเทโว ทรงสักการะด้วยดอกไม้ทั้ง 7 อย่าง มีดอกทวยห่าน เป็นต้น พร้อมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ปรารภนาเป็นพระพุทธเจ้า

ครั้นต่อมาเป็นวันถ้วนสอง พระยาก็เข้าไปสู่สำนักพระพุทธเจ้า แล้วก็ไหว้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ข้าแต่พระพุทธองค์ เจ้าฤได้ตรัสสัพพัญญูเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว และเป็นผู้นำสัตว์ให้บรรลุมรรคผลพ้นจากสงสารมีฉนใด แม้ผู้ข้านี้ ครั้นว่าได้ตรัสสัพพัญญูเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ขอให้ได้นำสัตว์ทั้งหลายบรรลุมรรคผลพ้นจากสงสารเหมือนดังพระผู้เป็นเจ้านั้นเถิด คำปรารภนาของพระยา ทั้งนี้เป็นแต่คำหนึ่งนึ่ก ในใจมิได้ออกกวาจา ในกาลนั้นพระพุทธเจ้าพรหมเทโว เมื่อพระองค์ทรงกระทำพุทธกิจทั้งมวลเสร็จแล้ว ก็เสด็จเข้าสู่พระนิพพานในวันนั้นแล

ตำนานดังที่ยกมาแสดงข้างต้น ชี้ให้เห็นสถานภาพของพระศรีอาริย์และพระโคตมะพุทธเจ้าในฐานะผู้ร่วมบำเพ็ญบารมี ที่ต่างก็มีส่วนร่วมในเหตุการณ์สำคัญๆ ที่ส่งผลให้ทั้งพระโคตมะพุทธเจ้าและพระศรีอาริย์ได้บำเพ็ญบารมีและมีพระทัยปรารภนาพระโพธิญาณ การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมะพุทธเจ้าและพระศรีอาริย์ในแง่นี้ไม่เพียงแต่จะช่วยให้เห็นว่าพระศรีอาริย์ทรงเคยพบพระโคตมะพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสดาในปัจจุบันเมื่อครั้งอดีตชาติมา

ก่อนเท่านั้น แต่ยังคงแสดงให้เห็นด้วยว่าพระพุทธเจ้าทั้ง 2 พระองค์นี้ทรงประกอบกุศลกรรมร่วมกัน มาตั้งแต่อดีตชาติอีกด้วย

4.2.2 สร้างเรื่องใหม่โดยการสร้างอดีตชาติเพิ่มผนวกเข้ากับโครงสร้างชีวิตเดิม

การสร้างเรื่องแบบนี้เป็นการสร้างเรื่องใหม่เพื่อเติมโครงสร้างชีวิตที่มีอยู่เดิม โครงสร้างชีวิตเดิมในที่นี้ ผู้วิจัยหมายถึงช่วงชีวิตในระยะเวลาหลายภพชาติของพระศรีอาริย์จนถึงสมัยที่พระศรีอาริย์มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งในคัมภีร์ต้นเค้า จะมักเน้นเล่าช่วงชีวิตที่พระศรีอาริย์อยู่บนสวรรค์ และช่วงที่พระศรีอาริย์มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต โดยไม่ได้กล่าวถึงความ เป็นมาก่อนหน้าที่พระศรีอาริย์จะขึ้นไปอยู่บนสวรรค์อย่างชัดเจนนัก จึงทำให้มีการสร้างสรรค์ อดีตชาติให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งทำให้ชาวบ้านได้เข้าใจว่าได้ออดีตที่ผ่านมาแล้วอย่างไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อ ทำให้เป็นประวัติชีวิตของมหานุรุช หรือบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่สมบูรณ์ โดยมักแทรกเรื่องระยะเวลา ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

การสร้างอดีตชาติให้กับพระศรีอาริย์เพิ่มเติมขึ้นมานั้น ในแง่หนึ่งก็ทำหน้าที่คล้ายกับ ชาดกพื้นบ้านในท้องถิ่นของไทย เพียงแต่เปลี่ยนจากการเล่าอดีตของพระโคตมพระพุทธเจ้า เป็นเล่า อดีตชาติของพระศรีอาริย์ในภพชาติต่างๆ โดยทำหน้าที่อธิบายทั้งบุญกรรมและการบำเพ็ญบารมี ของพระศรีอาริย์นั้น ดังนั้นจึงอาจมองได้ว่าตำนานเหล่านี้ได้ทำหน้าที่เสมือน "ชาดก" ที่กล่าวถึง อดีตชาติของพระพุทธโคตม ทั้งนี้ความคิดที่ว่าเรื่องราวต่างๆ ที่อธิบายเรื่องพระอนาคตพุทธเจ้ามี ความคล้ายคลึงบางประการกับชาดก ได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนาอยู่แต่เดิม เช่นในคัมภีร์ **ทสโพธิสตุปปุตติกา** (Dasabodhisattupattikatha) ซึ่ง H. Saddhatissa กล่าวไว้ว่า "ลักษณะ การประพันธ์ของคัมภีร์ดังกล่าวนี้ (ทสโพธิสตุปปุตติกา) คล้ายกับชาดก...ซึ่งเป็นการรวบรวม เรื่องราวในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง 550 เรื่อง ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย"⁴² จากการศึกษาพบว่าการสร้างเรื่องในลักษณะนี้มี 2 แบบ คือ

ก. การสร้างอดีตชาติโดยใช้แนวคิดเรื่องกรรมเก่า

การสร้างอดีตชาติโดยใช้แนวคิดเรื่องกรรมเก่าเป็นการสร้างอดีตชาติขึ้นมาใหม่ เพื่ออธิบายที่มาของรูปลักษณ์หรือเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในพระชาติต่อๆ มา ลักษณะเช่นนี้คล้าย

⁴²The manner of this book has been composed is rather similar to the Jataka...a collection of some 550 stories found in Khuddakanikaya. Saddhatissa, H., The Birth-Stories of the Ten Bodhisattvas and the Dasabodhisattupattikatha (London: The Pali Text Society, 1975), p. 5.

กับการเชื่อมโยงเรื่อง อานิสงส์ ในการบำเพ็ญบารมีอย่างอุกฤษฏ์ เช่น ในพระชาติที่เกิดเป็นมหา
 ยักษ์นั้น เป็นผลมาจากพระชาติก่อนเกิดเป็นนางยักษ์ณีแล้วตัดด้านมบุชาธรรม และอธิษฐานให้
 เกิดเป็นชายในชาติหน้า ชาติต่อมาจึงเกิดเป็นมหายักษ์ เป็นต้น ตำนานในกลุ่มนี้ได้แก่ เรื่อง
 พระเจ้าสามเณร นางยักษ์ณีเมตไตรย มหายักษ์ถ้ำเชียงดาว เมตไตรยเหยียบพระฉาย วรวงส-
 ชาดก ในปัญญาสชาดก

ตัวอย่างใน ตำนานพระราชาเมตไตรยฆ่าลูก กล่าวถึงในสมัยพระกัศสปะพุทธเจ้า
 ว่าพระศรีอารีย์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ที่ลังกา ครั้งนั้นทรงเป็นกษัตริย์ที่นิยมการดื่มสุราและมัก
 ฆิตลูกเมียของข้าราชการเป็นประจำ วันหนึ่งทรงดื่มสุราเกิดขนาดเมาจนขาดสติ เมื่อได้ยินเสียง
 ร้องของพระโอรสซึ่งยังเล็ก ก็กริ้วและรับสั่งให้เอาไปฆ่าและนำเนื้อพระโอรสมาให้เสวยแก้มเหล่า
 ซึ่งพระเมสสิก็ทรงทัดทานแต่ไม่เป็นผล พระนางจึงแทงพระศอสิ้นพระชนม์ตามพระกุมารไป ครั้น
 รุ่งเช้าทรงสร้างเมมาและเมื่อทรงทราบเรื่องก็เสียพระทัยและตรอมใจตายในที่สุด หลังจากตายแล้ว
 ก็ได้ไปผูกเกิดในขุมนรกหลายพันปี และเมื่อใกล้จะถึงศาสนาของพระโคตรมะพุทธเจ้าจึงพ้นจาก
 ขุมนรกแล้วก็ได้มาเกิด เป็นนางยักษ์ณี รูปร้าย อาศัยที่ป่าใหญ่ริมฝั่งแม่น้ำเอราวตีในประเทศพม่า
 เพราะผลกรรมแห่งการฆิตลูกเมียนั่นเอง

ตัวอย่างใน ตำนานนางยักษ์ณีเมตไตรย เล่าถึงนางยักษ์ณีที่มีใจศรัทธาตัดด้านม
 ถวายบูชาธรรมพระพุทธเจ้า ทำให้อต่อมาได้เกิดเป็นชาย เกิดเป็นมหายักษ์ถ้ำเชียงดาว ดังนี้

ด้วยนางยักษ์ณีเมตไตรย ได้ก่อสร้างบารมี 30 ทัศมากมายดังกล่าวดังแล้ว
 จึงปลงใจเด็ดขาดตัดเอาด้านมทั้งสองออกสการบูชาพระพุทธเจ้าได้ง่ายดาย
 พระพุทธเจ้าจึงทรงทำนายแก่นางยักษ์ณีเมตไตรยว่า อานิสงส์ที่ท่านตัดเอาด้าน
 มทั้งสองมากระทำสการบูชาพระตถาคตครั้งนี้ จะส่งผลให้ท่านพ้นจากอดีต
 เภศ คือท่านจะเกิดเป็นหญิงแต่เพียงชาติเดียวเท่านั้น สืบต่อไปในภพหน้า ท่าน
 จะได้มาบังเกิดเป็นพญาจักรพัทธราชา (พระเจ้าทรงธรรม) ในท่ามกลาง
 พระพุทธศาสนา และจะได้ยกยอพระศาสนาของพระตถาคตให้เจริญรุ่งเรือง
 ตลอด 5000 ปี)เมื่อนางยักษ์ณีตัดเอาด้านมถวายแล้วก็ตายมาบังเกิดเป็นมหา
 ยักษ์ใหญ่อยู่ในถ้ำเชียงดาวในแคว้นสุวรรณภูมิ

(ตำนานยักษ์ณีเมตไตรย)

ข. การสร้างอดีตชาติโดยให้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติพระเกจิ

คำว่า "เกจิ" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมาย
 ว่า "เกจิอาจารย์: น. "อาจารย์บางพวก", อาจารย์ที่เชื่อกันว่ามีความรู้ความสามารถในด้าน

คาถาอาคมและการปลุกเสกเครื่องรางของขลัง" ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะใช้ในความหมายหลังคือ "อาจารย์ที่เชื่อกันว่ามีความรู้ความสามารถในด้านคาถาอาคมและการปลุกเสกเครื่องรางของขลัง" โดยรวมไปถึงพระเถระที่ได้รับการยกย่องและทำวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับท่านขึ้นมาภายหลัง เช่น หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด

การสร้างอดีตชาติโดยให้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติพระเกจิเป็นการสร้างอดีตชาติ โดยผนวกเข้ากับประวัติของพระเกจิอาจารย์ชื่อดังต่างๆ ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะมาเกิดเป็นพระศรีอารีย์ โดยอาศัยสถานภาพของพระเกจิในสังคมไทยที่เป็น "วีรบุรุษท้องถิ่น" และมี "ความศักดิ์สิทธิ์" ร่วมกันกับสถานภาพของพระศรีอารีย์มา "สวมทับ" กันจนกลายเป็นบุคคลคนเดียวกันไปในที่สุด เช่น นำตำนานพระศรีอารีย์วัดไผ่ ผนวกเข้ากับประวัติ ตำนานหลวงปู่ทวด กลายเป็นประวัติหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดที่ตอนหลังเมื่อโปรดสัตว์แล้วก็กลับขึ้นสวรรค์ เป็นต้น ตำนานในกลุ่มนี้อาทิ ประวัติหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด ประวัติหลวงปู่เทพโลกอุดร ประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ประวัติท่านบัณฑิตบุรีสิงห์แห่งวัดเกตุมดีศรีวราราม

ตัวอย่างการผนวก ตำนานพระศรีอารีย์วัดไผ่ ผนวกเข้ากับประวัติ ตำนานหลวงปู่ทวด ในประวัติช่วงสุดท้าย โดยการนำเรื่องตาสู้ไปพบพระอินทร์บนสวรรค์ และได้รับดอกมณฑาลงมาในโลกมนุษย์ จากนั้นจึงถือดอกมณฑาตามหาพระศรีอารีย์ และหากใครมองเห็นดอกมณฑาสวรรค์ก็คือพระศรีอารีย์ ซึ่งเป็นอนุภาคสำคัญในตำนานพระศรีอารีย์วัดไผ่ มาเล่าผนวกกับเรื่องตำนานหลวงปู่ทวด ดังนี้

สมัยที่สมเด็จพระเจ้าอยู่ ณ วัดพะโคะ ดูเหมือนจะเป็นตอนที่ท่าน ไกลจะสิ้นอายุขัยแล้วยังมีสามเณรผู้เคร่งครัดวินัยรูปหนึ่ง ซึ่งอนุมานได้ว่าคงจะจำวัดอยู่แถวๆ วัดใดวัดหนึ่งในท้องที่อำเภอหาดใหญ่ สามเณรรูปนี้ปฏิบัติธรรมมิได้ขาด กบกกพร่อง และมีความปรารถนาอย่างเหลือเกินที่จะพบพระศรีอารีย์ สามเณรจึงตั้งจิตอธิษฐานว่า ก่อนที่ชีวิตนี้จะสิ้นขอให้ได้เฝ้าเบื้องพระพักตร์ของพระศรีอารีย์โพธิสัตว์ เพราะกุศลเจตนาอันแรงกล้าของสามเณร คือนหนึ่งจึงมีชายแก่มาหาพร้อมทั้งประเคนดอกไม้ให้ดอกหนึ่งแล้วพูดว่า นี่เป็นดอกไม้ทิพย์จากสวรรค์ไม่รู้จักร่วงโรย พระโพธิสัตว์ได้มาจุติชั่วคราวยังโลกมนุษย์แล้ว สามเณรจึงถือดอกไม้นี้ติดตามหาเกิด ถ้าพระภิกษุรูปใด รู้จักกำเนิดดอกไม้ทิพย์ พระรูปนั้นและคือองค์พระศรีอารีย์เจ้าซึ่งจะเป็นผู้โปรดเวไนยสัตว์ในโลกหน้าเมื่อได้รับดอกไม้สวรรค์เป็นกรรมสิทธิ์แล้วสามเณร ผู้เคร่งครัดพระวินัยก็ให้ปลื้มปิติเป็นที่สุดพอรุ่งขึ้นเข้าก็กราบลาเจ้าอาวาส แล้วก็ถือดอกไม้เดินออกไปจากวัดรอนแรมไปทุกหน ทุกแห่งด้วยจิตใจอันเปี่ยมล้นด้วยศรัทธา แต่ความผิตหวังเป็นของ

สามเณรน้อย เพราะไม่มีใครรู้จักดอกไม้ทิพย์เลย สามเณรต้องลำบากตรากตรำ ทุกอย่าง ตั้งแต่การกรำแดดกรำฝน เหนื่อยยากปากเพียร ตลอดจนความลำบาก แสบเลือดตากระเด็น

แล้ววันสัมฤทธิ์ผลของสามเณรก็มาถึง วันนั้นขึ้น 15 ค่ำ เป็นวันที่ พระจันทร์เต็มดวงแสงสากว้างตั้งแต่ยังไม่ทันมีดสนิทสามเณรเดินเข้ามาในเขต วัดพัทธสิงห์บรรพตพะโคะ ขณะนั้นพระภิกษุสงฆ์กำลังลงมาทำสังฆกรรมใน โบสถ์สามเณรจึงถือดอกไม้ทิพย์คอยอยู่ จนกระทั่งพระภิกษุทั้งหลายทยอยเข้า โบสถ์จนหมดก็ไม่พระรูปใดทักเรื่องดอกไม้เลย เมื่อผู้ทรงศีลประจำเบื้องพระ พักตร์องค์พระปฏิมาเรียบ ร้อยแล้วสามเณรก็เข้าไปหาพระภิกษุเท่านั้น นมัสการ ถาถามว่า วันนี้พระสงฆ์ทุกรูปมาลงอุโบสถแล้วหรือ ผู้ทรงศีลตอบว่า หามิได้ สามเณร, มีสมเด็จพระรูปหนึ่งยังไม่ลงมากระทำ สังฆกรรมเมื่อสามเณร ทราบ ความก็กราบลา พระภิกษุทั้งหลาย ตรงมายังกุฏิของสมเด็จพระเจ้าพะโคะโดยมิรอช้า ครั้นถึงก็เข้าไปกราบนมัสการตามวิสัยจากนั้นก็นั่งสงบอยู่เบื้องหน้าพระราชมุนีฯ

เมื่อท่านได้เหลือบพบดอกไม้ทิพย์ ในมือของสามเณรก็ถามว่า นั่นดอกไม้ มณฑาทิพย์บนสรวงสวรรค์ ผู้ใดให้เจ้ามากระนั้นหรือ? สามเณรน้อยชนลุกเข้าไป ทั้งตัว เมื่อแน่ใจว่าสมเด็จพระเจ้าพะโคะคือพระศรีอาริย์เจ้าที่ต้องการพบ จึงคลาน เข้าไปกราบ แอบเท้าแล้วประเคน ดอกไม้ทิพย์แก่ท่านในเพลานั้น สมเด็จพระ ดอกไม้แล้วก็นิ่งคิดอยู่ครู่หนึ่ง ต่อมาก็ก้มมือเรียกสามเณรเข้าไปในกุฏิปิดประตู ลงกลอนสนิทและปาฏิหาริย์หายไปทั้งสามเณรน้อยและสมเด็จพระตั้งแต่ คือนั้นโดย มิได้เหลือร่องรอยอันใดไว้ให้เห็นหรือพิสูจน์จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งกาลล่วงเลย มาประมาณสามร้อยปีแล้ว แต่ในคืนวันเพ็ญนั้นเอง ชาวบ้านแถบวัด พัทธสิงห์ บรรพตพะโคะก็พบปรากฏการณ์อันประหลาดบนท้องฟ้า กล่าวคือมี ดวงไฟ สันฐานกลมโตเท่าส้มเกลี้ยง เปล่งเป็นฉัพพรรณรังสีดงามมาก ดวงไฟ ประหลาดได้ลอยเวียนคล้ายจะกระทำทักษิณาวัตร 3 รอบ แล้วก็เลื่อยลอยหาย กลับไปทางทิศอากาศเนย์ เป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งตอนเช้าประชาชนพร้อมหน้ากันได้มา ประชุมที่วัดต่างก็สันนิษฐานว่า สมเด็จพระเจ้าพะโคะได้สูญนิพพานเสียแล้ว ดังนั้นทุก คน จึงพนมมือเหนือศีรษะแล้วเปล่งเสียงว่า สมเด็จพระทั้งพวกเราไปแล้ว

การสร้างตำนานในลักษณะนี้ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นความพยายามในการทำให้ พระเกจิท้องถิ่น ในฐานะ "วีรบุรุษท้องถิ่น" กลายเป็น "วีรบุรุษของคนส่วนใหญ่" เท่านั้น หากแต่ยัง ทำให้โครงสร้างชีวิตของพระศรีอาริย์สมบูรณ และสมจริงมากขึ้นอีกด้วย

4.2.3 สร้างเรื่องใหม่โดยการจินตนาการสภาพสังคมในยุครอยต่อระหว่างศาสนา ของพระพุทธเจ้าทั้งสองพระองค์

การสร้างสรรคในลักษณะนี้เป็นการสร้างสรรคโดยการสร้างเรื่องผ่านการจินตนาการสภาพสังคมยุครอยต่อระหว่างศาสนาพระพุทธเจ้าทั้งสองพระองค์โดยอาศัยแนวความคิดสากลเรื่องวันสิ้นโลก (Eschatology) ในตำนานและนิทานต่างๆ เนื้อหาส่วนใหญ่มักกล่าวถึงความเลวร้ายของสภาพบ้านเมือง ความโหดร้ายของผู้ปกครอง ความเป็นยุคมิคสัญญี การเกิดพญารามิกราชมารักษาบ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองเป็นสุขเพื่อรอรับพระศรีอาริย์ และในตอนท้ายมักกล่าวถึงคำพยากรณ์การมาเกิดของพระศรีอาริย์ และข้อปฏิบัติให้ได้พบพระศรีอาริย์รวมถึงคำสั่งและคำสอนต่างๆ ของพระศรีอาริย์ที่ถ่ายทอดผ่านทูตสวรรค์มายังโลกมนุษย์ ซึ่งในคัมภีร์เดิมไม่ได้กล่าวถึง ตำนานในกลุ่มนี้คือ กลุ่มเรื่องพญารามิกราช อาทิ เรื่องพญารามิกราช พระยาธรรม อ้ายบุญกว้าง พระยาอินทร์ พื้นเมืองกุง หนังสือผู้มีบุญ เทวดาสอนโลก พระพุทธเจ้าโคตมะ ฟ้าเสมียนคำ อินทาสมภารสุดดี พระกีดพระพาน (บันปลาย) ตำนานเมืองห่อ ตำนานผาเสื่อเมืองไล ตำนานจาริต มาตหยองศาสนา กลุ่มเรื่องคำพยากรณ์ อาทิ เทคนสังกาส บันพยากรณ์ ในเรื่องลিপฺสูญ พุทธทำนายของพระธรรมทูตจากอินเดีย พระเจ้าให้ มหาศักราชหลวง ปฐมโลกโลกจกขุ เรื่องเกศา 5 เส้น ลายแทงกรวดแร่ ตำนานถ้ำผาโถ (ถ้ำลับแล)

ตัวอย่างในวรรณกรรมอีสานเรื่อง **ลিপฺสูญ** บันกาละนับมือส่วย มีเนื้อหากล่าวว่า พระท่านเทคนเป็นคำทำนายไว้ว่า หลายปีต่อมาในช่วงท้ายของศาสนา (พระโคตม) จะเกิดความวิปริตผิดแปลกขึ้นในโลก ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติวิปริต อาทิ ที่ลี้กจะตื่นเขิน ปู ปลา และไส้เดือนจะบินได้ ปลาไหลจะขึ้นไปทำรังบนยอดไม้ แมวจะกล้วนหนู ครกกระเดื่องจะรังเกียจไม่ยอมตำข้าวเปลือก ดินลูกรังกลายเป็นทับทิม เป็นต้น หรือสังคมที่จะแปรปรวนไปในทางที่เลวลง เช่น พระสงฆ์ผู้ธรรมจะเอาความรู้นั้นไปขายเป็นเงินทอง นักปราชญ์จะตกยากและหาได้น้อย คนที่เป็นหลัก (ผู้ปกครอง) จะโลเลไม่รับรู้ถูกผิด โจรผู้ร้ายจะได้ตีมีทรัพย์ เป็นต้น โดยมีเนื้อความดังนี้

	กบเขียดอ้อองประสงค์อ่าน	โคลงสาร
ฝูงหมู	งูเพาพิษเยือกกลัว	เกรงย่าน
	หินอยู่น้ำไหลล่องตาม	กระแสร
ปลา	บีกขึ้นลื้ออยู่ปลายไม้	สิ่งแลน
ปู	ปลาผู้เปิดน้ำหนีนาย	อาณา
เขากี้	แยงฎผาเพื่อนคณา	เนาค่าง
	เขียดไม้อ้อองประสงค์อ่าน	โคลงสาร

ฝูงหมู	งูเพาพิษเยือกกลัว	เกรงย่าน
	อุแ่งหม้อน้ำหมายว่า	ชินนี่
เอียน	ก็มาเปิดน้ำหนีจาก	วังตม
เขาก็	ไปแปลงฮวงฮงอยู่เทิง	ปลายไม้
	งูเงือกพร้อมหนีเคลื่อน	อาณา
	มาลาฮ้างฮาบสูญ	เสียดลิ้น
หงษ์คำ	ก้มขาบไหว้ประนมนม่อม	หมู่หา
หมาก	พรัวมาเปิดต้นปบปวง	ลงดิน
	ครกมองฮ้างหมางเหม็น	เข้าเปลือก
ข้า	หลอดมาเปิดเบี่ยแกมขึ้น	ใส่ใน
	จวงจันทน์หล้างของแพง	ทางเทศ สภาพูน
บัด	นี้มาคั่วหิวหูซ่า	เที่ยวขาย
	มะณีนิลเศรำเสียแสง	หินแฮ่ มีแล้ว
ซอน	ดอกไหลล่องน้ำมาป็น	ป่งไบ
	มะณีนิลเศรำเสียแสง	สลับเพศ
หินแฮ่	เกิดเป็นหน่วยแก้วพิลาเข้ม	ค่าแพง
	บัวชี้แบ้งบานเกิด	กลางหนอง
	บัวทองเกิดหัวสวน	บ้านเก่า
ที่	เล็กมาแล่นต้นไปห่ง	บ่อนเงิน
	กาดำบินดั้นไป	ลื้ออบ
ภู	ใหญ่ผาแผ่นล้านตัวเต้า	ตำปู
ปลากี้	บินแยงเมฆพะโยม	ยังฟ้า
หนูชิง	ตะบะให้แมวคำ	ก้มขาบ
หมา	จอกมาเห่าเป็นข้างเนา	อยากหัว
	คันคากฮ้องขัดขึ้น	แข่งฝน
	ใส่เดือนฮู้บินบน	อากาศ
	หินก้อนล้านฟูน้า	ล่องไหล

ตัวอย่างในวรรณกรรมเรื่องโลกธาตุ บันพยากรณ์ตอนกล่าวถึงกาละนับมือส่วย มีเนื้อหาเล่าถึงในสวนกาละนับมือส่วย ได้กล่าวถึงความวิปริตของธรรมชาติและสภาพแปรปรวนของสังคม คล้ายกับเนื้อหาของลิลีปุตญ ต่อมาในสวนของคำทำนายนกสิยุคได้กล่าวว่าเมื่อศาสนา (พระโคตม) ดำเนินมาเป็นระยะเวลาห้าพันปี จนถึงวันที่มีฤกษ์ยามดังที่ได้ทำนายไว้ ผู้อ่านจะต้องคำนวณดูเอง

นั้น จะเกิดกลียุค มีการทะเลาะวิวาทและโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นในโลก เทวดาก็จะบันดาลให้เกิดความวิปริตประหลาดต่าง ๆ อันได้แก่ ผู้คนไม่มีสัมมาคารวะ เกิดปิตุฆาต ขุนนางไม่มีความรู้และคุณธรรม เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายจนผู้คนเหลือน้อยลง แม้แต่ธรรมชาติก็ยิ่งวิปริต กล่าวคือ เขียดจะร้องในหน้าแล้งซึ่งฝนไม่ตก ส่วนในตอนท้ายนั้น ผู้แต่งได้ขอให้อานิสงค์ของคุณความดีที่เคยกระทำคุ้มครองตนเองให้พ้นภัยจากกลียุค

กาละ	นับมือส่วย	หลายปีเป็นอันต่าง	
พ่อนาก	เทเทศน์ไว้	ภายช้อยศาสนา	
	ญิงชายสวย	สิบสามปีมีลูก	
	หัวนอก	เส้นพันเพศสาว	
	ชีสมณชื้อ	งัวความขาย (ค่า)	จริงแล้ว
นักปราชญ์	ถมแม่น้ำ	นทีกว้างขาดเขิน	
	สังฆะเจ้า	ทรงโรรมในสูตร	ก็ดี
ยังเล่า	แปลงจ่ายชื้อ	เงินคว้างค้าขาย	
กลางพ่อง	ทงธรรมหมั้น	ตามคลองพุทธบาท	
สังฆะ	สมณสิ่งนั้น	มีน้อยบ่หลาย	
	ใจโรได้	ทวายคำมาชี	จริงแล้ว
คนหลัก	เป็นว่าวงว่า	ถือกระบือองค์ว่าขอ	
คนหลัก	เป็นคนไ้	ใจเบาคิดบ่ถึก	
หินแะ	ไหลล่องน้ำ	โฮ้อองสนั่นเนื่อง	
	ภูผาล้าน	ไหลล่องน้ำนั้น	
จุมปลวก	เป็นอุปข้าง	ชะเทียนฮ้องแม่โขง	
	อัดทิจันใจกุง	กุมกินบีกใหญ่	
ปลาชิว	ป็นไล้แซ้	ไปลิ้นลิบหิน	
	เขียดโมฮ้อง	ประทองอ่านโคลงสาร	หลากน้อ
ฝูงหมู	งูพาพิช	เยือกกลัวพลอยสะท้าน	แล่นหนี
	หินอยู่น้ำ	นทีหลวงล่อง	
ปลาบึก	ขึ้นอยู่ลิ	ปลายไม้สิ่งแลน	
ปูปลา	ผู้เปิดน้ำ	หนีหน้ายอาณา	
เขากี่	แยงภูผา	แผ่นคณาเนาค่าง	
	เอียนเปิดน้ำ	หนีจากวังตม	
เขากี่	แปลงฮวงฮัง	อยู่เทงปลายไม้	

	งูเห่าพร้อม	หนีเขตอาณา	
	มาลาฮ้าง	ฮามสมเสียดลิ้น	
หงส์คำ	ก้มขาบไหว	ประนมโน้มแกกกา	
หมากพร้าว	ผู้เปิดต้น	ปะปวงลงดิน	
	คกมองผู้	หมางเหม็นเข้าเปลือก	
ผ้าลวด	มาเปิดเบียด	แกมขึ้นใส่ใน	
	จวงจันทน์หลาก	ของแพงทางเทศ	สะภาพูน
บัดนี้	มาคว่าห้อย	หูผ้าเที่ยวขาย	
	มณีนีลแก้ว	กลายเป็นหินแฮ่	มีแล้ว
หินแฮ่กลายเกิด	เป็นหน่วยแก้ว	พิลาเข้มค่าแพง	
	บัวชี้แบ้	มาเกิดกลางหนอง	
	บัวทองเกิด	หัวสวนบ้านเก่า	
ที่เล็ก	มาเล่นดิน	พอย้อยยังถึง	
กาگی	ดำดินดิน	ทะยานไปลีลอบ	
ภูใหญ่	ผาแผ่นล้าน	ทะลายม้างแป้แพ	
ปลากี้	บินบนแฝง	เมฆโผมยงฟ้า	
หนูชิง	ทำตบะให้	แมวบักดำก้มขาบ	
หมาจิ้งจอก	มาเห่าข้าง	เป็นหน้าอยากหัว	
	คันคากอ้อ	ขัดแข้งแข้งฝน	
	ไล่เดือนผู้	บินบน	อากาศ
	หินก้อนล้านอยู่น้ำ	ล่องไหล	

การทำนายกลีดยุค

สังกาช	กรายถึงห้า	พันวสาสังเขต	พ่อแล้ว
	นักปราชญ์เจ้า	หลิ่งเลิศนำประทัด	
	เกณฑ์เดือนตั้ง	สิบสองคุณถ่านดำ	
ครันหาก	คุณคล่องแล้ว	ชาวห้าเศษศูนย์	
	ปักกะทั้นเข้า	เฮียงสุรย์สุรียศ	
สองฮ้อย	ชาวแปดตั้ง	เกณฑ์ไว้บวกบน	
	กลางเดือนนั้น	จันทะจรหนีเมฆ	
ปะหัส	มาอยู่ฮ้อย	แทนถ่านเศษศูนย์	

	อังคารเช้า	เยือนประสพหนีเมฆ	
	ศุกร์เคียนค้าย	คาดค่างธนู	
	ราหูเช้า	เยือนจัน ? เจียรระดาด	
กัญ (ค)	ข้าเชือกฮ้อน	เมืองบ้านบ่สบาย	
กัทาก	บังเกิดด้วย	วิวาทเสียงเคื่องซุ่น	
	ในชมพู	บ่สบายเมืองบ้าน	
	โรคาพร้อม	โพลภัยพิษพยาธิ	
	ข้าเชือกฮ้อน	ฮอมข้าเกิดแกม	
	สิบใหญ่น้อย	ฮ้อยหมื่นแสนพญา	
	มีคำขัด	แข่งกันกวนอ้อ	
ใฝ่ผู้	เฮียนถึงถ้วน	เห็นคลองในนอก	มานั้น
ให้ค้อย	หลังเลศแท้	ดีฮ้ายคำคะนิง	หันเทิน
อันนี้พอแต่	เทเทศน์ไว้	ปานถ้านถวายเป็น	แยงเยอ
ครันหาก	คุณคล่องแล้ว	แควนคิ้วกว่าหมอ	
อุบบาทว์	บังเกิดแล้ว	ยาวว่ายยัง	อยู่เนอ
เชิงท้อ	ชวนกันเข้า	ปาบั้งเป็นบาบ	
ฝูงหมู่อุบบาทว์	ข้าเชือกฮ้อน	ทเวท้าวปั่นดล	
	มีนทีนแท้	ทุจเรหินะชาติ	มีแล้ว
	ปีตุฆาตฮ้าย	ฮอมข้าเกิดแกม	
ลูกบ่	มีฮ้าย่าน	คูกคามพ่อแม่	มันนั้น
ลูกศิษย์บ่	มีฮ้อย่าน	ฮ้ายแท้แห่งครู	แท้แล้ว
ฝูงนี้	เวราฮ้าย	อธรรมปีตุฆาต	จริงแล้ว
พระหาก	เทเทศน์ไว้	กายฮ้อยศาสนา	
เมียบ่	มีฮ้าย่าน	ถือฝัวแข็งข่ม	
	นักปราชญ์เจ้า	ชมเบื้อเบื้อคลอง	
	มิจสาเข้า	เคห่งสุนปาก	
	คั่นคากฮ้อง	เดือนห้าก่อนฝน	
	คนเกิดหล้า	หลานลูกภายลุน	
	เป็นซุนมา	บ่เฮียนถองถึงฮืด	
ประจิต	ยศบ่พร้อม	นำใช้แต่ลาน	
	การมีฮ้อน	ฮอมไปเป็นหย่อม	
แล้วยอม	มีพ้อบ้าน	หลายล้นกว่าคน	

	คนมีน้อย	ขุนหลายเหลือไพร'	
	หัวงอกได้	ดำกันด่อนดำ	
สังเวค	ในจิตข้อย	แถมหวงทุกสิ่ง	จริงแล้ว
จึงได้	แปลปานไว้	ประเหียนน้อยหนึ่งถวาย	
นับมืออยู่	ยืนยาวหมั้น	ยินแถมสังเวค	ใจแล้ว
ย่านท้อ	ได้สะลั่ง	หลงพ้อบาดชะเทิน	นั่นเด
บุญเฮยขอให้	มีผู้พร้อม	พ้อเพื่อนพาทาง	
	บุญคุณสร้าง	สมภารปางก่อน	ก็ดี
ขอให้	มาช้อยคำ	ชูช้อยจากโภย	แต่เนื้อ
ยาให้	พบพี่น้อง	ปิดฆาตเวรกรรม	นั่นเนอ
	ศีลทานทำ	ช้อยชูคุณคำ	
	สงสารปิ่น	ไปมาเปียปิ่น	
ก๊ีบ	มีเที่ยงหมั้น	เหมือนดั่งนිරพาน	เพิ่นพุ่น
เป็นคน	เที่ยวสงสาร	บ่เที่ยงคำคือน้ำ	
กลางเล่า	บางบกแห่ง	กลางที่มีมาก	
กลางเหลือ	เขื่องชุ่นเขี้ยว	กลางแล้วเล่าใส	
อันนี้พ้อแต่	แบ่งประเหียนไว้	ผญาไวคึดฮ่ำ	คะนิงเนอ
ถวายแก่	นักปราชญ์เจ้า	ผุงผู้ฮ่ำเพิง	แต่เนื้อ ⁴³

ตำนานในกลุ่มนี้พบมากกว่าตำนานกลุ่มอื่นๆ อาจเป็นเพราะช่วงเวลาทีกล่าวถึงในตำนาน (ก่อน พ.ศ.5000) เป็นช่วงเวลานี้มีความยืดหยุ่นมากกว่าช่วงเวลาที่เกิดเป็นพระพุทธเจ้า (หลัง พ.ศ. 5000) เนื่องจากประวัติในช่วงนั้นมีการเขียนประวัติที่เป็นแบบแผนสำหรับพระพุทธเจ้าทุกพระองค์รองรับไว้แล้ว

อนึ่ง จะเห็นว่าตำนานพระศรีอารียัมกกล่าวถึงพญาธรรมิกราช ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในสมัยพระศรีอารียเป็นสมัยที่มีพระจักรพรรดิราชมาเกิดพร้อมกันด้วย ซึ่งพิเศษกว่ายุคอื่นๆ เพราะในวรรณคดีพุทธศาสนา มักกล่าวว่า ในโลกนี้จะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2 พระองค์อุบัติขึ้นพร้อมกันมิได้ เช่นเดียวกัน พระเจ้าจักรพรรดิก็ไม่สามารถอุบัติขึ้นพร้อมกันในโลกนี้ได้ นอกจากนี้ยังกล่าวอีกว่า การอุบัติขึ้นของพระเจ้าจักรพรรดิมีไม่บ่อยนักและมักจะอุบัติขึ้นในกัปที่ไม่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ยกเว้นในสมัยของพระศรีอารียมาเป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น

⁴³ อนุพล ไชยสินธุ์, วรรณกรรมพื้นบ้าน นิทานขุนบรม โลกธาตุ (เอกสารอัดสำเนา), หน้า 2-4.

อนึ่ง การเรียกว่าเป็น “พญาธรรมิกราช” ไม่ใช่ “พญาจักรพรรดิราช” ดังเช่นที่กล่าวถึงใน *จักกวัตตสูตร* ซึ่งเป็นตำนานต้นค้ำนั้นอาจเป็นเพราะพญาธรรมิกราชนี้มาเกิดชั่วคราวในยุครอยต่อศาสนา ไม่ได้มาถาวร มาเพื่อเตรียมการให้พระศรีอาริย์ จึงยังมีได้เรียกตนว่าเป็นพญาจักรพรรดิราช ต่อภายหลังจึงมาเกิดเป็นพญาจักรพรรดิราช ในสมัยพระศรีอาริย์อีกครั้งหนึ่ง

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ากับพญาจักรพรรดิราชยังมีลักษณะร่วมกัน ดังที่ในคัมภีร์พุทธศาสนาหลายคัมภีร์ที่อยู่ในพระพุทธศาสนายุคต้น อาทิ *มหาสุทฺถสนสูตร* *มหาจักกวัตตีสีนานาสูตร* *มหาลักษณ์สูตร* กล่าวไว้ว่า พระเจ้าจักรพรรดิ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสมบุญในลักษณะเดียวกันในอดีตชาติ ดังนั้นเมื่อบุคคลผู้ที่จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาตินั้น เมื่อประสูติ ก็จะมีสิ่งอัศจรรย์เกิดขึ้นเหมือนกัน มีลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ พร้อมด้วยอภิญญาชนะ 80 ประการเหมือนกัน แต่ทว่า กุมารผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าจะได้รับการพยากรณ์จากพรานมณเฑียรว่าผู้ซึ่งจะมาเป็นพระพุทธรูปจะเป็นผู้มีชะตาชีวิต (คติ) 2 ประการ กล่าวคือ ถ้าหากครองเรือนก็จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าหากออกบวชเป็นบรรพชิตก็จักได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนกุมารผู้ที่จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิจะได้รับการพยากรณ์เพียงประการเดียว⁴⁴

จากข้อมูลข้างต้นเป็นที่น่าสังเกตว่า ตำนานกลุ่มที่สร้างสรรค์ใหม่ในกลุ่มเรื่องคำพยากรณ์และกลุ่มเรื่องพญาธรรมิกราช มีลักษณะเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพความแปรปรวนวุ่นวายของสังคมใน “ภาวะรอยต่อ” (liminal period) ภาวะรอยต่อในลักษณะแรก ได้แก่ รอยต่อของกาลเวลาในช่วงหลังของ “กึ่งพุทธกาล” อันมีที่มาจากความคิดที่ว่าอายุของพระพุทธศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้าจะยืนยงอยู่ได้ 5,000 ปี ดังเช่นที่ปรากฏใน *อรรถกถามัชฌิมนิกาย อุบริบัณฑิตยสังคหะ* *วิภังควรรค ทักขินาวิภังคสูตร* ที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวว่า “ศาสนาของเราจักตั้งอยู่ถึง 5,000 ปี” พิเชฐ สายพันธ์ กล่าวไว้ว่า ภาวะกึ่งพุทธกาลที่ว่านี้ถือเป็น “ปมทางสังคม” ที่มีอิทธิพลมากต่อสังคมไทย⁴⁵ ทำให้ไม่น่าแปลกที่ตำนานพระศรีอาริย์จำนวนไม่น้อยได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นอย่างสอดคล้องกับจินตนาการว่าด้วยสภาพสังคมในยุคดังกล่าว ควบคู่ไปกับการนำเสนอความคิดเรื่อง “ผู้มีบุญ” ที่จะมาเกิดเพื่อบรรเทาความทุกข์ยากเดือดร้อน

ส่วนภาวะรอยต่ออีกลักษณะหนึ่ง ได้แก่ รอยต่อระหว่างช่วงเวลาหลังสิ้นศาสนาพระโคตมช่วงเวลาก่อนยุคพระศรีอาริย์ ดังความคิดที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง *ลีปสุญ เทคน์สังกาศ* ตำนาน

⁴⁴ชาญวิทย์ ทัดแก้ว, “การศึกษาวิจัยพัฒนาการของตำนานพระเมตไตรยในพุทธศาสนายุคต้น (กรณีศึกษาจากไมเตรยวาทาน อวทานเรื่องที่ 3 ในทิพยวาทานฉบับชำระต้นฉบับใหม่),” (ฉบับแปลเป็นภาษาไทย), หน้า 61.

⁴⁵พิเชฐ สายพันธ์, “นาคาคติอีสานลุ่มน้ำโขง ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัทธิธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 74.

มาตยของศาสนา เป็นต้น ซึ่งก็มักสร้างสรรค์ขึ้นโดยให้ภาพของขั้นตอนความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ ความวุ่นวายจากกลียุค-คนชั่วฆ่าฟันกันล้มตาย ในขณะที่คนดีหนีไปซ่อนตัว-คนดีกลับสู่สังคมเมื่อคนชั่วตายหมด-สังคมกลับสู่ความสงบสุข-พระศรีอาริย์มาตรัสรู้

เมื่อพิจารณาภาวะทั้งสองนี้ด้วยแนวคิดของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner) ก็จะพบว่าภาวะทั้งสองนั้นล้วนมี "ลักษณะก้ำกึ่ง" (betwixt and between) ทั้งนี้ลักษณะสำคัญของรอยต่อดังกล่าว คือ ความไร้โครงสร้าง (unstructured/communitas) ซึ่งมักแฝงนัยยะของความเป็นภาวะศักดิ์สิทธิ์⁴⁶ การอธิบายถึงภาวะรอยต่อ ตลอดจนการสร้างสรรคดี้านานให้พระศรีอาริย์เสด็จมาอุบัติในช่วงเวลาอันเป็นรอยต่อดังกล่าวนั้น เป็นไปได้ว่ามาจากทั้งมุมมองที่ว่าภาวะดังกล่าวนั้นเป็นภาวะศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมที่ "บุคคลศักดิ์สิทธิ์" เช่นพระศรีอาริย์จะเสด็จมาอุบัติ และทั้งจากมุมมองที่ว่าภาวะดังกล่าวนั้น "ไร้โครงสร้าง" ในที่นี้ได้แก่ การดำรงอยู่ของศาสนา-การสิ้นสุดศาสนา และการเปลี่ยนผ่านยุคสมัยของศาสนา ด้านานพระศรีอาริย์จึงได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นให้มีเนื้อหาที่กล่าวถึงความแปรปรวน ไร้ระเบียบของสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว

ยิ่งไปกว่านั้น จากมุมมองที่ว่าภาวะรอยต่อนั้นมีความไม่มั่นคง จึงต้องมีการสร้างสรรค์ด้านานขึ้นเพื่อให้มีเนื้อหาเพื่ออธิบายภาวะดังกล่าวนี้เพื่อในลักษณะของการ "บอกล่วงหน้า" ว่า จะเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นในอนาคต และจะหาทางออกในภาวะความเปลี่ยนแปลงที่วุ่นวายอย่างไร เป็นเหตุให้ด้านานพระศรีอาริย์ในกลุ่มเรื่องคำพยากรณ์ และกลุ่มเรื่องพญารามิกราช ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้น

4.2.4 สร้างเรื่องใหม่โดยการเชื่อมโยงกับท้องถิ่น

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ด้านานพระศรีอาริย์วัดไผ่เป็นด้านานพระศรีอาริย์ที่สร้างสรรค์ใหม่ในกลุ่มเรื่องพญารามิกราช ซึ่งมีเนื้อหาเน้นเรื่องการมาเกิดชั่วคราวของพระศรีอาริย์ในโลกมนุษย์ ซึ่งในที่นี้ได้แก่ ท้องถิ่นบริเวณวัดไผ่ ดังนั้น การจะทำให้ด้านานเรื่องนี้ "น่าเชื่อถือ" ยิ่งขึ้นจึงจำเป็นต้องเชื่อมโยงด้านานเข้ากับท้องถิ่น ทั้งในเรื่องภูมิประเทศ ภูมินาม สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และกลุ่มชนท้องถิ่น หรืออาจเรียกได้ว่า เป็นการเปลี่ยนด้านานพระศรีอาริย์จากที่เคยเป็นด้านานปรัมปรา (myth) ซึ่งบาสคอมกล่าวถึงสถานภาพของเรื่องเล่าประเภทนี้ว่า เป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดในอดีตอันไกลโพ้น และในพื้นที่ซึ่งไม่ใช่ "โลกปัจจุบัน" ที่กลุ่มชนดำรงอยู่⁴⁷

⁴⁶Victor Turner, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* (New York: Cornell University Press, 1977), p. 96-97.

⁴⁷Bascom, William, "The Form of Folklore: Prose Narratives," in Dundes, Alan (editor) *Sacred Narrative Reading in the Theory of Myth* (Berkeley: University of California Press, 1980), p. 9.

ให้กลายเป็นตำนานประจำถิ่น (mythical legend) ซึ่งลินดา เดกก์ (Linda Dègh) ได้ให้คำจำกัดความเรื่องเล่าประเภทนี้ว่า

ตำนานประจำถิ่น เป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ผู้มีญาณหยั่งรู้ หรือพลังอำนาจพิเศษ บรรพบุรุษ และปฐมนิยบุคคล มนตร์ขาวและมนตร์ดำ ตลอดจนการพิทักษ์รักษา และการล่มสลายของวงศ์ตระกูลและทรัพย์สิน⁴⁸

These legends are concerned with supernatural beings, persons with supernatural knowledge and power, ancestors and revenants, white and black magic, and protection and destruction of family and property.⁴⁹

จากการศึกษาทำให้พบว่า กลวิธีการสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอาริย์วัดไผ่ให้เป็นตำนานประจำถิ่นของกลุ่มชนบริเวณดังกล่าวนั้น กระทำได้ทั้งโดยการผูกเรื่องให้พระศรีอาริย์ลงมาเกิดที่วัดไผ่ในฐานะ "คนท้องถิ่น" การใช้ฉากและบรรยากาศท้องถิ่นในตำนาน การเชื่อมโยงเหตุการณ์ในตำนานเข้ากับโบราณสถานและโบราณวัตถุในท้องถิ่น และการผนวกตำนานประจำถิ่นที่มีอยู่เดิมให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของตำนานพระศรีอาริย์วัดไผ่ ด้วยกลวิธีต่างๆ เหล่านี้จึงทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่เรื่องพระศรีอาริย์เป็นเรื่องใกล้ตัว เป็นเรื่องราวของบรรพบุรุษในท้องถิ่นเพิ่มความเชื่อถือศรัทธาได้มากยิ่งขึ้น ทั้งยังทำให้คนในท้องถิ่นภาคภูมิใจว่าพระศรีอาริย์ซึ่งเป็น "ว่าที่พระพุทธเจ้า" ของพวกเขาได้เคยมา "เกิด" หรือ "เดินทางผ่าน" ในท้องถิ่นของตนด้วย ตำนานในกลุ่มนี้ได้แก่ ตำนานพระศรีอาริย์วัดไผ่ พระเจ้าสามเณร นางยักษ์ฉนิเมตไตรย มหากษัตริย์เจ้าเชียงดาว เมตไตรยเหยียบพระฉาย วรวงสชาติก ในปัญญาสชาติก ประวัติหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด ตำนานพระธาตุ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ตำนานพระบาท ตำนานเวียงกาหลง

การอธิบายความเป็นมาของพระศรีอาริย์โดยการเชื่อมโยงกับท้องถิ่น เป็นสิ่งที่ไม่เพียงทำให้พระศรีอาริย์มีลักษณะเป็นมนุษย์มากขึ้นเท่านั้น แต่ยังทำให้ดูเหมือนว่าพระศรีอาริย์เป็น

⁴⁸สายป่าน บุวิวรรณชนะ, *ตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลาง: ความสมานฉันท์ในความหลากหลาย* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ ร่วมกับศูนย์คติชนวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 1.

⁴⁹Dègh, Linda, "Folk Narrative," in *Folklore and Folklife an introduction* (London: University of Chicago Press, 1972), p. 76.

บรรพบุรุษของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย ซึ่งเนื้อหาที่สร้างในท้องถิ่นส่วนใหญ่มีทั้งความเป็น ศาสดาและความเป็นนักรบ/ผู้กล้า

วิธีการสร้างเรื่องใหม่โดยการอธิบายความเป็นมาของพระศรีอารีย์เพื่อเชื่อมโยงพระ ศรีอารีย์กับท้องถิ่นในประเทศไทย จำแนกได้เป็น

ก. สร้างเรื่องให้พระศรีอารีย์มีชาติกำเนิดที่สัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น

การสร้างเรื่องให้พระศรีอารีย์มีชาติกำเนิดที่สัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นเป็นการสร้าง “บุคลิกลักษณะ” ของพระศรีอารีย์ให้เป็นชาวบ้านและใกล้ชิดกับชาวบ้าน ดังเช่นใน *ตำนาน พระศรีอารีย์วัดไผ่* ที่กล่าวว่าบิดาและมารดา (บริสุทธกุมารและนางปทุมณารี) ของพระศรีอารีย์ เป็นชาวมอญ บางสำนวนกล่าวว่าพระศรีอารีย์บ้านเกิดอยู่บริเวณวัดท้องคุ้ง และบางสำนวนกล่าว ว่าพระศรีอารีย์เกิดที่บ้านท่าราบ แขวงเมืองปาวา

การผูกเรื่องให้พระศรีอารีย์วัดไผ่เป็นบุคคลในท้องถิ่นนั้น แรกสุดเริ่มตั้งแต่การ อธิบายกำเนิดของพระศรีอารีย์ว่า ในชาติดังกล่าวพระศรีอารีย์ได้ถือกำเนิดเป็น “ชาวมอญ” ใน ชุมชนบริเวณวัดท้องคุ้ง หรือบ้างก็อธิบายว่า พระศรีอารีย์เป็นเชื้อสายมอญเมืองปทุมธานี สาเหตุ ที่ทำให้เกิดคำอธิบายที่วุ่นวายจะมาจากกรณีที่บริเวณวัดท้องคุ้งเป็นที่ตั้งของชุมชนมอญมาแต่เดิม อีกทั้งในบริเวณถัดไปยังเป็นที่ตั้งของชุมชนมอญบางชั้นหมาก ซึ่งก็เป็นชุมชนเก่าแก่ไม่แพ้กัน การ อธิบายว่าพระศรีอารีย์กำเนิดในกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่สมเหตุสมผล นอกจากนี้การที่ ผู้ให้ข้อมูลเองก็มีเชื้อสายมอญ การเลือกเล่าให้พระศรีอารีย์กำเนิดในชาติพันธุ์มอญจึงเป็นการ เชื่อมโยงพระศรีอารีย์เข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน และยังทำให้พระศรีอารีย์มีความ น่าเคารพศรัทธาในฐานะบรรพบุรุษร่วมชาติพันธุ์ของบุคคลในท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

อนึ่ง สำหรับคำอธิบายที่กล่าวว่า พระศรีอารีย์สืบเชื้อสายมาจากชาวมอญเมือง ปทุมธานีนั้น เป็นไปได้ว่าน่าจะมาจากที่ตำนานเล่าว่า มารดาของพระศรีอารีย์มีนามว่า “นางปทุม นารี” จนอาจทำให้ผู้เล่าตำนานเชื่อมโยงชื่อดังกล่าวเข้ากับชื่อของท้องถิ่นที่มีชาวมอญอาศัยอยู่อีก ท้องถิ่นหนึ่ง ซึ่งก็คือเมืองปทุมธานีก็เป็นได้

อีกประการหนึ่ง สืบเนื่องจากการที่ตำนานอธิบายว่าพระศรีอารีย์นั้นถือกำเนิดใน ท้องถิ่น จึงจำเป็นต้องมีการระบุถึงสถานที่ในท้องถิ่นอันเป็น “บ้านเกิด” ของพระศรีอารีย์ด้วย เช่นกัน ซึ่งก็คือบริเวณบ้านท่าราบ ใกล้กับวัดท้องคุ้ง ในแขวงเมืองปาวา ซึ่งก็คือเมืองลพบุรี การ ระบุเช่นนี้นอกจากจะช่วยให้คำอธิบายที่ว่าพระศรีอารีย์เคยถือกำเนิดเป็นคนท้องถิ่นชัดเจนยิ่งขึ้น แล้ว ยังช่วยอธิบายที่มาของประเพณีชักพระศรีอารีย์ว่า สาเหตุที่ต้องชักพระจากวัดไผ่ไปยังวัด

ห้องคู้งั้น ก็ด้วยบิดามารดาของพระศรีอารีย์เคยตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณนี้ พระศรีอารีย์จึงต้องเสด็จกลับมาพบบิดามารดาปีละครั้ง

นอกจากนี้แล้ว การผูกเรื่องให้ท้องถิ่นบริเวณวัดไผ่เป็น “พื้นที่” ที่พระศรีอารีย์เคยถือกำเนิดและใช้ชีวิตอยู่นั้น ในอีกแง่หนึ่งยังเป็นการปรับเปลี่ยน “พื้นที่สามัญ” (profane place) ภายในท้องถิ่นให้กลายเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” (sacred place) ผ่านมิติของตำนาน ดังนั้น ท้องถิ่นใน “สำนึกร่วม” (collective mind) ของกลุ่มคนที่เชื่อเรื่องตำนานพระศรีอารีย์จึงมีฐานะเป็น “แผ่นดินศักดิ์สิทธิ์” ที่พระโพธิสัตว์เคยดำรงชีวิตอยู่ อันหมายถึงการเป็นถิ่นที่อยู่ของผู้มีบุญ และมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพระศรีอารีย์ อย่างน้อยที่สุดก็ในฐานะ “ผู้ร่วมท้องถิ่น” เดียวกัน การตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณดังกล่าวจึงมีส่วนในการสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของกลุ่มชนท้องถิ่น

ในบางตำนานสร้างสรรค์ให้พระศรีอารีย์ เป็นพระเกจิในท้องถิ่น ดังเช่นใน *ตำนานหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด* หรือ ในบางตำนานสร้างสรรค์ให้พระศรีอารีย์เป็นชนพื้นเมือง ดังเช่นใน *ตำนานมหายกษรรักษาถ้ำเชียงดาว*

ในจำนวนตำนานพระศรีอารีย์ที่มีชาติกำเนิดสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นกลุ่มนี้ มีตำนานพระศรีอารีย์กลุ่มหนึ่งที่กล่าวถึงการที่ชนพื้นเมืองต่อสู้หรือขัดแย้งกับพระพุทธเจ้า ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากที่ในสังคมไทยก่อนหน้าที่จะมีการรับพระพุทธศาสนามาเป็นสรณะนั้น คนในดินแดนแถบนี้มีความเชื่อดั้งเดิมอยู่ก่อนหน้าแล้ว ทั้งการนับถือผีนางไม้ การนับถือผีบรรพบุรุษ ตลอดจนการนับถือคติพราหมณ์ ต่อมาภายหลังเมื่อมีการนำพระพุทธศาสนามาเผยแพร่ผ่านราชสำนัก และค่อยๆ แผ่ขยาย “พื้นที่” สุราษฎร์ทั่วไป

อย่างไรก็ตาม การยอมรับนับถือศาสนาใหม่นี้ แม้ว่าจะในประวัติศาสตร์จะไม่มีการบันทึกไว้ หากแต่ในตำนานต่างๆ ก็ได้สะท้อนออกมาให้เห็นในรูปของสัญลักษณ์ต่างๆ มากมาย ดังที่ปรากฏทั้งในงานวิจัยของ ประมินทร์ จารูร (2547) เรื่อง *ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย* หรือ ในงานวิจัยของ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2548) เรื่อง *ตำนานพระธาตุของชนชาติไท : ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม* งานวิจัยเหล่านี้สะท้อนให้เห็นการบอกเล่าความขัดแย้งของการเข้ามาของศาสนาใหม่อย่างแยบคายของบรรพชนไทย ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ก็ได้อธิบายร่องรอยอยู่ในตำนานพระศรีอารีย์ด้วยเช่นกัน ซึ่งตำนานพระศรีอารีย์ที่พบในกลุ่มนี้ สะท้อนให้เห็นว่า แม้จะมีการ “ยอมรับ” ความเชื่อใหม่ คือพระพุทธศาสนา มาแทนความเชื่อดั้งเดิมแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงมีเงื่อนไขที่สร้างขึ้นภายใต้การยอมรับนั้น นั่นคือ ในตำนานพระศรีอารีย์ปรากฏร่องรอยความพยายามที่จะนำความเชื่อดั้งเดิมของตนไปสวมทับกับความเป็นศาสนาดวงศใหม่ ในพื้นที่ใหม่ที่ไม่ใช่ยุคของพระพุทธเจ้า โคตมะ เพื่อเป็นการถ่ายโอนอำนาจดั้งเดิมไปสู่พื้นที่ใหม่ หรือเป็นการหาพื้นที่ให้กับความเชื่อ

ดั้งเดิมนั่นเอง เพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะกับความเชื่อใหม่ (พระพุทธศาสนา) ที่กำลังอยู่ในระหว่างการวางรากฐานอยู่ ซึ่งความเชื่อดั้งเดิมเหล่านี้มักปรากฏในรูปของตัวละครที่เป็น ยักษ์ หรือ คนพื้นเมือง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการสถาปนาความเชื่อดั้งเดิมเป็น “ศาสนาใหม่” ใน “ศาสนาใหม่” ดังตัวอย่าง

เมื่อนางยักษ์นี้ตัดเอาเต้านมถวายแล้วก็ตายมาบังเกิดเป็นมหายักษ์ใหญ่ อยู่ในถ้ำเชียงดาวในแคว้นสุวรรณภูมิ (แผ่นดินแห่งทองคำ) พระพุทธเจ้าทรงทรงด้วยพระญาณว่า แคว้นสุวรรณภูมิจะเป็นอาณาจักรสัมมาทิฐิในอนาคต เช่นเดียวกับมัชฌิมประเทศในอดีต จึงเสด็จจาริกเลียบมาทางประเทศพม่า ซึ่งขณะนั้นเป็นที่อยู่ของพวกเม็งหรือรามัญ (มัลลชาติ) มาพบอัคราชชาติเม็ง 2 คนที่ตำบลหนึ่งแล้วทรงบวชให้ใหม่ และทำนายว่า “ที่ตรงนี้ในภายหน้าจะเป็นมหานครอันยิ่งใหญ่จะได้นามว่า “นครเชียงใหม่” อันเนื่องจากบวชชีใหม่ (อัคราชหมายถึงบรรพชิตที่ไม่บริสุทธิ์) และศาสนาของตถาคต จะมาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนอันนี้ในภายหน้า” เมื่อพระองค์เสด็จมาตามลำดับจนถึงตำบลเชียงดาว ก็ได้พบมหายักษ์ใหญ่นั้นเข้า มหายักษ์นั้นไม่ทราบว่าเป็นองค์พระพุทธเจ้า จึงไล่ขับเพื่อจะทำร้าย ครั้งแล้วก็ได้พ่ายแพ้พุทธาภิหาร จึงคอดกกลับสู่ถ้ำซึ่งเป็นที่อยู่ของตน ได้นำเหตุการณ์ไปเล่าบอกแก่ภรรยา นางยักษ์นี้มีความตกใจเพราะรู้ดีว่ามนุษย์ที่มีร่างกายงดงามและนุ่มนวลด้วยผ้ากาสาหวัดรีนั้น หาใช่มนุษย์สามัญธรรมดาไม่ ที่แท้ก็คือองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าโดยตรงจึงแนะนำให้มหายักษ์สามีเอาดอกไม้ธูปเทียนไปกระทำสักการบูชาโดยเคารพ พระพุทธเจ้าจึงทรงเทศนาให้มหายักษ์นั้นละพศร้าย แล้วตั้งอยู่ในศีล 5 กรรมบท 10 และได้ทรงทำนายบุญที่ได้ทำนายไว้แก่นางยักษ์นี้ริมแม่น้ำเอราวดีดังกล่าวแล้ว (ตำนานมหายักษ์ถ้ำเชียงดาว)

ถัดมาไม่นานมหายักษ์เชียงดาวก็กระทำการกิริยาตายเพราะหมดกรรม มาบังเกิดเป็นมนุษย์ชาวไร่ กระทำไร่เลี้ยงชีวิตอยู่ที่ริมภูเขาตักศิรา ซึ่งเป็นภูเขาสูงเดียวกันกับที่ฝูงลิงถ่ายอุจจาระใส่ผ้าอาบของพระพุทธเจ้านั่นเอง ขณะที่เมตโดยกะทาชายวิ่งไล่ขับฝูงลิงที่ลงมากินแตงโมในไร่ นั้น ก็เลยวิ่งถลาลไปเหยียบเอาพระฉาย คือเงาของพระพุทธเจ้าโดยไม่ทันสังเกตเห็น เมื่อเหลียวไปพบองค์พระพุทธเจ้าเข้าก็บังเกิดความเลื่อมใส จึงนำเอาแตงโมมาถวาย 7 ลูก แต่อีกลูกหนึ่งนั้นมีรอยหนูกัดเป็นโพรง! พระพุทธเจ้าทรงรับแตงโมแล้ว ก็ทรงพยากรณ์แก่เมตโดยกะทาชายนั่นว่า “ดูก่อน, กะทาชาย

กุศlothานที่ท่านได้นำเอาแดงโม 7 ลูกมาถวายพระตถาคตนี้ จะส่งผลให้ท่านไปบังเกิดเป็นพระยาจักรพัทธราชาอันประเสริฐในหว่างกลางพระศาสนาของพระตถาคต และจะช่วยกระทำสังคายนาชำระสะสางพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบจาก 2500 จนถึง 5000 ปี ส่วนวิบากที่ท่านได้เหยียบเงาตถาคต และนำแดงโมหนูเจาะลูกหนึ่งมาถวายตถาคตนั้น เมื่อท่านได้มาบังเกิดเป็นมนุษย์ก่อนที่จะปรากฏเป็นพญาจักรธรรมิกราช ท่านจะมีรูปร่างหน้าตาผ่องใสงาม บันไดรัชนีจะมีบาดมีแผล, ดูจรรอยหนูเจาะแดงโม แต่ในภายหลังท่านจะมีผิวพรรณวรรณะสวยสดงดงามดังเทพบนสวรรค์, เพราะได้บริโภคของวิเศษอันเป็นทิพย์ (น้ำใจใคร่) ของพระอิศวรเทพเจ้า." (ตำนานเมตไตรยเหยียบพระฉาย)

จากตัวอย่างตำนานข้างต้น เห็นได้ว่าในตำนานเรื่องที่ 1 ให้นางยักษ์ณี เป็นตัวแทนความเชื่อดั้งเดิม ตำนานเรื่องที่ 2 ให้นมหายักษ์เป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิม ตัวละครเหล่านี้จะแสดงท่าทีหรือบทบาทที่สำคัญในเรื่อง 2 ลักษณะที่ตรงกันข้ามกัน คือ ชัดแย้ง (ในตอนต้นเรื่อง) และ ยอมรับ (ในตอนท้ายเรื่อง) แต่อย่างไรก็ดีการ "ยอมรับ" นั้น ก็หาได้เป็นการยอมรับอย่างสิ้นเชิง แต่เป็นการสถาปนาความเชื่อดั้งเดิมเป็น "ศาสดาใหม่" ใน "ศาสนาใหม่" (พระพุทธศาสนา) ดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น

ในตำนานเรื่องที่ 1 นอกจากจะแสดงให้เห็นการซ้อนทับระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อใหม่แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นความซ้อนทับกันของ "เพศสภาพ" และ "อำนาจต่างเผ่าพันธุ์" การตัดเด้านมของนางยักษ์ อันเป็นผลให้ไปเกิดเป็นชาย ชี้ให้เห็นทั้งการกดทับวิถีคิดของความเชื่อดั้งเดิมพร้อมๆ กับการทำให้ความเชื่อดั้งเดิมมีสถานะเท่ากับความเป็นผู้หญิง การตัดเด้านมคือการกีดกันผู้หญิงออกจากพื้นที่พุทธ (นักบวชชาย) ดอกย้ำให้เห็นความคิดที่ว่าความเป็นชายเท่านั้นจึงจะมีสิทธิ์เป็นศาสดาได้

ร่องรอยของการสถาปนาดังที่ปรากฏในตำนานข้างต้นเป็นเสมือนการจัดการแบ่งพื้นที่ให้ระหว่าง พระพุทธศาสนา กับ ความเชื่อดั้งเดิม โดยที่ให้ความเชื่อดั้งเดิมมีส่วนในการครอบครองพื้นที่ของพระศรีอารีย์ด้วย

ข. สร้างเรื่องให้สัมพันธ์กับฉากและบรรยากาศของคนในท้องถิ่น

การสร้างเรื่องให้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น เป็นการสร้างให้พระศรีอารีย์มีวิถีชีวิตเช่นเดียวกับชาวบ้าน การดำเนินชีวิตเหมือนคนปกติสามัญ ดังเช่น ตำนาน

พระศรีอารีย์วัดไผ่ กล่าวถึง พระศรีอารีย์การทำเกษตร และการล่องเรือในแม่น้ำแม่กลอง ในตำนานพระยารามมิกราช อีสาน กล่าวถึงอาหารและเครื่องดนตรีในท้องถิ่น

การใช้ฉากและบรรยากาศท้องถิ่นเป็นลักษณะที่พบโดยทั่วไปในตำนานประจำถิ่น ดังเช่นที่สายป่าน ปุริวรรณชนะ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐาน สภาพเศรษฐกิจ และการคมนาคมท้องถิ่นกับการสร้างสรรค์ตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลาง ไว้ว่า ตำนานประจำถิ่นกลุ่มดังกล่าวได้ทำหน้าที่ “บันทึก” สภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของท้องถิ่น อาทิ ตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางมักกล่าวถึงการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแม่น้ำและทะเล ตลอดจนกล่าวถึงเส้นทางคมนาคมโบราณ⁵⁰ ในแง่หนึ่งการปรากฏภาพของท้องถิ่นน่าจะเป็นด้วยความคุ้นเคยต่อสภาพท้องถิ่นทั้งของผู้เล่าและผู้รับรู้ตำนาน แต่ในอีกแง่หนึ่งก็เป็นการสร้างความสมจริงให้แก่ตำนานประจำถิ่นในฐานะที่เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นด้วย

ในกรณีของตำนานพระศรีอารีย์ การเล่าว่าพระศรีอารีย์เป็นคนในท้องถิ่น ส่งผลให้ตำนานดังกล่าวใช้ท้องถิ่นเป็นฉากของเรื่อง เช่น การใช้วัดไผ่ซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญของท้องถิ่นในฐานะ “ฉากสำคัญ” ของตำนาน ตลอดจนมีภาพวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นปรากฏอยู่ในเนื้อหาของตำนานด้วย ตัวอย่างเช่น ตำนานเล่าว่าพระศรีอารีย์ถือกำเนิดมาในครอบครัวชวาณา จึงเล่าสืบเนื่องมาว่าพระศรีอารีย์เคยตกปลาเมื่อวัยเยาว์* ซึ่งเป็นพฤติกรรมในวิถีชีวิตของคนในสังคมเกษตรกรรม หรืออีกตัวอย่างหนึ่งก็เช่นการกล่าวที่ว่าตาสูวี่เดินทางมาจากเมืองพิษณุโลกด้วยเส้นทางแม่น้ำแม่กลอง สอดคล้องกับเส้นทางคมนาคมในสมัยโบราณที่ต้องอาศัยทางน้ำเป็นสำคัญ

ทั้งนี้ การที่ตำนานเล่าว่าพระศรีอารีย์เคยตกปลานั้น ยังแสดงบทบาทของตำนานในการอธิบายสาเหตุที่พระพุทธรูปพระศรีอารีย์มีรอยบริเวณพระโอษฐ์ที่เกิดจากผลกรรมของการตกปลา และในทางกลับกัน การอธิบายเช่นนี้ก็ยิ่งทำให้น่าเชื่อถือว่าครั้งหนึ่งพระศรีอารีย์ได้เกิดเป็น “มนุษย์” ที่ประกอบกรรมและต้องเสวยผลกรรมนั้นๆ เยี่ยงปุถุชนคนธรรมดา

⁵⁰สายป่าน ปุริวรรณชนะ, “ลักษณะเด่นของตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 123-124.

* การตกปลาของพระศรีอารีย์ในครั้งนั้น เชื่อกันว่าผลกรรมส่งผลให้คร่าวที่หล่อรูปพระศรีอารีย์เกิดรอยตำหนิที่มุมพระโอษฐ์ เช่นเดียวกับแผลที่ปากของปลาที่กินเบ็ดของพระศรีอารีย์

ค. สร้างเรื่องให้พระศรีอารีย์เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน โบราณวัตถุและสถานที่สำคัญที่พบในท้องถิ่น

นอกจากการผูกเรื่องให้พระศรีอารีย์เป็นบุคคลในท้องถิ่นและการใช้ฉากและบรรยากาศท้องถิ่นในตำนานพระศรีอารีย์แล้ว การเชื่อมโยงเรื่องราวของพระศรีอารีย์เข้ากับท้องถิ่นยังทำได้โดยการระบุว่าโบราณสถานและโบราณวัตถุชิ้นสำคัญของท้องถิ่นมีความเกี่ยวข้องกับพระศรีอารีย์ในขณะที่เคยมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะโบราณสถานและโบราณวัตถุในวัดโลయซึ่งได้กล่าวแล้วว่าถูกใช้เป็นฉากสำคัญของตำนาน อาทิ เป็นต้นโพธิ์เก่าแก่ที่กล่าวว่าเป็นที่ปลูกเมื่อพระศรีอารีย์ถือกำเนิด อุปสมบท เป็นที่รับรู้ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ และมรณภาพ เบ็ดทองคำของพระศรีอารีย์ รูปหล่อพระศรีอารีย์ ศาลาหล่อพระศรีอารีย์ เป็นต้น การเล่าตำนานด้วยกลวิธีดังกล่าวนี้ช่วยเพิ่มความสมจริงของตำนานพระศรีอารีย์ โดยให้สถานที่และวัตถุที่ "มีอยู่จริง" ทำหน้าที่เป็น "หลักฐานทางประวัติศาสตร์" ยืนยันว่าตำนานเคยเกิดขึ้นจริง

ในทางตรงกันข้าม การเล่าตำนานเช่นนี้ได้เพิ่มบทบาทหน้าที่ของตำนานในฐานะที่เป็นคำอธิบายที่มาของสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งในที่นี้ได้แก่โบราณสถาน โบราณวัตถุ และภูมินาม หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นบทบาทในการสร้างความรับรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นในสังคมประเพณี⁵¹ ตำนานพระศรีอารีย์วัดโลยจึงไม่ได้มีบทบาทแต่เพียงอธิบายความเป็นมาขององค์พระศรีอารีย์และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์พระศรีอารีย์เท่านั้น แต่ยังเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ช่วยไขความกระจ่างในเรื่องความเป็นมาบางประการของท้องถิ่นได้

จากที่กล่าวมาแล้วนี้ ทำให้สามารถสรุปได้ว่าการปรับเปลี่ยนตำนานพระศรีอารีย์ให้เป็นตำนานประจำถิ่นนั้น ในแง่หนึ่งช่วยยืนยันการมีอยู่จริงของพระศรีอารีย์ อันจะทำให้พุทธศาสนิกชนผู้เชื่อถือในตำนานเรื่องนี้เกิดความมั่นใจว่า พระศรีอารีย์มีจริง ดังนั้นโลกพระศรีอารีย์ก็ย่อมจะต้องเกิดขึ้นจริงในอนาคตด้วย การกระทำความดีเพื่อรอพบพระศรีอารีย์จึงไม่สูญเปล่า ส่วนในอีกแง่หนึ่ง ความรับรู้เรื่องพระศรีอารีย์ในฐานะบุคคลในท้องถิ่นยังได้ทำหน้าที่เป็น "สำนึกร่วม" ของคนในท้องถิ่น ซึ่งกลุ่มชนสามารถใช้เป็นส่วนหนึ่งในการอธิบายความเป็นมาของตน และช่วยอธิบายความเป็นมาอันศักดิ์สิทธิ์และน่าภาคภูมิใจให้แก่ท้องถิ่นด้วย

นอกจากนี้ยังรวมถึงการแทรกฉากของเรื่องในตำนานให้ผูกติดกับสถานที่ที่มีอยู่จริงในท้องถิ่น เช่น ดอยอ่างสลุ และถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ที่กล่าวถึงใน ตำนานมหาโยคี ถ้ำเชียงดาว วัดพะโคะ จังหวัดสงขลา ที่กล่าวถึงในตำนานหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด รวมถึงสถานที่และเมืองต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ใน ตำนานพระเจ้าเลียบโลก และ ตำนานเมืองต่างๆ ด้วย

⁵¹Bascom, William, "Four Functions of Folklore." อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, ทัศนคติชนวิทยา วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน, หน้า 320.

ง. สร้างเรื่องพระศรีอารีย์โดยใช้ตำนานที่รับรู้ในท้องถิ่น

การสร้างเรื่องพระศรีอารีย์โดยใช้ตำนานที่รับรู้ในท้องถิ่นนั้นเป็นการ สร้างสรรค์ เรื่องโดยการนำตำนานพระศรีอารีย์มาผสมผสานกับตำนานที่รับรู้ในท้องถิ่น ดังเช่น ตำนานพระ พุทธชินราช ที่กล่าวไว้ใน พงสาวดารเมืองเหนือ ตำนานตาปะขาวหาย ของจังหวัดพิษณุโลก ตำนานบ้านชีหาย ของจังหวัดลพบุรี ตำนานหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด ของภาคใต้ ตำนาน พระเจ้าเลียบโลก ตำนานพระบาท และ ตำนานพระธาตุ ของภาคเหนือและอีสาน

ตัวอย่างเช่น เรื่องพระศรีอารีย์วัดไผ่ ที่ได้รับอิทธิพลด้านเนื้อเรื่องจาก พงสาวดารเมืองเหนือ คือ ตำนานการสร้างพระพุทธรูปชินราช ในตอนท้ายเรื่อง คือเรื่องตาปะขาว หาย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่พระประธานในวิหารเก่าของวัดไผ่ ที่สร้างเมื่อประมาณสมัย ปลายสุโขทัยถึงสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา นั้น มีพุทธลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปที่ จังหวัด พิษณุโลก คือมีซุ้มเรือนแก้ว เหมือนกัน ดังนั้นชาวบ้านจึงเรียกพระพุทธรูปประธานองค์นี้ว่า พระพุทธรูปชินราช หรือ พระชินราช จึงไม่น่าแปลกว่า เหตุใดตำนานการหล่อพระจึงคล้ายกัน สิ่งที่ เป็นคำถามตามมาก็คือเหตุใดตำนานดังกล่าวจึงไม่เป็นตำนานของพระพุทธรูปชินราชวัดไผ่ แต่กลับ เป็นตำนานของพระศรีอารีย์แทน ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าอาจเกิดจากความศรัทธาที่มีต่อองค์พระ ศรีอารีย์มากกว่า หรืออาจเนื่องมาจากเหตุที่ว่าพระพุทธรูปชินราชนั้นมีอายุเก่าแก่เป็นที่เคารพมาช้านานแล้ว จึงไม่จำเป็นที่จะต้องสร้างปาฏิหาริย์ใดๆ ขึ้นมา ส่วนพระศรีอารีย์นั้นในสมัยที่มีการหล่อ ขึ้นมาใหม่ๆ ย่อมอาจมีการสร้างปาฏิหาริย์ขึ้นเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและความศรัทธาได้มากขึ้น

ในตำนานสร้างพระชินสีห์ พระชินราช กล่าวไว้ว่าพระเจ้าศรีธรรมปิฎกนั้นภายหลัง จากสร้างเมืองพิษณุโลกแล้วทรงใคร่จะสร้างพระพุทธรูป 3 องค์ คือพระศรีศาสดา พระชินสีห์ และ พระชินราช เมื่อถึงวันทำพิธีหล่อปรากฏว่าพระศรีศาสดา พระชินสีห์ทั้งสองพระองค์นั้นทองแล่น เสมอกันบริบูรณ์แต่พระชินราชนั้นช่างหล่อถึง 3 ครั้งก็มิได้เป็นองค์ พระองค์จึงตั้งสังฆาธิษฐาน พร้อมกับพระมเหสี ครั้นตั้งสังฆาธิษฐานแล้วจึงบังเกิดอัศจรรย์

.....ก็ร้อนถึงอาสน์พระอินทร์เจ้าๆ จึงนฤมิตเป็นตาปะขาวลงมาช่วย ทำรูปพระคัมพิมพ์ปั้นเป้า ถ้าจะนฤมิตเป็นไปที่เดียวก็ได้ แต่ว่าจะให้ ปรากฏแก่ตาคนทั้งหลาย ช่วยทำเป็นช่าง น้ำก็มิกิน ข้าวก็มิกิน ตาก็มิ หลับ ใจก็แข็งแรงที่จะกลัวมิได้ และมีรูปอันแก่กว่าคนทั้งหลาย แต่เที่ยวไป มาช่วยสองวันทีหนึ่งสามวันทีหนึ่ง จึงทำตรีศูลไว้ในพระพักตร์ให้เป็นสำคัญ ให้รู้ว่าพระอินทร์เป็นเจ้าสุราลงมาช่วยด้วยอำนาจพระอินทราธิราชเจ้า ทองก็แล่นรอบคอบบริบูรณ์ทุกประการหาที่ติมิได้ ครั้นบริบูรณ์

แล้วพระอินทร์เจ้าเสด็จออกจากเมือง อำมาตย์จึงเข้าไปกราบทูลแก่พระเจ้าศรีธรรมปิฎก ให้รู้อาการว่าตาปะขาวที่มาช่วยกันนั้นไปแล้ว พระองค์จึงให้ไปตามและดูให้รู้เหตุ อำมาตย์ตามไปถึงกลางหนทาง ก็อันตรธานหายไป ในที่นั้น อำมาตย์จึงเอาไม้ไปปักไว้เป็นสำคัญ.....⁵²

ตำนานพระพุทธรชินราชข้างต้นนี้ชาวบ้านยังนำไปใช้อธิบายภูมินามของหมู่บ้านที่จังหวัดพิษณุโลกด้วย คือเรื่องตาปะขาวหาย ตำนานนี้เกี่ยวข้องกับทั้งตำนานการหล่อพระพุทธรชินราชของ จังหวัด พิษณุโลก กับตำนานหมู่บ้านตาปะขาวหาย ของหมู่ที่ 3 ตำบลหัวรอ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตามตำนานกล่าวว่า⁵³ ในสมัยของพญาลิไทโปรดให้หล่อพระพุทธรูปขึ้น 3 พระองค์ เพื่อไว้กราบไหว้สักการบูชา แต่มีพระพุทธรูปองค์หนึ่ง คือ พระพุทธรชินราช ข้างเททองหล่อถึง 3 ครั้ง เนื้อทองก็ไม่ติด จนกระทั่งมีชีปะขาวคนหนึ่งได้มาช่วยเททองหล่อองค์พระพุทธรชินราช จึงสำเร็จเป็นองค์สวยงามมาก แล้วชีปะขาวก็เดินมุ่งหน้ามายังหมู่บ้านนี้แล้วก็หายตัวไป ชาวบ้านจึงเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านตาปะขาวหาย มาจนทุกวันนี้ ที่หมู่บ้านนี้มีวัดตาปะขาวหาย ซึ่งมีรูปหล่อจำลองของชีปะขาวไว้กราบไหว้บูชา ชาวบ้านมีความเชื่อว่า ถ้าจะหล่อพระพุทธรชินราช จะต้องมาทำพิธีหล่อที่วัดนี้เสมอ หากไปทำพิธีหล่อที่อื่นจะหล่อติดยาก นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนตาปะขาวอีกด้วย ห่างจากวัดตาปะขาวหายไปทางทิศเหนืออีกประมาณ 500 เมตร มีศาลาช่องฟ้า เชื่อว่าบริเวณชีปะขาวหายตัวไปบนฟ้า ชาวบ้านได้เห็นแสงสว่างเป็นช่องขึ้นไปบนฟ้า เป็นหลักฐานปรากฏอยู่จนทุกวันนี้*

4.3 การสร้างสรรค์โครงสร้างชีวิตของพระศรีอารีย์

ในคัมภีร์พุทธศาสนาทุกนิกายต่างยอมรับว่าพระพุทธเจ้าโดยสรีระร่างกายนั้น มีสภาพทุกอย่างเหมือนคนทั่วไป แม้คัมภีร์จะกล่าวถึงลักษณะพิเศษ เช่น มหาบุริสลักษณะ 32 ประการ และลักษณะเสริม หรืออนุพยัญชนะ 80 ประการก็ตาม แต่โดยสภาพร่างกายก็คือคนนั่นเอง ซึ่งหาก

⁵² ประชุมพงศาวดาร เล่ม 1 (ประชุมพงศาวดาร ภาค 1 ตอนต้น) (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2506), หน้า 25 - 26.

⁵³ เล่าโดยนายฉาย สิ้นเสียง อายุ 76 ปี บ้านเลขที่ 76/1 หมู่ 3 ต.หัวรอ อ.เมือง จ.พิษณุโลก. อ้างถึงใน เสนหา บุณยรักษ์ และทิพย์สุดา นัยทรัพย์, ภูมินามจังหวัดพิษณุโลก (พิษณุโลก: สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม, 2542), หน้า 202.

* ตำนานเรื่องตาปะขาวหายนี้ที่ จ.พิษณุโลก ยังพบว่ามีการสร้างศาลาตาปะขาวหาย ในบริเวณที่ตาปะขาวหรือพระอินทร์จำแลงหายตัวไปอีกด้วย

มองจากทรรศนะนี้ จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าก็ไม่ต่างจากคนทั่วไป⁵⁴ แต่ด้วยสถานภาพของความเป็น ศาสดาจึงทำให้พระพุทธเจ้าจำต้องมีลักษณะที่ "พิเศษ" ไปจากสามัญชนธรรมดา ความแตกต่าง ดังกล่าวนี้อยู่ที่ความเป็นมาก่อนที่จะเกิดเป็นพระพุทธเจ้า หรือเรื่องราวในอดีตชาติ

ด้วยความคิดข้างต้น ทำให้ส่วนใหญ่แล้วผู้เขียนตำนานศาสนาของแต่ละศาสนามีได้มี ความตั้งใจที่จะเขียนให้เป็น "บันทึกชีวประวัติบุคคล" เพราะต่างก็มองว่าศาสดาของตนมีความ วิเศษเหนือบุคคลธรรมดาทั่วไป การเขียนประวัติบุคคลสำคัญทางศาสนาจึงอาศัยแต่เพียง ข้อเท็จจริงเล็กน้อยที่วางเลือนเกี่ยวกับศาสดาของตนซึ่งมีชีวิตอยู่ในอดีตที่ล่วงเลยมานานแสนนาน ส่วนคุณสมบัติพิเศษที่ศาสดาพึงมีในฐานะปัจเจกบุคคลนั้น ผู้เขียนประวัติบุคคลสำคัญทาง ศาสนาสามารถเสริมแต่งเข้าไปได้ตามทรรศนะซึ่งเป็นที่นิยมของผู้คนในสังคมผู้เปี่ยมล้นไปด้วย ความศรัทธาและมอบเป็นมรดกตกทอดมาถึงผู้ศรัทธาในปัจจุบัน⁵⁵ และการที่ศาสดาอยู่ในฐานะ "ปัจเจกบุคคล" ทำให้ในแง่หนึ่งมีการมองว่าศาสดามีฐานะเป็นวีรบุรุษด้วย

โจเซฟ แคมป์เบลล์ (Joseph Campbell) ให้คำจำกัดความของวีรบุรุษไว้อย่างน่าสนใจซึ่ง พ้องกับความ เป็น "ปัจเจกบุคคล" ของพระพุทธเจ้า โดยแคมป์เบลล์ให้ความหมายว่าวีรบุรุษคือ "ใครบางคนซึ่งมอบชีวิตของเขาหรือของเธอให้กับบางสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าตัวของเขาเอง"⁵⁶ และยังคง เป็นผู้ที่ "เดินทาง" โดย "ละทิ้งสภาวะหนึ่งและค้นพบแหล่งชีวิตที่จะนำไปสู่สภาวะที่มีคุณค่ายิ่ง กว่า" จากการเรียนรู้ที่จะสัมผัสชีวิตทางจิตวิญญาณของมนุษย์ในระดับเหนือปกติ แล้วกลับมา พร้อมสารสาระ"⁵⁷

แคมป์เบลล์ ได้กล่าวถึงลักษณะของวีรบุรุษในวัฒนธรรมตะวันตก รวมถึงการมอง "ศาสดา" ในฐานะ "วีรบุรุษ" ซึ่งเป็นแนวคิดสากลไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นรูปแบบหนึ่งของวีรบุรุษ เช่นเดียวกับพระเยซู ทั้ง 2 พระองค์ต่างก็ทรงเป็นพระผู้ช่วยให้รอดและทั้งยังทรงมีสาวกใกล้ชิดที่มี บทบาทและบุคลิกคล้ายกัน ดังเช่น พระอานนท์กับนักบุญปีเตอร์⁵⁸ นอกจากนี้ ยังได้กล่าวอีกว่าผู้ จะสร้างสิ่งใหม่ อาทิผู้สร้างยุคใหม่ ผู้สร้างศาสนาใหม่ ผู้สร้างเมืองใหม่ ผู้สร้างวิถีชีวิตแบบใหม่

⁵⁴ บำเพ็ญ ะวิน (ผู้ชำระ), นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บรรณาธิการ), **ประชุมพงศาวดารฉบับราชฎัรพระ- อนาคตวงศ์** (กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542), หน้า (20).

⁵⁵ ดูเพิ่มเติม ใน อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, "ปฐมสมโพธิกถาภาษาไทยฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม พระปรมาภิไธยชิโนรส: ความสัมพันธ์ด้านสารัตถะกับวรรณกรรมพุทธประวัติอื่น," หน้า 10-11.

⁵⁶ **พลาณภาพแห่งเทพปรณัม**, แปลโดย บารณี บุญทรง (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2551), หน้า 255.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 256-257.

⁵⁸ กิ่งแก้ว อัถดถกร (บรรณาธิการ), **พลาณภาพแห่งเทพปรณัม**, แปลโดย บารณี บุญทรง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2551), หน้า 279-280.

จะต้องละทิ้ง "สิ่งเก่า" และออกเดินทางค้นหาความคิดอันเป็นจุดกำเนิด ความคิดในระยะแรก ซึ่งจะมีศักยภาพในการก่อให้เกิด "สิ่งใหม่" นั้น⁵⁹ นอกจากนี้แคมป์เบลล์ ยังกล่าวถึงการเดินทางของค้นหา "สิ่งใหม่" ของศาสดาในฐานะการผจญภัยของ "วีรบุรุษ" ซึ่งเป็นแนวคิดสากล โดยเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระเยซู โดยกล่าวว่า

ผู้ก่อตั้งศาสนาทุกศาสนาได้ออกเดินทางค้นหาในลักษณะนั้น พระพุทธเจ้าทรงปลื้มใจ และประทับภายใต้ต้นโพธิ์ ต้นไม้แห่งความรู้อันเป็นอมตะ ที่ซึ่งพระองค์ทรงเกิดการรู้แจ้งซึ่งให้ความกระจ่างแก่ทวีปเอเชียทั้งทวีปมาแล้วเป็นเวลากว่าสองพันห้าร้อยปี

หลังจากการประกอบพิธีศีลล้างบาปโดยนักบุญจอห์น เดอะ แบปติสต์ (John the Baptist) แล้ว พระเยซูเสด็จไปในทะเลทรายเป็นเวลาสี่สิบวัน และพระองค์เสด็จกลับมาพร้อมกับสารสาธิตจากทะเลทราย โมเสสขึ้นไปบนยอดเขา และกลับลงมาพร้อมกับแผ่นจารึกพระบัญญัติ และคุณมีผู้ที่ก่อตั้งเมืองใหม่ – เมืองเก่าแก่ของประเทศกรีซเกือบทั้งหมดสร้างขึ้นโดยวีรบุรุษที่ออกเดินทางค้นหา และมีการผจญภัยที่แปลกประหลาด วีรบุรุษแต่ละคนได้สร้างเมืองขึ้นจากการผจญภัยนั้น⁶⁰

ในแง่นี้หากมองพระศรีอารียซึ่งเป็นพระอนาคตพุทธเจ้าจึงเป็นวีรบุรุษทางศาสนาเช่นกัน อย่างไรก็ตาม โจเซฟ แคมป์เบลล์ กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ *The Hero with a Thousand Faces* ว่าตำนานวีรบุรุษทุกเรื่องล้วนมีพื้นฐานที่มาร่วมกัน กล่าวคือ วีรบุรุษต้องผ่านกระบวนการขั้นตอนการเดินทางจากชีวิตสามัญ (common day) ไปสู่การเดินทางที่เหนือธรรมชาติ (supernatural wonder)⁶¹ ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านจากสามัญชนเข้าสู่สถานภาพของวีรบุรุษ (Departure) ขั้นตอนการผจญภัยเพื่อขัดเกลาจิตวิญญาณ (Initiation) และขั้นตอนการกลับมาสู่โลกสามัญพร้อมด้วยภาวะศักดิ์สิทธิ์ (return)⁶² ดังนั้น การศึกษาโครงสร้างชีวิตของพระศรีอารียในฐานะที่เป็นการเดินทางของวีรบุรุษ (hero's journey) ก็ย่อมเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ความคิดเรื่องการบำเพ็ญบารมีเพื่อจะบรรลุนิพพาน

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 281.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 281.

⁶¹ Campbell, Joseph, *The Hero with a Thousand Faces*, p. 44.

⁶² Ibid, p. IX-X.

ในพระพุทธศาสนาเป็นการเดินทางข้ามภพชาติ การที่จะศึกษาโครงสร้างชีวิตของพระศรีอาริย์จึงจำเป็นต้องพิจารณาดำเนินการที่กล่าวถึงชีวิตในภพชาติต่างๆ ไม่ใช่แต่เพียงชาติใดชาติหนึ่งเท่านั้น

หากพิจารณาดำเนินการโครงสร้างชีวิตพระศรีอาริย์ในแนวระนาบ จะเห็นได้ว่าดำเนินต่างกันได้ทำหน้าที่เติมเต็มขั้นตอนชีวิตแบบวีรบุรุษของพระศรีอาริย์ กล่าวคือ มีทั้งดำเนินที่เล่าเรื่องในขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านจากปุถุชนเข้าสู่สภาวะของพระโพธิสัตว์ ได้แก่ ดำเนินในกลุ่มบุพกรรมของพระศรีอาริย์ (บก) ที่มีการพยากรณ์การเป็นพระอนาคตพุทธเจ้า ขั้นตอนการเริ่มต้นการบำเพ็ญบารมี หรืออาจกล่าวในอีกแง่หนึ่งว่า คือขั้นตอน "การผจญภัย" เพื่อขัดเกลาจิตวิญญาณของพระโพธิสัตว์ อาทิ ดำเนินในกลุ่มพระศรีอาริย์เป็นส่วนหนึ่งของประวัติพระเกจิ (กจ) กลุ่มพระยาธรรมิกราช (พก) และขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งก็คือการประสูติในภพชาติที่จะตรัสรู้ธรรม และส่งสอนสรรพสัตว์ทั้งปวง อาทิ ดำเนินในกลุ่มเรื่องประวัติพระพุทธเจ้า (ปพ)

อนึ่ง ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล ได้กล่าวเรื่องความคิดเรื่องโลกสามัญ (profane world) กับโลกศักดิ์สิทธิ์ (sacred world) ในบทความชื่อ "โลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญในชีวิตทางสังคม" โดยกล่าวว่า โลกศักดิ์สิทธิ์และโลกสามัญนั้นเป็นความคิดที่ปรากฏเป็นคู่ตรงข้ามกัน โดยโลกสามัญ คือ พื้นที่และเวลาในชีวิตปกติ ส่วนโลกศักดิ์สิทธิ์ คือ เหตุการณ์ ปริณทล พื้นที่และเวลาที่แตกต่างจากของโลกในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความพิเศษตรงที่สามารถเผยให้มนุษย์ประจักษ์ถึงสิ่งที่สูงส่ง ซึ่งสิ่งที่สูงส่งนี้ครอบคลุมถึงโลกหน้า โลกของผี วิญญาณ สัจธรรม และโลกในระหว่างการประกอบพิธีกรรม⁶³

หากกล่าวในแง่นี้ โลกศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นโลกที่ประกอบสร้างขึ้นจากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และช่วงเวลาศักดิ์สิทธิ์ และหากนำความคิดเรื่องเรื่องโลกสามัญ-โลกศักดิ์สิทธิ์ มาใช้พิจารณาดำเนินการพระศรีอาริย์ดังที่ปรากฏในตาราง จะพบว่าดำเนินเดิมในคัมภีร์พุทธศาสนา และดำเนินกลุ่มที่ปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนาได้กำหนดพื้นที่เกิดของพระศรีอาริย์ให้อยู่แต่เฉพาะในโลกศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะที่เป็นพื้นที่นอกเหนือจากโลกสามัญของมนุษย์ปุถุชน อันได้แก่ สวรรค์ชั้นดุสิต และโลกพระศรีอาริย์ซึ่งเป็นโลกอนาคตที่สามารถเข้าถึงได้แต่เฉพาะกัลยาณชนเท่านั้น

ในทางตรงกันข้าม ดำเนินกลุ่มที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในสังคมไทยกลับกล่าวถึงภพชาติที่พระศรีอาริย์ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ ไม่ว่าจะเกิดมากระทำกรรม-บำเพ็ญบารมี หรือเกิดมาในฐานะ "พญาธรรมิกราช" ผู้ขึ้นนำสังคม ซึ่งล้วนแต่เป็นกิจกรรมที่จะกระทำได้ภายในโลกของมนุษย์ปุถุชนทั้งสิ้น ลักษณะเช่นนี้ทำให้สามารถพิจารณาในแง่ของมิติทางพื้นที่ได้ว่า การสร้างสรรค์

⁶³ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. "โลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญในชีวิตทางสังคม," ใน ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (บรรณาธิการ), *เจ้าแม่ คุณปู่ ช่างชอ ช่างพ็อน และเรื่องอื่นๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม* (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2546), หน้า 1-17.

ตำนานพระศรีอารีย์ของกลุ่มชนต่างๆ ในสังคมไทย เป็นทั้งการสร้างภาพลักษณ์ของพระศรีอารีย์ ในฐานะที่เคยเป็นปฤชชนเช่นเดียวกับตน และเป็นทั้งการขยายพื้นที่ของโลกศักดิ์สิทธิ์ที่เคยเป็นพื้นที่ นอกเหนือจากโลกมนุษย์ให้ “ทับซ้อน” กับโลกสามัญซึ่งตนอาศัยอยู่ หรือเป็นการ “เปลี่ยนผ่าน” พื้นที่ของโลกสามัญให้กลายเป็นโลกศักดิ์สิทธิ์อันเป็นพื้นที่เกิดของพระโพธิสัตว์

หากนำความคิดดังกล่าวนี้มาพิจารณาในแง่ของมิติเวลา ซึ่งเมอร์เซีย อีลีแอดด์ (Mircea Eliade) ได้กล่าวว่า ในแง่หนึ่งพื้นที่ของโลกมนุษย์มีความเป็นโลกศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัว หากพื้นที่ที่เวลานี้ดำรงอยู่ในช่วงเวลาของการสร้างโลก มิฉะนั้นก็เป็นเวลาที่พระเจ้าหรือวีรบุรุษยังมีชีวิตอยู่ในโลก⁶⁴ ดังนั้น การมีตำนานเล่าว่าพระศรีอารีย์ได้เคยเกิดมาเสวยพระชาติในโลกมนุษย์ ก็เท่ากับว่า ช่วงเวลาศักดิ์สิทธิ์ได้เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในโลก ทั้งในอดีตกาลอันไกลโพ้น เช่นในกรณีของกลุ่ม เรื่องที่ปรากฏอยู่ในอดีตกาลอันใกล้ ซึ่งบางครั้งก็เป็น “ช่วงเวลาในประวัติศาสตร์” หรือช่วงเวลา “ร่วมสมัย” กับเวลาที่กลุ่มชนดำรงชีวิตอยู่ อันได้แก่ กลุ่มเรื่องพระศรีอารีย์เป็นพระเกจิชื่อดัง ในและ ในอนาคตกาลอันไกล อันเป็นช่วงเวลาที่มีมนุษย์อาจได้ประสบในฉับพลันทันที อาทิ กาลเวลากลียุค ทำให้อาจกล่าวได้ว่าโลกสามัญซึ่งมนุษย์ผู้สร้างสรรคและรับรู้ตำนานดำรงชีวิตอยู่นี้สามารถที่จะ กลายเป็น “โลกศักดิ์สิทธิ์” ได้ในบางช่วงเวลาทีพระศรีอารีย์ได้ลงมาถือกำเนิด

อนึ่ง จากการประมวลโครงเรื่องและโครงสร้างของกลุ่มข้อมูลดังกล่าวดังผู้วิจัยได้นำเสนอ มาก่อนหน้าจะเห็นว่า เนื้อหาของตำนานมิได้กล่าวถึงช่วงเวลาเดียวกันทั้งหมด ผู้วิจัยจึงได้ทดลอง จัดเรียงเหตุการณ์สำคัญในโครงเรื่องในตำนานพระศรีอารีย์เรื่องต่างๆ แล้วจัดเรียงตามลำดับเวลา โดยประยุกต์แนวคิดมาจากทฤษฎีโครงสร้างนิทานของ วลาดิเมียร์ พรอพพ์ และแนวคิดเรื่องการ เดินทางของวีรบุรุษ ของโจเซฟ แคมป์เบลล์ เพื่อให้เห็นโครงสร้างคร่าวๆ ของช่วงชีวิตพระศรีอารีย์

การใช้เกณฑ์เรื่องลำดับเวลาในการจัดโครงสร้างชีวิตนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีวิทยาทางคติชนวิทยา คือ อนุภาค (motif) และแบบเรื่อง (tale type) เพื่อหาโครงเรื่องของตำนานในแต่ละช่วงชีวิตที่ทำให้ ตำนานแต่ละช่วงมีลักษณะเฉพาะต่างจากตำนานอื่นๆ และช่วงเวลาอื่นๆ ในโครงสร้างชีวิต เดียวกัน นอกจากนี้ยังประยุกต์การแบ่งช่วงเวลาหลักในพุทธประวัติจาก นิทานกถา พระพุทธ ประวัติตอนต้นฉบับพระพุทธโฆสเถระ⁶⁵ ที่แบ่งช่วงเวลาเป็นทิวเรนิทานนิทานในระยะไกล (ก่อน พุทธกาล) อวิทิวเรนิทาน-นิทานในระยะกาลไม่ไกล (ตั้งแต่ประสูติถึงตรัสรู้) สันติเกนิทาน-นิทานใน

⁶⁴Eliade, Mircea, *The Sacred and the Profane the Nature of Religion* (New York: A harvest Book, 1956), pp. 96-97.

⁶⁵นิทานกถา พระพุทธประวัติตอนต้น ฉบับพระพุทธโฆสเถระ, แปลโดย ธนิต อนุโพธิ์ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2529).

ระยะเวลาใกล้ (ตั้งแต่ตรัสรู้ถึงเผยแพร่พระธรรมคำสอน) และ **ชินกาลมาลีปกรณ์**⁶⁶ ที่แบ่งช่วงเวลาเป็นอติทวาริทาน-เรื่องไกลสุด (กาลแห่งพระโพธิสัตว์แสดงความปรารถนาด้วยวาจา) ทวาริทาน-เรื่องไกล (กาลได้รับคำพยากรณ์และแสดงความปรารถนาอันแสดงออกทางกายและวาจา) อติทวาริทาน-เรื่องไม่ไกล (กาลแห่งการตรัสรู้โพธิญาณ) และสันติเกนิทาน-เรื่องใกล้ๆ (กาลที่สำเร็จกิจแสดงพระธรรมถึงปรินิพพาน)

จากการแบ่งช่วงเวลาในพุทธประวัติของพระโคตมพุทธเจ้าจากวรรณคดีพุทธศาสนาข้างต้น ผู้วิจัยได้นำความคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้แบ่งช่วงชีวิตของพระศรีอาริย์ที่ประมวลจากการลำดับเหตุการณ์ในตำนานพระศรีอาริย์ทุกตำนาน โดยจัดได้เป็น 4 ช่วงเวลาหลักตามลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติของพระศรีอาริย์ คือ **อดีตกาลอันไกล** (ระยะเวลาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสมัยพุทธกาลของพระโคตมพุทธเจ้าซึ่งเป็นระยะของการสังสมบารมีในฐานะพระโพธิสัตว์) **อดีตกาลอันใกล้** (ระยะเวลาที่เป็นเทวบุตรบนสวรรค์ชั้นดุสิตรอเวลามาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า) **ปัจจุบันกาล** (ระยะเวลาที่พระศรีอาริย์ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ชั่วคราวก่อนสิ้นสุดศาสนาพระโคตมพุทธเจ้าใน พ.ศ. 5000) และ **อนาคตกาลอันไกล** (ระยะเวลาตั้งแต่สิ้นสุดศาสนาพระโคตมพุทธเจ้าใน พ.ศ. 5000 จนถึงพระศรีอาริย์ตรัสรู้และปรินิพพาน)

1. อดีตกาลอันไกล

I ชาติก่อนพุทธกาล

II ชาติสมัยพุทธกาล

2. อดีตกาลอันใกล้

III ช่วงที่อยู่บนสวรรค์

3. ปัจจุบันกาล

IV ลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ชั่วคราว (กึ่งพุทธกาล)

4. อนาคตกาลอันไกล

V กลียุค (พ.ศ.5000)

VI พยากรณ์การมาเกิดของพญารามภิกษุ

VII เกิดพญารามภิกษุ

VIII เกิดเป็นพระพุทธเจ้าศรีอาริย์

จากการศึกษาพบว่าแม้ใน **อมตธรรมา อรรถกถาคัมภีร์อนาคตวงศ์** จะเป็นตัวอย่างหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า ตำนานพระศรีอาริย์ในช่วงชีวิตที่เป็นพระเมตไตรยพุทธเจ้านั้นจะมีการ

⁶⁶ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิฑูร (จัดพิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ นายกี นิมนานเหมินท์ เนื่องในวันเปิดตึกคนไข้พิเศษ "นิมนานเหมินท์-ชุติมา" ในโรงพยาบาลนครเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2510).

กำหนดกรอบการเขียนพุทธประวัติเช่นเดียวกับพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ เนื่องจากมีแนวคิดที่ว่าเป็นการทำชีวิตของพระพุทธเจ้าให้เป็น "สามัญลักษณะ" เป็นปกติของชีวิตของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์เป็นพุทธประเพณี หากแต่ในสังคมไทยก็ยังได้มีการสร้างสรรค์ช่วงชีวิตของพระศรีอาริย์เพิ่มเติมขึ้นอีกมาก ดังจะเห็นว่าเมื่อพิจารณาจากในตาราง 16 จะพบว่าการสร้างสรรค์โดยการปรับเปลี่ยนรายละเอียดจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนานั้นมีการเพิ่มเติมในช่วงชาติก่อนพุทธกาล และช่วงเกิดเป็นพระพุทธเจ้าศรีอาริย์ มากขึ้น ซึ่งได้แก่กลุ่มเรื่องประวัติพระพุทธเจ้า (ปพ) และกลุ่มเรื่องพระมาลัย (มล) ส่วนในตาราง 17 ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์โดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่ในสังคมไทยนั้น เน้นการสร้างสรรค์ในช่วงชาติก่อนพุทธกาลเช่นกัน ได้แก่ กลุ่มเรื่องพญากาฬมือ (กม) กลุ่มเรื่องบุพกรรมของพระศรีอาริย์ (บก) กลุ่มเรื่องพระพุทธเจ้ากับพระศรีอาริย์เสียดอกบัว (สท) ซึ่งในแง่นี้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของคนไทย ดังกล่าวไปข้างต้นแล้วว่าเป็นลักษณะเช่นเดียวกับการสร้างชาติกพื้นบ้าน ซึ่งพบในท้องถิ่นไทยทั่วไป

นอกจากนี้แล้วในตาราง 17 ยังแสดงให้เห็นว่า การสร้างสรรค์ใหม่ยังเน้นให้เห็นถึงการสร้างช่วงชีวิตที่มาจากบนโลกมนุษย์ชั่วคราว ช่วงเกิดกลียุค ตลอดจนจนถึงการเกิดพุทธารมิกราช ได้แก่ กลุ่มเรื่องพระศรีอาริย์เป็นส่วนหนึ่งของประวัติพระเกจิ (กจ) กลุ่มเรื่องพระยารมิกราช (พร) และกลุ่มเรื่องคำพยากรณ์ (พก) ซึ่งในแง่นี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบทบาทการนำตำนานพระศรีอาริย์ไปใช้ประโยชน์ด้วย ดังจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในแง่ที่ว่ากลุ่มที่สร้างสรรค์โดยการปรับเปลี่ยนรายละเอียดในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือพระหรือฝ่ายศาสนา และ กลุ่มที่สร้างสรรค์โดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่เป็นชาวบ้านทั่วไปนั้น ก็จะสามารถได้ว่าในฝ่ายศาสนา มักเน้นให้พระศรีอาริย์ อยู่ในช่วงชีวิตที่มีลักษณะเป็นโลกศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่ชาวบ้านจะเน้นสร้างสรรค์ช่วงชีวิตที่เป็นโลกสามัญ รวมทั้งหากวิเคราะห์ในแง่มิติของเวลา จะพบว่าการลงมาเกิดของพระศรีอาริย์หลายครั้งนั้น เป็นการเกิดขึ้นใหม่เรื่อยๆ ของช่วงเวลาที่ทำให้โลกสามัญเป็นโลกศักดิ์สิทธิ์ช่วงหนึ่งด้วย

เมื่อพิจารณาจากในตารางที่ 18 จะพบว่าหากนำตำนานพระศรีอาริย์ทั้งหมดที่พบในสังคมไทยมาบรรจุลงในตารางช่วงชีวิตของพระศรีอาริย์จะพบว่าสามารถเติมเต็มช่วงชีวิตของพระศรีอาริย์ได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งหมายความว่า การสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอาริย์ในสังคมไทยสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการเพิ่มเติมช่วงชีวิตที่ขาดหายไปของพระศรีอาริย์ ทั้งนี้เพื่อให้ประวัติชีวิตของพระศรีอาริย์สมบูรณ์ เช่นเดียวกับประวัติมหาบุรุษ หรือศาสดาที่ยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะประวัติก่อนที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งในแง่นี้ทำให้เห็นว่าคนไทยให้ความสำคัญกับเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่จะเป็นพระอนาคตพุทธเจ้า ทั้งนี้ยังเป็นการตอบคำถามให้สิ้นสงสัยอีกด้วยว่าเหตุใดสมัยของพระศรีอาริย์จึงได้รุ่งเรืองอย่างยิ่ง จนกลายเป็นที่ปรารถนาของคนหลายยุคสมัย ซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดถึงบทบาทของตำนานพระศรีอาริย์ในแง่นี้ในบทต่อไป

ตารางที่ 16 แสดงโครงสร้างชีวิตของพระศรีอารีย์จากตำนานพระศรีอารีย์ที่พบในสังคัมไทย:
ประเภทตำนานที่สร้างสรรค์โดยการปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนา (ปพ,มล) กับตำนานต้นเค้า (อค,มท)

อดีตภพอันไกล		อดีตภพอันใกล้	ปัจจุบันกาล	แนวอดีตภพอันไกล			
I ชาติก่อนพุทธกาล	II ชาติสมัยพุทธกาล	III ช่วงที่อยู่บนสวรรค์	IV ลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ชั่วคราว	V เกิดยุค [พ.ศ.5000]	VI พุทธภพแรกเกิดของทศนารวมภพ	VII เกิดภพธรรมภพ	VIII เกิดเป็นพระพุทธเจ้าศรีอารีย์
ปพ j, ปพ k, ปพ l, ปพ ac, ปพ ad, ปพ ae, ปพ af, ปพ ag, ปพ ah, ปพ ai,	ปพ f, ปพ g, ปพ h, ปพ i,	มท12, มท13 มท14, มท15, มท16, มท17, มท22. มล o, มล p, มล q, มล r, มล s, มล t, มล u, มล y,		มท19 มล v,			อค3, อค4, อค5, อค6, อค7, อค8, อค9, อค10, อค11, อค12, อค13, อค14, อค15, อค16, อค17, อค18, อค19, อค20, อค21, อค22, อค23, อค24, อค25, อค26, อค27, อค28, อค29, อค30 มท18, มท20, มท21, ปพ m, ปพ n, ปพ p, ปพ q, ปพ r, ปพ s, ปพ t, ปพ u, ปพ v, ปพ w, ปพ y, ปพ z, ปพ aa, ปพ ab, มล w, มล x,

* คำว่า "พุทธกาล" ในที่นี้หมายถึง ช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าสมณโคดมยังทรงพระชนม์อยู่

ตาราง 17 แสดงโครงสร้างชีวิตของพระศรีอารีย์จากตำนานพระศรีอารีย์ที่พบในสังคมไทย:
ประเภทตำนานที่สร้างสรรค์โดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่ที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา

อดีตกาลอันไกล		อดีตกาลอันใกล้	ปัจจุบันกาล	อนาคตกาลอันไกล			
I ชาติก่อนพุทธกาล*	II ชาตีสสมัยพุทธกาล	III ช่วงที่อยู่บนสวรรค์	IV ลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ชั่วคราว	V กลียุค (พ.ศ.5000)	VI พญางงส์ทรงมาเกิดครองพญาธรรมิกราช	VII เกิดพญาธรรมิกราช	VIII เกิดเป็นพระพุทธเจ้าศรีอารีย์
กผ a.3, กผ b, กผ d, กผ e, กผ f, กผ g, กผ h, กผ i, กผ j, กผ k, บก a (a.1-4,6), บก b, บก c, บก d, บก e, บก f, บก h, สท h.	บก a.5, บก.c, บก d, บก h.		กจ a, กจ b, กจ c, กจ d, กจ e, กจ f, กจ g, กจ h, กจ i, พธ/1 a, พธ/1 b, พธ/1 c, พธ/1 d, พธ/1 e, พธ/1 f, พธ/1 g, พธ/1 h, พธ/1 i, พธ/1 j, พธ/1 k, พธ/1 l, พธ/1 m, พธ/1 n, พธ/1 o, พธ/1 p, พธ/1 q.	สท i, พธ/2 c.2, พธ/2 d, พธ/3 c.3, พก g.	พธ/2 a.3, พธ/3 c.2, พก a, พก b, พก c, พก d, พก e, พก f, พก h, พก i,	พธ/2 e, พธ/2 f, พธ/2 g, พธ/2 h, พธ/3 c.4, พธ/3 c.5, พธ/3 c.6, พธ/3 c.7,	กจ j, กจ k, สท j, พธ/2 i, พก j, พก k,

* คำว่า "พุทธกาล" ในที่นี้หมายถึง ช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าสมณโคดมยังทรงพระชนม์อยู่

ตารางที่ 18 แสดงโครงสร้างชีวิตสมบุรณ์ของพระศรีอารีย์
จากตำนานที่มีในคัมภีร์เดิมและตำนานพระศรีอารีย์สำนวนต่างๆ ที่พบในสังคมไทย

อดีตกาลอันไกล		อดีตกาลอันใกล้	ปัจจุบันกาล	อนาคตกาลอันไกล			
I ชาติก่อนพุทธกาล*	II ชาตีส้ม้อพุทธกาล	III ช่วงที่อยู่บนสวรรค์	IV ลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ชั่วคราว	V กลียุค (พ.ศ.5000)	VI พยากรณ์การมาเกิดของท้าวธรรมิกราช	VII เกิดพญาธรรมิกราช	VIII เกิดเป็นพระพุทธเจ้าศรีอารีย์
<p>ปพ จ, ปพ จ, ปพ ก, ปพ ี, ปพ ac, ปพ ad, ปพ ae, ปพ af, ปพ ag, ปพ ah, ปพ ai, ----- กผ a.3, กผ b, กผ d, กผ e, กผ f, กผ g, กผ h, กผ ี, กผ จ, กผ ค, บก a (a.1-4,6), บก b, บก c, บก d, บก e, บก f, บก h, สท h,</p>	<p>ปพ f, ปพ g, ปพ h, ปพ ี, ----- บก a.5, บก.c, บก d, บก h,</p>	<p>มท12, มท13 มท14, มท15, มท16, มท17, มท22, มล o, มล p, มล q, มล r, มล s, มล t, มล u, มล y,</p>	<p>กจ a, กจ b, กจ c, กจ d, กจ e, กจ f, กจ g, กจ h, กจ ี, พร/1 a, พร/1 b, พร/1 c, พร/1 d, พร/1 e, พร/1 f, พร/1 g, พร/1 h, พร/1 ี, พร/1 j, พร/1 k, พร/1 l, พร/1 m, พร/1 n, พร/1 o, พร/1 p, พร/1 q,</p>	<p>มท19 มล v, ----- สท ี, พร/2 c.2, พร/2 d, พร/3 c.3, พก g,</p>	<p>พร/2 a.3, พร/3 c.2, พก a, พก b, พก c, พก d, พก e, พก f, พก h, พก ี,</p>	<p>พร/2 e, พร/2 f, พร/2 g, พร/2 h, พร/3 c.4, พร/3 c.5, พร/3 c.6, พร/3 c.7,</p>	<p>อค3, อค4, อค5, อค6, อค7, อค8, อค9, อค10, อค11, อค12, อค13, อค14, อค15, อค16, อค17, อค18, อค19, อค20, อค21, อค22, อค23, อค24, อค25, อค26, อค27, อค28, อค29, อค30 มท18, มท20, มท21, ปพ m, ปพ n, ปพ p, ปพ q, ปพ r, ปพ s,</p>

* คำว่า "พุทธกาล" ในที่นี้หมายถึง ช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าสมณโคดมยังทรงพระชนม์อยู่

อดีตกาลอันไกล		อดีตกาลอันใกล้	ปัจจุบันกาล	อนาคตกาลอันไกล			
I ชาติก่อนพุทธกาล	II ชาติสมัยพุทธกาล	III ช่วงที่อยู่บนสวรรค์	IV ลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ชั่วคราว	V กลียุค (พ.ศ.5000)	VI พยากรณ์การมาเกิดของพญาธรรมิกราช	VII เกิดพญาธรรมิกราช	VIII เกิดเป็นพระพุทธเจ้าศรีอาริย์
							<p>ปพ t, ปพ u, ปพ v, ปพ w, ปพ y, ปพ z, ปพ aa, ปพ ab, มล w, มล x,</p> <p>-----</p> <p>กจ j, กก k, สท j, พธ/2 i, พท j, พท k.</p>

โครงสร้างชีวิตพระศรีอารียังนำเสนอมาข้างต้น เน้นความสำคัญเรื่องมิติเวลาในชีวิตของพระศรีอารียที่อุบัติมาแต่ละครั้ง นับแต่อุบัติบนโลกมนุษย์ครั้งแรกในฐานะปุถุชน ตรวบจนตรัสรู้และปรินิพพานในฐานะพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่พระศรีอารียเป็นวีรบุรุษ ที่มีการเดินทางข้ามภพชาติเพื่อสั่งสมบารมีดังกล่าวมาแล้ว จึงย่อมต้องมีขั้นตอนในการเดินทางเพื่อข้ามผ่านมิติเวลา หรือชาติภพในแต่ละช่วงชีวิตในโครงสร้างชีวิตของพระศรีอารียที่ได้ศึกษามาแล้วข้างต้น โดยในประเด็นเรื่องขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของ โจเซฟ แคมป์เบลล์ มาประยุกต์ใช้

ในงานค้นคว้าเรื่อง *The Hero with a Thousand Faces* ของ แคมป์เบลล์ ได้วิเคราะห์ตำนานเกี่ยวกับวีรบุรุษ ทั้งจากเทพปกรณัมกรีก-โรมัน และจากชีวประวัติของศาสดาในศาสนาสำคัญ เช่น พุทธประวัติ ประวัติพระเยซู ประวัติโมเสส เป็นต้น โดยใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ ซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) และของคาร์ล กุสตาฟ จุง (Carl Gustav Jung) แคมป์เบลล์เห็นว่าตำนานต่างๆ ล้วนมีลักษณะเช่นเดียวกับความฝัน กล่าวคือ มีที่มาจากจิตใต้สำนึกของมนุษย์อันเนื่องมาจากความเก็บกดต่างๆ เช่น ปมเพศ และปมจากชีวิตทั่วไปของมนุษย์ที่อาจแก้ไขไม่ได้ แคมป์เบลล์นำแนวคิดเหล่านี้ไปอธิบายความหมายในระดับลึกที่แฝงอยู่ในเทพปกรณัมกรีกแต่ละเรื่อง

เรื่องขั้นตอนชีวิตของวีรบุรุษนั้น แคมป์เบลล์กล่าวว่า ตำนานวีรบุรุษทุกเรื่องล้วนมีพื้นฐานที่มาร่วมกัน กล่าวคือ วีรบุรุษต้องผ่านกระบวนการขั้นตอน "การเดินทาง" จากชีวิตสามัญ (common day) ไปสู่การเดินทางที่เหนือธรรมชาติ (supernatural wonder) 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ขั้นตอนที่หนึ่ง การแยกตัวออกจากโลกสามัญ (Departure) ขั้นตอนที่สอง การเริ่มต้นชีวิตในโลกศักดิ์สิทธิ์ (Initiation) และ ขั้นตอนที่สาม การกลับสู่โลกสามัญด้วยสถานภาพใหม่ (Return)⁶⁷

งานของสจิวท วอยทิลลาร์ เรื่อง *Myth and the Movies Discovering the Mythic Structure of 50 Unforgettable Films* นำขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษของแคมป์เบลล์ไปประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาโครงสร้างของภาพยนตร์ประเภทต่างๆ ยังคงใช้ขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษ 12 ขั้นตอน ตามที่วอกเลอร์ได้ประยุกต์มาจากขั้นตอนของแคมป์เบลล์ และยังสามารถอธิบายสภาวะของขั้นตอนต่างๆ ว่ามีลักษณะเช่นไรบ้าง ทั้งยังเน้นการนำเสนอว่าขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษเป็นวัฏจักร กล่าวคือ เริ่มต้นจากวีรบุรุษได้เดินทางข้าม "เส้นแบ่ง" พื้นที่ของโลกสามัญ (ordinary world) ไปสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ (special world) และหลังจากได้ผ่านการเดินทางอันเข้มข้นเข้าสู่ส่วนลึกของจิตวิญญาณ (APPROACH THE INMOST CAVE) และการเผชิญกับอุปสรรคที่หนักหนาที่สุด (THE ORDEAL) แล้ว ก็จะเดินทาง "ข้ามเส้นแบ่ง" กลับมายังโลกสามัญอีกครั้ง ด้วย

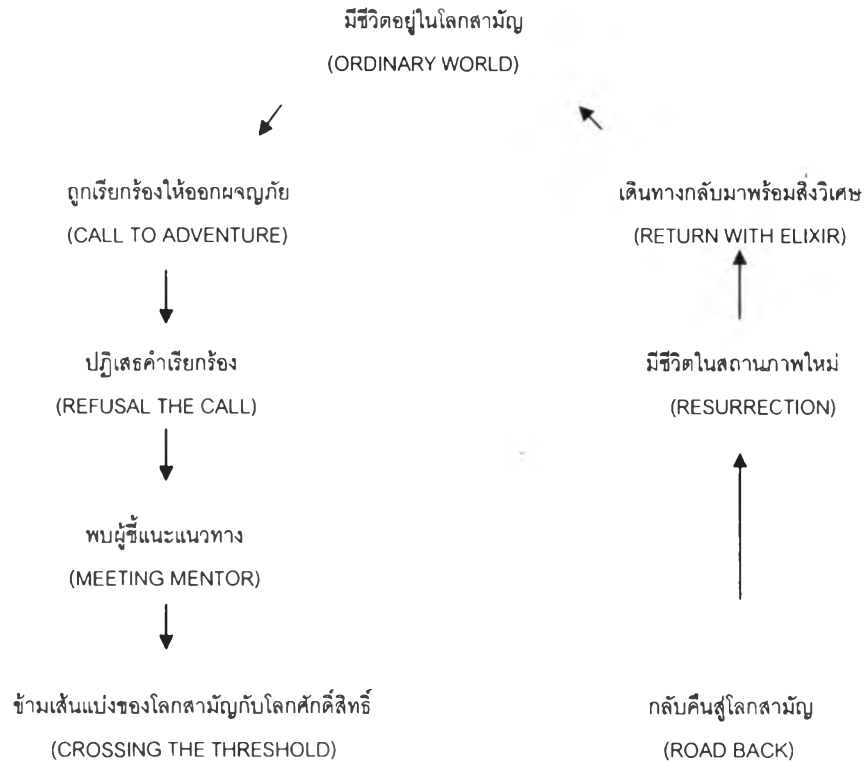
⁶⁷ Joseph Campbell, *The Hero with a Thousand Faces*, pp. 31-35.

สถานะใหม่และนำ "สิ่งวิเศษ" (ELIXIR) กลับมาเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่บุคคลอื่น⁶⁶ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ 3 แผนภูมิแสดงลำดับขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษของวอยทิลลาร์

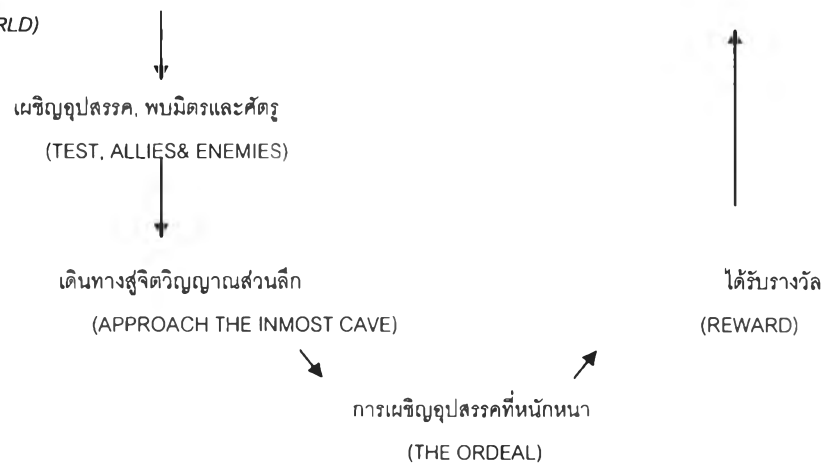
โลกสามัญ

(ORDINARY WORLD)

โลกศักดิ์สิทธิ์

(SPECIAL WORLD)

⁶⁶Voytillar, Stuart, Myth and the Movies Discovering the Mythic Structure of 50 Unforgettable Films (California: 1999), pp. 8-12.

จากความคิดเรื่องขั้นตอนชีวิตของวีรบุรุษของวอยทิลลาร์สามารถนำมาประยุกต์ใช้ศึกษาขั้นตอนการเป็นพระอนาคตพุทธเจ้า ผ่านข้อมูลตำนานพระศรีอารียในสังคมไทยได้ เนื่องจากนิยามคำว่า "วีรบุรุษ" ของแคมป์เบลล์ซึ่งให้อธิธิพลต่อความคิดของวอยทิลลาร์ สอดคล้องกับลักษณะของ "พระอนาคตพุทธเจ้า" ที่ปรากฏในตำนานหลายประการ *ประการแรก* นิยามของแคมป์เบลล์ที่ว่า วีรบุรุษคือบุคคลผู้อุทิศตนเพื่อสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่า⁶⁹ เช่นเดียวกับที่พระศรีอารียทรงอุทิศตนเองโดยปรารถนาพระโพธิญาณเพื่อนำมาส่งสอนมนุษยชาติทั้งปวงในภายภาคหน้า *ประการต่อมา* ลำดับขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษซึ่งแคมป์เบลล์มองว่าเป็นการเดินทางเข้าไปค้นหาแก่นแกนทางจิตวิญญาณ เพื่อนำ "สารสาระ" ที่ค้นพบกลับมาสู่ชีวิตปกติ⁷⁰ ก็เป็นขั้นตอนเช่นเดียวกับการบำเพ็ญเพียรและสั่งสมบารมีของพระอนาคตพุทธเจ้าทั้งในอดีตกาลอันไกล และในอดีตกาลอันใกล้ ตลอดจนในยุคอนาคตที่พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า และ *ประการสุดท้าย* วีรบุรุษของแคมป์เบลล์นอกจากจะได้แก่วีรบุรุษในเทพปกรณัมกรีกแล้ว ยังหมายรวมวีรบุรุษทางศาสนา อาทิ พระพุทเจ้า และโมเสส⁷¹ อีกด้วย

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นลักษณะร่วมทางความคิดเรื่องวีรบุรุษของแคมป์เบลล์กับความคิดเรื่องพระอนาคตพุทธเจ้าของคนไทยที่ปรากฏผ่านตำนานพระศรีอารีย ทำให้สามารถนำขั้นตอนชีวิตของวีรบุรุษมาประยุกต์ใช้ศึกษาขั้นตอนการเป็นพระอนาคตพุทธเจ้าได้ และเมื่อพิจารณาจากโครงสร้างชีวิตของพระศรีอารีย แล้วนำมาประยุกต์เข้ากับขั้นตอนชีวิตของวีรบุรุษของวอยทิลลาร์ จะพบว่า มีลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะของตำนานพระศรีอารียในสังคมไทยที่น่าสนใจดังนี้

ในแง่ของความคิดเรื่องขั้นตอนของการเป็นพระอนาคตพุทธเจ้าที่เป็นลักษณะสากล การมีลำดับขั้นตอนร่วมกัน แสดงถึง "ความคิดสากล" ต่อวีรบุรุษ ที่ทั้งวัฒนธรรมตะวันตกและวัฒนธรรมไทยมีร่วมกัน กล่าวคือ วีรบุรุษทุกคนมีจุดกำเนิดมาจากปุถุชน ซึ่งเลือกก้าวข้ามพื้นที่ของ "โลกสามัญ" ไป "สู่โลกศักดิ์สิทธิ์" และได้เดินทางเข้าไปยังส่วนลึกที่สุดของจิตวิญญาณของตนเอง ก็จะได้ "ค้นพบ" บางสิ่งบางอย่างที่ยิ่งใหญ่ ทำให้บุคคลผู้นั้นกลายเป็นวีรบุรุษ และได้รับ "ความพิเศษ" มาจากโลกศักดิ์สิทธิ์และนำ "ความพิเศษ" นั้นมาช่วยเหลือบุคคลอื่นได้

สาเหตุที่ตำนานวีรบุรุษกับตำนานพระศรีอารียมีลักษณะร่วมกันเช่นนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ามาจากสาเหตุ 2 ประการด้วยกัน ประการแรก เกิดจากการที่ความคิดเรื่องคำจำกัดความของ

⁶⁹ บารนี บุญทรง, *พลาณภาพแห่งเทพปกรณัม* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2551), หน้า 255.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 256-257.

⁷¹ Joseph Campbell, pp 31-35.

วีรบุรุษของแคมป์เบลล์พ้องกับลักษณะของพระอนาคตพุทธเจ้าดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ การเป็นบุคคลผู้อุทิศตนเพื่อสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าตนเอง การเดินทางเข้าสู่ภายในของจิตวิญญาณ และการเป็นวีรบุรุษที่มีนัยยะเกี่ยวข้องกับศาสนา ตลอดจนการหมายรวมศาสดาต่างๆ ว่าเป็นวีรบุรุษ

ประการที่สองมาจากข้อสันนิษฐานที่ว่า เรื่องราวของวีรบุรุษในเทพปกรณัมมีที่มาจาก "เรื่องจริง" ดังเช่นที่โทมัส คาร์ไล (Thomas Carlyle) มองว่าเรื่องราวต่างๆ ที่มนุษย์บันทึกไว้นั้นล้วนมีที่มาจากการเป็นบันทึกเรื่องเกี่ยวกับบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ในด้านต่างๆ⁷² ส่วนแคมป์เบลล์เองก็มองว่าโครงสร้างของเทพปกรณัมมีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (rites of passage) ของมนุษย์⁷³ สอดคล้องกับการที่ตำนานพระศรีอารียที่ยังคง "แฝง" พุทธประวัติของพระโคตมพุทธเจ้า ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นบุคคลที่เคยมีชีวิตอยู่จริง และยังสัมพันธ์กับ "ขั้นตอนการเปลี่ยนผ่าน" กล่าวคือการเปลี่ยนจากคนธรรมดาเป็นพระโพธิสัตว์ การเปลี่ยนจากพระโพธิสัตว์เป็นพระอนาคตพุทธเจ้า

ส่วนลักษณะเฉพาะของตำนานพระศรีอารียที่ต่างจากตำนานวีรบุรุษของแคมป์เบลล์อันเป็นข้อค้นพบจากการศึกษาข้อมูลกลุ่มดังกล่าวนี้ด้วยความคิดเกี่ยวกับขั้นตอนชีวิตของวีรบุรุษนั้น ได้แก่ การไม่ปรากฏขั้นตอนการปฏิเสธการเรียกร้อง (refusal the call) และการสลบขั้นตอนเผชิญอุปสรรค, พบมิตรและศัตรู (test, allies and enemies) มาอยู่ระหว่างขั้นตอนถูกเรียกร้องให้ออกผจญภัย (call to adventure) กับขั้นตอนพบผู้ชี้แนะแนวทาง (meeting mentor)

การไม่ปรากฏขั้นตอนการปฏิเสธการเรียกร้อง (refusal the call) ในตำนานพระศรีอารียนั้นเป็นผลเนื่องมาจากการที่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวว่า บุคคลที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้จะต้องมีจิตใจที่แน่วแน่ มีปณิธานที่มั่นคง และมีศรัทธาอย่างแรงกล้า ดังที่ในมหาวัสตุดิวทานกล่าวถึงจริยาของพระสิทธัตถะ แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน

1. การประพฤติปฏิบัติตัวเยี่ยงสามัญชน (ปกฤติจรยา)
2. ความมุ่งมั่นที่จะเข้าสู่พุทธภาวะ (ปรณิธานจรยา)
3. การประพฤติปฏิบัติตนเพื่ออรรถคุณธรรมเพื่อเข้าสู่พุทธภาวะ (อนุโลมจรยา)
4. ความประพฤติที่เที่ยงตรงสู่ความเป็นพุทธภาวะโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง (อนิรวตจรยา)

⁷²Chopra, D.K., Heroes and Hero-Worship (Agra: Laksmi Narain Agrawal, no date), pp. 13-15.

⁷³บารณี บุญทรง, พลาณภาพแห่งเทพปกรณัม, หน้า 145-146.

ส่วนการสลับขั้นตอนเผชิญอุปสรรค, พบมิตรและศัตรู (test, allies and enemies) มาอยู่ระหว่างขั้นตอนถูกเรียกร้องให้ออกผจญภัย (call to adventure) กับขั้นตอนพบผู้ชี้แนะแนวทาง (meeting mentor) นั้น เนื่องจากการทดสอบก่อนเข้าสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้พระศรีอารีย์ผ่านคุณสมบัติเบื้องต้นของการเป็นวีรบุรุษ ก่อนเข้าสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ การทดสอบในที่นี้จึงหมายถึงการบำเพ็ญบารมีสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการเป็นพระพุทธเจ้าในทางพระพุทธศาสนาที่จะต้องผ่านการบำเพ็ญบารมีมาอย่างยาวนานหลายภพชาติ ในพระพุทธศาสนา แบ่งประเภทของพระพุทธเจ้าตามการสั่งสมบารมีออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ พระปัญญาธิกะสัมมาพุทธเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าที่ทรงมีปัญญามาก แต่มีศรัทธา น้อย จึงทรงสร้างบารมีน้อยกว่าพระพุทธเจ้าประเภทอื่น ใช้เวลาเพียง 20 อสงไขยกับอีกแสนมหากัป พระศัทธาธิกะสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าที่ทรงมีศรัทธามาก แต่มีปัญญาปานกลาง ใช้เวลาสร้างบารมี 40 อสงไขย กับอีกแสนมหากัป และพระวิริยาธิกะสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าที่ทรงมีวิริยะมาก แต่มีปัญญาน้อย ใช้เวลาบำเพ็ญบารมีถึง 80 อสงไขยกับอีกแสนมหากัป⁷⁴ พระศรีอารีย์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าในประเภทหลังนี้

ในแง่ของมิติเรื่องโลกสามัญกับโลกศักดิ์สิทธิ์นั้น ผู้วิจัยพบว่าในขั้นตอนการเดินทางของพระศรีอารีย์มีความซับซ้อนมากกว่าในขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษของวอยทิลลาร์ ทั้งนี้เนื่องจากตำนานพระศรีอารีย์ในสังคมไทยมิได้สิ้นสุดในระยะเวลาตั้งแต่เกิดจนตาย แต่ยังเกี่ยวพันไปถึงภพชาติอื่นๆ และโลกอนาคตอีกด้วย โดยมีโลกสามัญ 2 แบบ คือโลกสามัญ (1) เป็นโลกสามัญในยุคปัจจุบันตามแบบของวอยทิลลาร์ และโลกสามัญ (2) ที่เป็นโลกสามัญในอนาคต คือโลกพระศรีอารีย์ในฐานะที่เป็นโลกที่มีมนุษย์บุญชนอาศัยอยู่

นอกจากนี้มีโลกศักดิ์สิทธิ์ 2 แบบ คือโลกศักดิ์สิทธิ์ (1) ที่เป็นโลกศักดิ์สิทธิ์ในช่วงที่พระศรีอารีย์เป็นพระโพธิสัตว์อยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต และโลกศักดิ์สิทธิ์ (2) ที่เป็นโลกในอนาคตที่พระศรีอารีย์จะมาตรัสรู้ การมองโลกพระศรีอารีย์เป็นโลกศักดิ์สิทธิ์นั้นเนื่องจากเป็นโลกที่ไม่สามารถเข้าอยู่ได้ทุกคน แต่มีเงื่อนไขในการเข้าสู่โลกพระศรีอารีย์ด้วย ดังนั้น ในแง่นี้พระศรีอารีย์จึงเป็นโลกศักดิ์สิทธิ์

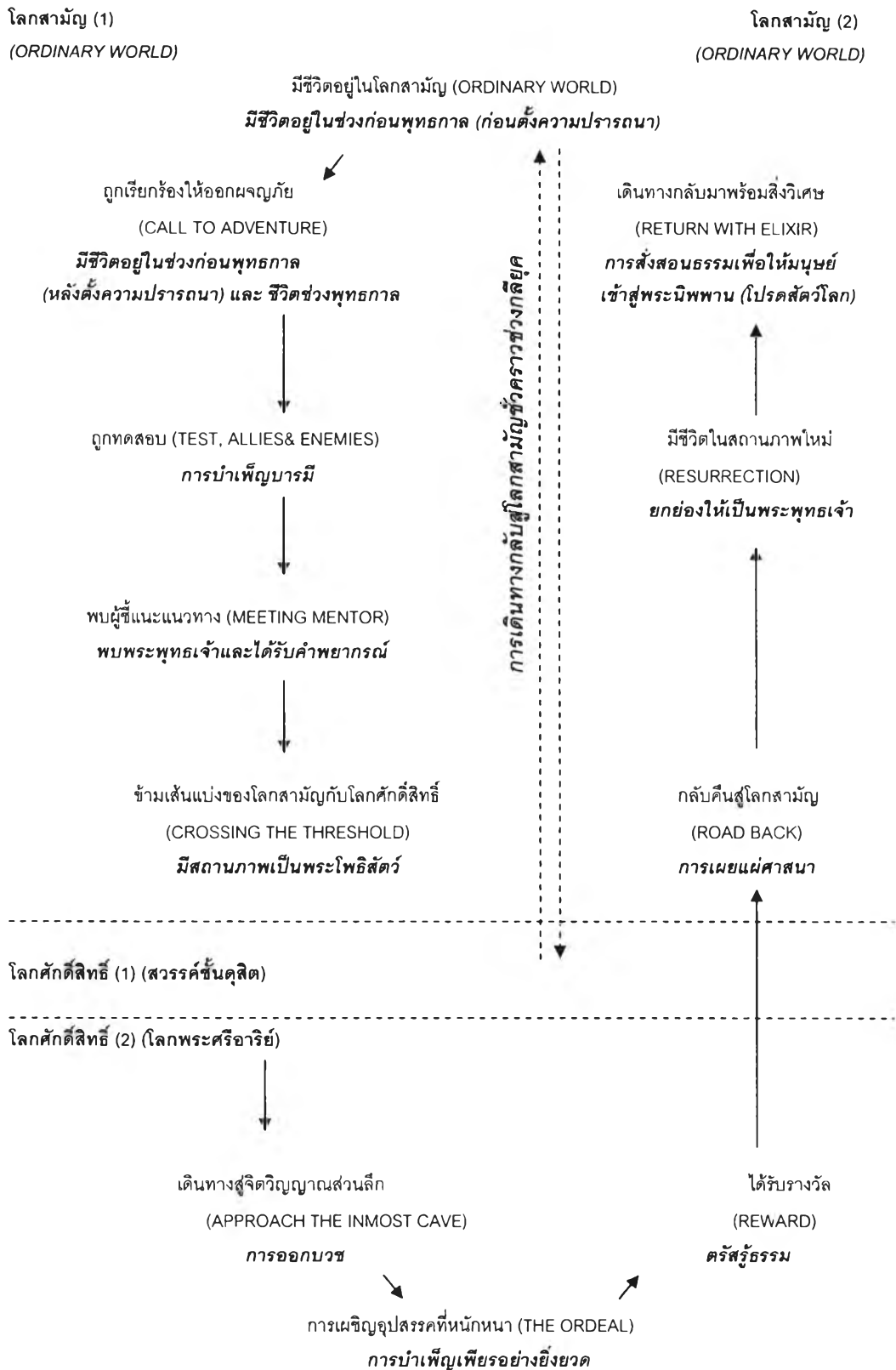
มีประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่งคือวีรบุรุษแบบพระศรีอารีย์นี้ เมื่อเข้ามาสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ (1) คือบนสวรรค์ชั้นดุสิตแล้วยังสามารถกลับเข้าสู่โลกสามัญ (1) เป็นการชั่วคราวเมื่อบ้านเมืองเกิดภัยคุกคามได้อีกด้วย ก่อนที่จะเข้าสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ (2) คือโลกพระศรีอารีย์ ทั้งนี้เป็นเพราะการที่พระศรีอารีย์ ยังมีได้เข้าสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ (2) ทำให้ยังมีได้บรรลุนิพพานหรือตรัสรู้ อันนำไปสู่การนิพพาน ที่

⁷⁴ประโยชน์ สงกลิ่น, "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า: ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540), หน้า 11.

เป็นการสิ้นสุดแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้น เมื่อพระศรีอารียังอยู่เพียงโลกศกดีสิทธิ (1) จึงยอมเปิดโอกาสหรือเป็นเหตุให้พระศรีอารียังคงสามารถเวียนว่ายตายเกิดได้ในสังสารวัฏตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังอาจมองได้อีกว่า เป็นการบำเพ็ญบารมีของพระศรีอารีย์เพิ่มเติม อันจะช่วยให้พระองค์มีบารมีมากขึ้น ทั้งยังถือว่าการลงมายัง "โลกสามัญ (1)" ชั่วคราวนั้นเป็นการช่วย "ขจัดยุคเข็ญ" ในยามที่โลกมนุษย์เดือดร้อนอีกด้วยอันเป็นภารกิจของวีรบุรุษอีกด้วย

ผู้วิจัยได้สรุปลักษณะขั้นตอนของการเป็นพระอนาคตพุทธเจ้าที่มีทั้งลักษณะร่วมที่เป็นสากลและลักษณะเฉพาะของตำนานพระศรีอารีย์ในสังคมไทย จนได้เป็นลำดับขั้นตอนการเดินทางของพระศรีอารีย์ในฐานะวีรบุรุษ ที่ประยุกต์มาจากขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษของวอยทิลลาร์เป็นแผนภูมิ โดยผู้วิจัยกำหนดให้ตัวอักษรที่เป็นขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษของวอยทิลลาร์ใช้ตัวอักษรปกติ ส่วนขั้นตอนการเดินทางของพระศรีอารีย์ในฐานะวีรบุรุษที่พบในตำนานพระศรีอารีย์นั้น ผู้วิจัยจะใช้ตัวอักษรหนาและเป็นตัวเอียง ดังแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ 4 แผนภูมิแสดงลำดับขั้นตอนการเดินทางของพระศรีอาริย์ ในฐานะวีรบุรุษโดยประยุกต์จากขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษของวอยทิลลาร์

การสร้างขั้นตอนของการเป็นพระอนาคตพุทธเจ้า ดังที่นำเสนอในรูปของแผนภูมิขั้นตอน การเดินทางของพระศรีอาริย์ในฐานะวีรบุรุษ ที่ประยุกต์จากขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษของ วอยทิลลาร์ข้างต้น ทำให้เห็นการเดินทางแบบ "วัฏจักร" ของพระศรีอาริย์ได้ชัดเจนขึ้น ทั้งยัง สะท้อนให้เห็นลักษณะร่วมที่เป็นแนวคิดสากลระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมตะวันตก นอกจากนี้ ยังทำให้เห็นลักษณะเฉพาะที่พบในสังคมไทยอีกด้วย ขั้นตอนการเดินทางของพระ ศรีอาริย์อันยาวนานนี้เอง ที่สนับสนุนความคิดในฐานะที่พระองค์ทรงเป็น "พระพุทธเจ้าประเภท วิริยภิกษุ" ทั้งยังช่วยน้อมนำให้พุทธศาสนิกได้เห็นถึงความยากลำบาก และระยะเวลาอันยาวนาน ของการเวียนว่ายตายเกิดหลายภพชาติกว่าจะได้มาเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งจะช่วยให้เกิดศรัทธา เกิด ความสำคัญ และมีความศรัทธามากขึ้นด้วย

จากที่ได้วิเคราะห์โครงเรื่องของตำนานพระศรีอาริย์ในสังคมไทย ทั้งกลุ่มที่ปรับเปลี่ยน เนื้อหาจากเรื่องพระศรีอาริย์ในคัมภีร์พุทธศาสนา และกลุ่มที่สร้างสรรค์เรื่องขึ้นใหม่ใน สังคมไทย ทำให้เห็น "การแพร่กระจาย" ของตำนานเรื่องนี้ในแง่ที่ว่า สำหรับกลุ่มเรื่องที่ปรับเปลี่ยน เนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนานั้น คนไทยได้มีการเพิ่มรายละเอียดของตำนานพระศรีอาริย์สำนวน ต่างๆ โดยมีเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์เป็นต้นเค้า ทั้งนี้ก็เพื่อเติมเต็มให้เนื้อหาของตำนานสามารถ อธิบายข้อสงสัยเกี่ยวกับพระศรีอาริย์ ยุคสมัยของพระองค์ และวิธีการที่จะนำพาพุทธศาสนิกชนให้ ได้ไปเกิดในยุคสมัยดังกล่าว

ในขณะที่เดียวกันกลุ่มเรื่องที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในสังคมไทยก็ได้ทำหน้าที่ "ปิดช่องว่าง" ใน เรื่องราวเกี่ยวกับช่วงเวลาระหว่างศาสนาพระโคตมพุทธเจ้ากับศาสนาพระศรีอาริย์ กล่าวคือ ตำนานกลุ่มเรื่องดังกล่าวนี้ ได้อธิบาย "ประวัติชีวิต" ของพระศรีอาริย์ในภพชาติต่างๆ โดยเรื่องราว ในอดีตกาลก่อนสมัยพระโคตมพุทธเจ้า และในภพชาติที่พระศรีอาริย์และพระโคตมพุทธเจ้าได้เกิด ร่วมชาติกัน อันรวมถึงเหตุการณ์สมัยพุทธกาลด้วย ได้ทำหน้าที่อธิบายความสัมพันธ์ในแง่มุมต่างๆ ระหว่างพระโคตมพุทธเจ้ากับพระศรีอาริย์ นอกจากนี้ก็ยังกล่าวถึงช่วงเวลาพระองค์เป็นเทพบุตร อยู่บนสวรรค์ ช่วงเวลาที่พระองค์ได้เสด็จลงมา "โปรดสัตว์" ในมนุษยภูมิเป็นครั้งคราว และ ช่วงเวลาอันเป็น "รอยต่อของศาสนา" ประกอบกับการอธิบายวิธีการเพื่อให้พุทธศาสนิกชน สามารถ "ข้ามผ่าน" ช่วงเวลาอันเป็นรอยต่อและ "ไร้ระเบียบ" ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตไปได้ด้วยดี

ดังนั้น ในบทต่อไปผู้วิจัยใคร่ขอวิเคราะห์บทบาทของตำนานพระศรีอาริย์ในสังคมไทยใน แง่มุมต่างๆ เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของตำนานดังกล่าว และเพื่อให้ได้คำตอบว่า เหตุใดตำนาน เรื่องดังกล่าวนี้จึงเป็นที่นิยมและแพร่กระจายอยู่ในสังคมไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน